

Koncentrované rómske zoskupenie v meste: Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota

Autori: Martin Šuvada, Vladimír Slavík

**KONCENTROVANÉ RÓMSKE ZOSKUPENIE V MESTE:
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA HUMENNÉ A RIMAVSKÁ SOBOTA**

Martin Šuvada, Vladimír Slavík

Bratislava, 2016

Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta
Katedra humánnej geografie a demografie

*Vydanie tejto monografie bolo podporené v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č. 1/0607/14 „**Mestské aglomerácie v Slovenskej republike**“*

Recenzenti: PhDr. Jozef Jurík, PhD.
Mgr. Gabriel Zubriczký, PhD.

Autori:

RNDr. Martin Šuvada, PhD. suvada.martin@gmail.com
doc. RNDr. Vladimír Slavík, CSc. slavik@fns.uniba.sk

*Koncentrované rómske zoskupenie v meste:
Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota*

Bratislava 2016:
Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta
Katedra humánnej geografie a demografie
web: www.humannageografia.sk
e-mail: khg@fns.uniba.sk

Copyright © autori
Obsah tejto publikácie je chránený autorským zákonom

Grafická úprava: Martin Šuvada
Návrh a úprava obálky: Vladimír Bačík
Fotografia na obálke: Martin Šuvada
Preklad: Boris Divinský
Tlač: KO & KA s.r.o. Tlačiareň K-print.
Náklad: 120 kusov
Rozsah: 103 strán/6,45 AH
Vydanie: prvé
ISBN 978-80-223-4241-4

Citačný vzor: ŠUVADA, M. – SLAVÍK, V. 2016. Koncentrované rómske zoskupenie v meste: Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota. Bratislava : Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, 2016. 103 s. ISBN 978-80-223-4241-4

OBSAH

ZOZNAM TABULIEK, MÁP A OBRÁZKOV	4
Zoznam tabuliek	4
Zoznam máp	4
Zoznam obrázkov	4
ÚVOD	7
1 RÓMSKE KONCENTROVANÉ ZOSKUPENIA V MESTÁCH.....	9
SLOVENSKEJ REPUBLIKY	9
2 RÓMSKA OSADA PODSKALKA V HUMENNOM	16
2.1 Vývoj Rómov v meste Humenné a v osade Podskalka	16
2.2 Geografická poloha osady a jej základné charakteristiky	20
2.3 Vývoj počtu obyvateľov osady	29
2.4 Vybavenosť a bývanie v osade	33
2.5 Sociálna situácia obyvateľov osady	42
2.6 Vzťahy s majoritou a problémy v osade	45
2.7 Postoj mesta k osade a jej budúcnosť	51
3 RÓMSKE SÍDLISKO NA DÚŽAVSKEJ CESTE V RIMAVSKEJ	
SOBOTE.....	55
3.1 Vývoj Rómov a formovanie rómskej komunity v meste Rimavská	
Sobota	55
3.2 Geografická poloha rómskeho sídliska a jeho základné charakteristiky	62
3.3 Vývoj počtu obyvateľov sídliska	67
3.4 Vybavenosť a bývanie na sídlisku	70
3.5 Sociálna situácia obyvateľov sídliska	80
3.6 Vzťahy s majoritou a problémy sídliska	82
3.7 Postoj mesta k sídlisku a jeho budúcnosť	89
ZÁVER	93
SUMMARY	97
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	101

ZOZNAM TABULIEK, MÁP A OBRÁZKOV

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 Mestá SR s najvyšším počtom a podielom Rómov v roku 2013	9
Tabuľka 2 Výskumom identifikované koncentrované rómske zoskupenia v mestách SR	14

Zoznam máp

Mapa 1 Počet a podiel Rómov v mestách Slovenskej republiky v roku 2013	10
---	----

Zoznam obrázkov

<i>Obrázok 1</i> Hostinec v lokalite Podskalka na začiatku 20. storočia	17
<i>Obrázok 2</i> Lokalita Podskalka ako miesto oddychu Humenčanov na začiatku 20. storočia	17
<i>Obrázok 3</i> Pohľad na rómsku osadu Podskalka v prvej polovici 20. storočia.....	18
<i>Obrázok 4</i> Geografická poloha rómskej osady Podskalka v rámci mesta Humenné	21
<i>Obrázok 5</i> Pohľad na osadu Podskalka z Národnej prírodnej rezervácie „Humenská“, v pozadí mesto Humenné	22
<i>Obrázok 6</i> Dve novšie bytovky na začiatku osady Podskalka v pozadí Sídliisko Pod Sokolejom	23
<i>Obrázky 7 a 8</i> Nová bytovka na začiatku a domy v centrálnej časti osady Podskalka	23
<i>Obrázok 9</i> Rómsky cintorín v osade Podskalka lokalizovaný pod svahom Čierňuška (NPR Humenská)	24
<i>Obrázok 10</i> Samostatný rómsky cintorín v osade Podskalka – unikát v rámci strednej Európy	25
<i>Obrázky 11 a 12</i> Značne zanedbaná najstaršia časť rómskeho cintorína v osade Podskalka	25
<i>Obrázky 13 a 14</i> Staršie bytovky v centre osady Podskalka a za nimi nelegál- ne postavené garáže a kôlne na drevo	26
<i>Obrázok 15</i> Vstup do osady Podskalka v smere od obcí Chlmec, Porúbka a Ptičie	27
<i>Obrázok 16</i> Osada Podskalka pri pohľade z východu, z kopca Čierňuška.....	28

<i>Obrázok 17</i> Novostavby na začiatku osady Podskalka – príklad rozširovania osady	29
<i>Obrázky 18, 19, 20, 21</i> Deti z osady Podskalka	32
<i>Obrázok 22</i> Zadná časť osady Podskalka s chatrčami a haldami odpadkov	34
<i>Obrázok 23</i> Budova školy v osade Podskalka	35
<i>Obrázky 24 a 25</i> Trieda prvákov v ZŠ a deti v MŠ v osade Podskalka	35
<i>Obrázok 26</i> Samostatný rómsky cintorín a v pozadí osada Podskalka	38
<i>Obrázky 27 a 28</i> Rómsky cintorín Podskalka – príklady zachovalých starších hrobov a vandalmi výrazne zničená stará časť cintorína	39
<i>Obrázky 29, 30, 31</i> Najstaršie pomníky na rómskom cintoríne v osade Podskalka	39
<i>Obrázky 32 a 33</i> Príbytok so štyrmi satelitmi a jeden z prázdnych kontajnerov v osade Podskalka	40
<i>Obrázok 34</i> Bytovky v centrálnej časti osady Podskalka (satelit takmer na každom okne)	41
<i>Obrázok 35</i> Jedna z krčiem v osade Podskalka	42
<i>Obrázky 36 a 37</i> Nové domy v osade Podskalka	42
<i>Obrázok 38</i> Zadná časť osady Podskalka – koncentrácia najchudobnejších Rómov osady	44
<i>Obrázky 39 a 40</i> Domy v zadnej časti osady Podskalka	44
<i>Obrázok 41</i> Stredná časť osady Podskalka – vpravo dole škola, nad ňou bytovka postavená v roku 2004	45
<i>Obrázok 42</i> Novšie bytovky v osade Podskalka – prevaha Rómov presťahovaných z centra Humenného	45
<i>Obrázok 43</i> Vzdialenosť medzi novými bytovkami v osade Podskalka a sídliskom Pod Sokolejom	47
<i>Obrázok 44</i> Hlavná cesta cez osadu Podskalka a „problémová“ zastávka SAD.....	48
<i>Obrázky 45 a 46</i> Znaky nelegálneho výrubu stromov nad osadou Podskalka (NPR Humenská)	49
<i>Obrázky 47 a 48</i> Nová zvonica v strede osady Podskalka a hlavná cesta cez osadu s opraveným osvetlením	51
<i>Obrázok 49</i> Stav „chodníkov“ v osade Podskalka v dobe topenia snehu	52
<i>Obrázok 50</i> Centrálna časť osady Podskalka	52
<i>Obrázky 51 a 52</i> Gemerskí hudobníci – rómsky primáš Márton Dombi a Czinka Panna	56
<i>Obrázok 53</i> Cigánska kapela na Gemeri v roku 1954	57

<i>Obrázky 55 a 56</i> Olašskí Lovári z Rimavskej Soboty v 50-tych rokoch 20. storočia, v pozadí ich maringotka	58
<i>Obrázok 57</i> Tabuľa označujúca koniec mesta Rimavská Sobota, v pozadí Sídliisko Dúžavská cesta	61
<i>Obrázok 58</i> Geografická poloha Sídliiska na Dúžavskej ceste v rámci mesta Rimavská Sobota	62
<i>Obrázok 59</i> Rómske sídliisko Dúžavská cesta a v pozadí mesto Rimavská Sobota	63
<i>Obrázok 60</i> Ženy na Sídliisku Dúžavská cesta čakajúce pri stojane na vodu..	65
<i>Obrázok 61</i> Olašskí Rómovia diskutujúci medzi panelákmi na Sídliisku Dúžavská cesta	65
<i>Obrázok 62</i> Posledná bytovka na Sídliisku Dúžavská cesta a pred ňou stojaca kôlna na drevo	71
<i>Obrázok 63</i> ZŠ na Sídliisku Dúžavská cesta pri pohľade od cesty vedúcej do obce Dúžava	72
<i>Obrázky 64 a 65</i> Budova ZŠ na Sídliisku Dúžavská cesta	72
<i>Obrázok 66</i> Ihrisko ZŠ na Sídliisku Dúžavská cesta	72
<i>Obrázok 67</i> Bytovka na Sídliisku Dúžavská cesta vo vlastníctve rómskeho podnikateľa	74
<i>Obrázky 68 a 69</i> Potraviny na konci a na začiatku Sídliiska Dúžavská cesta.....	76
<i>Obrázok 70</i> Stojan na vodu ako jediný zdroj vody pre obyvateľov Sídliiska Dúžavská cesta	77
<i>Obrázky 71, 72, 73, 74</i> Hygienické centrum na Sídliisku Dúžavskej ceste a jeho vybavenie	78
<i>Obrázok 75</i> Pravidelná linka MHD na Sídliisku Dúžavská cesta	79
<i>Obrázky 76 a 77</i> Chodníky a „zeleň“ mimo chodníkov na Sídliisku Dúžavská cesta	79
<i>Obrázok 78</i> Bytovky na Sídliisku Dúžavská cesta vybavené satelitmi	80
<i>Obrázky 79 a 80</i> Aktivačné práce na Sídliisku Dúžavská cesta, pri upratovaní sa vždy naplní niekoľko veľkokapacitných kontajnerov	82
<i>Obrázky 81, 82, 83, 84</i> Stav bytoviek na Sídliisku Dúžavská cesta	85
<i>Obrázky 85, 86, 87</i> Deti na Sídliisku Dúžavská cesta asistujúce pri pílení a uskladňovaní dreva	88
<i>Obrázky 88 a 89</i> Aktuálny stav Sídliiska na Dúžavskej ceste a vízia do budúcnosti	91

ÚVOD

Mesto nie je jednoliaty útvar, ale je naopak zložené z mnohých, často diametrálne odlišných segmentov. A práve tie časti mesta, kde sa koncentruje rómske obyvateľstvo tvoria zaujímavý priestor mesta, ktorý je hodný bližšieho výskumu. Vysoká miera poznania týchto areálov mesta je dôležitá nielen pre sídelnú geografiu či etnogeografiu, ale je istotne využiteľná aj pri praktickom riešení potrieb týchto lokalít mesta. Ako základ ďalšieho výskumu môže slúžiť tiež iným spoločenskovedným odborom.

Predmetom záujmu tejto publikácie je detailnejšie priblíženie koncentrovaných rómskych zoskupení v mestách Humenné a Rimavská Sobota. V týchto dvoch prípadoch sa jedná o rómske komunity, ktoré nie sú spoločensky, ani priestorovo integrované do mestského celku. V týchto mestách sme v rokoch 2007 až 2016 opakovane uskutočnili terénny výskum, ktorého výsledky nám poslúžili práve na tvorbu tejto monografie.

Rómsku osadu Podskalka sme si na bližší výskum vybrali preto, že síce oficiálne patrí do mesta Humenné, ale fakticky nie je integrálnou súčasťou mesta. Dá sa povedať, že na rozdiel od sídliskových rómskych koncentrácií, ako je napríklad Luník IX v Košiciach, je Podskalka v Humennom príkladom skôr rurálnej rómskej osady v mestskom prostredí. Tento kontrast je obzvlášť badateľný pri porovnaní so susedným „nerómskym“ sídliskom Pod Sokolejom, ktoré s osadou na Podskalke značne kontrastuje. Zaujímavá je aj skutočnosť, že rómska osada Podskalka existuje na tomto mieste minimálne od 19. storočia, čo je tiež raritou, pretože vznik koncentrovaných rómskych zoskupení v slovenských mestách je spravidla mladšieho dátum. Táto diferenciácia v porovnaní s „panelákovými“ rómskymi areálmi miest, robí Podskalku istotne zaujímavou. Dôkazom dlhšej existencie osady na tomto mieste je aj samostatný rómsky cintorín v osade, ktorý je stredoeurópskou raritou. Osadu Podskalka robí zaujímavou aj skutočnosť, že v období socializmu bola výkladnou skriňou socialistického riešenia rómskej problematiky. Rómska osada Podskalka v období budovania socializmu takmer zmizla, veľa obyvateľov osady dostalo byty priamo v Humennom alebo českých priemyselných mestách. Zmenšujúca sa osada bola teda zahraničným delegáciám ukazovaná ako príklad procesu integrácie Rómov v socialistickom Československu. Už sa hovorilo o úplnom zániku osady, keď po spoločenských zmenách v roku 1989 došlo k opačnému trendu a bolo v nej zaznamenané niekoľkonásobné zvýšenie počtu obyvateľov. V súčasnosti táto osada tvorí počtom obyvateľov najväčšie rómske zoskupenie na Hornom Zemplíne.

Úplným opakom rómskej osady Podskalka v Humennom je rómske sídlisko na Dúžavskej ceste v Rimavskej Sobote. Toto sídlisko, postavené v 70-tych rokoch, je jedinečným príkladom sociálneho inžinierstva minulého režimu. Veľmi naivný pohľad na riešenie rómskej problematiky, ktoré malo byť dosiahnuté nasťahovaním neintegrovaných Rómov do novovybudovaných bytov 1. kategórie, nielenže neprinieslo očakávané výsledky, ale v niektorých ohľadoch situáciu dokonca zhoršilo. Takéto technokratické riešenie svedčí o absolútnom nepochopení etnopsychológie Rómov a neznalosti rómskej problematiky. Postupy metódou „pokus-omyl“ stvorili aj segregované rómske sídlisko na Dúžavskej ceste. Vytváranie takýchto čisto rómskych sídlisk sa pri riešení rómskej problematiky ukázalo byť iba ďalšou slepou uličkou. Rómske sídlisko na Dúžavskej ceste je z geografického hľadiska interesantné izolovanou polohou v rámci mesta. Zaujímavosťou tohto sídliska je aj subetnická a jazyková skladba miestnych obyvateľov.

U týchto dvoch koncentrovaných rómskych zoskupení sme si všímali vývoj Rómov v danom regióne, proces vzniku daného rómskeho zoskupenia, sociálnu situáciu miestnych obyvateľov, vzťahy s majoritou, ale aj možný budúci vývoj daného areálu mesta. Pomocou prípadových štúdií a následného porovnania týchto dvoch koncentrovaných rómskych zoskupení sme chceli priblížiť problematiku takýchto špecifických, no nie ojedinelých, etnicko-sociálnych lokalít v našich mestách. Aj za pomoci týchto dvoch príkladov koncentrovaných rómskych zoskupení sme chceli prispieť k lepšiemu poznaniu neintegrovaných rómskych komunít v mestskom prostredí.

1 RÓMSKE KONCENTROVANÉ ZOSKUPENIA V MESTÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vo vedeckej obci je všeobecne známy fakt, že väčšina etnických Rómov sa pri sčítaní obyvateľstva nehlási k rómskej národnosti, ale uvádzajú si národnosť slovenskú, na juhu Slovenska často aj národnosť maďarskú. Je preto žiaduce uviesť, že v celej tejto práci nazeráme na Rómov ako na etnikum. To znamená, že Rómov identifikujeme cez antropologické znaky charakteristické pre túto etnickú skupinu, ako napríklad pigmentácia pokožky, ale aj cez kultúrne znaky ako materinský jazyk. Teda za Rómov považujeme všetkých ľudí, ktorých na základe antropologických alebo kultúrnych znakov majoritné obyvateľstvo označuje za Rómov.

Z historického hľadiska môžeme konštatovať, že Rómovia na území Slovenska žili najmä vo vidieckom prostredí. Výraznejšie sťahovanie Rómov do miest nastalo až po 2. svetovej vojne, a to pod vplyvom industrializácie a masovej bytovej výstavby. Koncentrované zoskupenia Rómov vtedy vznikali sťahovaním Rómov z osád do starších bytov priamo v centrách miest a časť Rómov zo Slovenska smerovala aj do priemyselných miest v českej časti republiky (Mann, A., 2000). Za socializmu sa presadzovalo sťahovanie Rómov do miest, čím sa mala dosiahnuť ich rýchlejšia integrácia do spoločnosti. Avšak koncentrovanie veľkého počtu Rómov do určitej časti mesta malo za následok vytváranie mestských areálov s vysokým podielom rómskeho obyvateľstva. Od roku 1990 nastali sociálno-ekonomické zmeny, ktoré ešte viac akcelerovali koncentrovanie Rómov do vybraných častí miest.

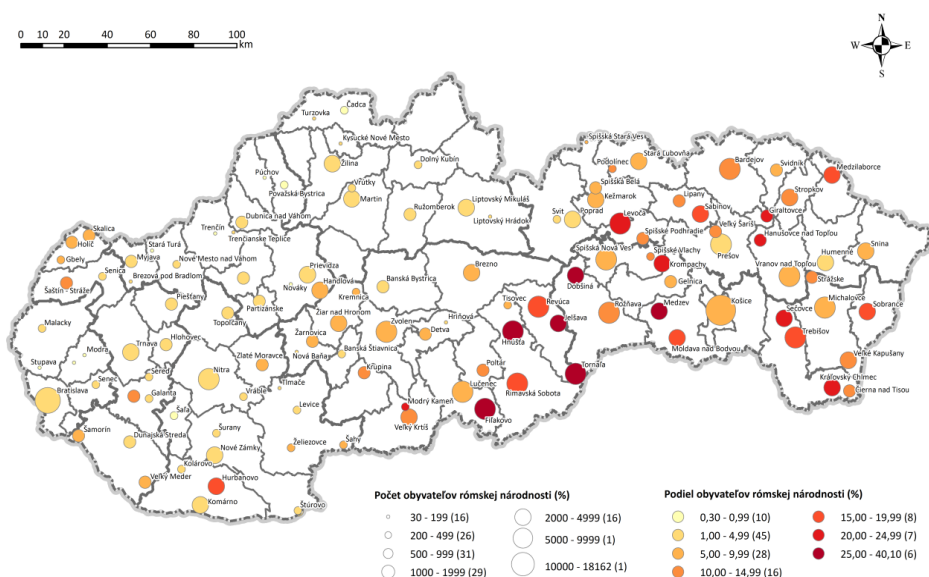
Za koncentrované rómske zoskupenie považujeme tú časť mesta, kde sa koncentruje vysoký počet rómskeho obyvateľstva. Samotná veľkosť takéhoto zoskupenia môže byť rôzna. Môže sa teda napríklad jednať len o jednu časť bytovky, ale aj o jednu ulicu, či dokonca celú mestskú časť, ako je to v prípade najznámejšej rómskej štvrte Luník IX v Košiciach.

Koncentrované zoskupenie rómskych obyvateľov sa nachádza v priestorovej štruktúre takmer každého mesta v Slovenskej republike. Dôvody, prečo treba týmto mestským areálom venovať zvýšenú pozornosť, sú evidentné už pri bližšom spoznaní takých ukazovateľov ako napríklad nezamestnanosť, sociálna odkázanosť, kriminalita mladistvých, výška dosiahnutého vzdelania a podobne. Sociálna rozdielnosť medzi lokalitami s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva a ostatným mestom je tu evidentná.

Výsledky výskumu koncentrovaných rómskych zoskupení v mestách SR sme bližšie prezentovali v predchádzajúcej publikácii „Rómovia v slovenských

mestách“ (Šuvada, M., 2015). Táto publikácia sa zaoberala koncentrovanými rómskymi zoskupeniami v mestách SR so zameraním na historický kontext, analýzu sociálnych a spoločenských problémov daných lokalít a všeobecnú charakteristiku jednotlivých koncentrovaných rómskych zoskupení. Ako sme už vyššie spomínali, tak areály mesta s vyššou koncentráciou rómskeho obyvateľstva sme identifikovali takmer v každom meste Slovenskej republiky (pozri Mapu 1).

Mapa 1 Počet a podiel Rómov v mestách Slovenskej republiky v roku 2013

Zdroj: Šuvada, M., 2015 na základe dát z Atlasu rómskych komunít (Mušinka, A. a kol., 2014)

Výnimkou boli napríklad len mestá hornej Oravy, ktoré takéto rómske koncentrácie nemajú. Koncentrované rómske zoskupenia v mestách SR sme pre nedostupnosť informácií sumarizovali pomocou informácií z regionálnych printových médií, ale najmä terénnym výskumom, ktorý bol práve kvôli nedostatku relevantných zdrojov pre nás nevyhnutný.

Informácie z terénu sme doplňovali novými, výrazne spresnenými dátami o počte Rómov, ktoré vedeckej obci priniesol Atlas rómskych komunít 2013 (Mušinka, A. a kol., 2014). Práve podľa Atlasu rómskych komunít 2013 (Mušinka, A. a kol., 2014) žije najviac Rómov v Košiciach, kde sa ich počet približuje číslu 20 tisíc (pozri Tabuľku 1). V Košiciach je niekoľko koncentrovaných rómskych zoskupení, najznámejšie je samozrejme Sídliisko Luník IX, na ktorom žije odhadom 4 až 6 tisíc Rómov. V Košiciach je však aj

veľa menších koncentrovaných rómskych zoskupení, napríklad v Ťahanovciach – v lokalite Na Demetri, kde žijú Rómovia v troch separovaných bytovkách.

Tabuľka 1 Mestá SR s najvyšším počtom a podielom Rómov v roku 2013

Najvyšší počet Rómov v meste			Najvyšší podiel Rómov v meste		
Mesto	Počet Rómov	Podiel Rómov %	Mesto	Podiel Rómov %	Počet Rómov
Košice	18 162	7,6	Jelšava	40,1	1 252
Bratislava	8 800	2,1	Dobšiná	36,8	1 900
Trebišov	4 000	17	Filákov	32,2	3 300
Prešov	3 850	4,2	Hnúšťa	31,9	2 300
Bardejov	3 800	11,6	Medzev	30,3	1 200
Rimavská Sobota	3 800	16,3	Tornaľa	27,1	2 017
Filákov	3 300	32,2	Hanušovce nad Topľou	24,9	934
Zvolen	3 220	7,6	Sečovce	23,5	1 947
Levoča	3 200	21,9	Kráľovský Chlmec	23,4	1 822
Michalovce	2 500	6,2	Giraltovce	22,3	913
Revúca	2 500	19,5	Levoča	21,9	3 200
Rožňava	2 500	13,4	Modrý Kameň	21,5	334
Hnúšťa	2 300	31,9	Krompachy	21,2	1 836
Lučenec	2 300	8,5	Revúca	19,5	2 500
Spišská Nová Ves	2 300	6,3	Moldava nad Bodvou	18,8	1 938
Vranov nad Topľou	2 250	9,8	Sobrance	18,6	1 108
Nitra	2 200	2,7	Hurbanovo	17,7	1 400
Tornaľa	2 017	27,1	Trebišov	17	4 000
Sečovce	1 947	23,5	Rimavská Sobota	16,3	3 800
Moldava nad Bodvou	1 938	18,8	Medzilaborce	16,2	1 013
Dobšiná	1 900	36,8	Sabinov	15,1	1 866
Sabinov	1 866	15,1	Podolíne	14,9	485
Brezno	1 840	8,7	Spišské Podhradie	14	545
Krompachy	1 836	21,2	Rožňava	13,4	2 500
Kráľovský Chlmec	1 822	23,4	Veľký Krtíš	13,2	1 700

Zdroj: Zostavil M. Šuvada na základe Atlasu rómskych komunít na Slovensku (Mušínska, A. a kol. 2014).

V Bratislave odhaduje Atlas rómskych komunít 8 800 Rómov, no koncentrované rómske zoskupenia tu nie sú počtom obyvateľom také veľké ako v mestách východného Slovenska. V Bratislave sme najväčšie koncentrované

rómske zoskupenie identifikovali vo Vrakuni na Stavbárskej ulici (tzv. Pentagón) a na Kopčianskej ulici v Petržalke.

Druhým najväčším koncentrovaným rómskym zoskupením v mestách SR je rómska štvrť v južnej časti Trebišova, v ktorej žije odhadom 4 tisíc Rómov. V sídle samosprávneho kraja Prešov je neďaleko centra mesta štvrť Stará tehelňa, ktorú môže obývať až 2 tisíc Rómov. Na severovýchode Slovenska žije najviac Rómov v bardejovskej štvrti Poštárka (cca 1 500 obyvateľov). Vo Fil'akove žije podľa Atlasu rómskych komunít sumárne 3 300 Rómov a podľa nášho mapovania žijú koncentrovane najmä na Daxnerovej ulici.

Vo Zvolene je najväčšia koncentrácia Rómov na sídlisku Balkán pri železničnej stanici. Terénnym výskumom sme koncentrované rómske zoskupenie identifikovali aj na Potočnej ulici a ulici Nad tehelňou v severozápadnej časti mesta Levoča. V Michalovciach sme identifikovali niekoľko koncentrovaných rómskych zoskupení priamo v meste (pozri Tabuľku 2), avšak najväčším zoskupením je rómska osada zvaná Angi mlyn, ktorá leží na východnom okraji Michaloviec. Tejto rómskej lokalite sme sa podrobnejšie venovali v predchádzajúcej publikácii (Šuvada, M., s. 48-49, s. 55).

Zaujímavé je sledovať nielen počty Rómov v jednotlivých mestách či koncentrovaných rómskych lokalitách v meste, ale interesantné sú aj podiely Rómov v mestách Slovenskej republiky (pozri Mapu 1). Napríklad podľa Atlasu rómskych komunít (Mušinka, A., a kol., 2014) je najvyšší podiel Rómov v meste Jelšava, a to 40,1%. Neoficiálne odhady hovoria ešte o vyššom podiele Rómov v tomto meste. Aj na základe našich terénnych výskumov v Jelšave, si stojíme za tvrdením, že: *„zmena etnického zloženia mesta Jelšava pravdepodobne nastala už koncom 90-tych rokov a dnes je už isté, že Rómovia tvoria v Jelšave väčšinu obyvateľov. Jelšava je tým pádom prvé mesto na Slovensku, kde sa z rómskej minority stala rómska majorita“* (Šuvada, M., 2015, s. 103). V podiele Rómov za Jelšavou nasleduje Dobšiná (36,8% Rómov), už spomínané Fil'akovo (32,2%) a Hnúšťa (31,9%) (Údaje z Atlasu rómskych komunít, Mušinka, A. a kol., 2014).

Vyšší podiel Rómov, ktorý nadobúda charakter koncentrovaného zoskupenia sme pri terénnom výskume identifikovali aj v Rožňave na uliciach Krátka, Čučmianska, Podrákošská, Strmá, Ružová a Cintorínska. V Brezne sa Rómovia koncentrujú najmä vo východnej časti mesta v lokalite Predné Halny. Od kompaktnej mestskej zástavy je značne oddelená lokalita Orechov dvor na okraji Nitry, kde žije okolo 300 Rómov. V Krompachoch sme zistili viacero koncentrovaných rómskych zoskupení, a to v lokalitách Farské lúky (tzv. Banícka štvrť), Stará Maša, Hornádska ulica (za riekou Hornád) a Družstevná ulica. V Sečovciach je veľká rómska štvrť nazývaná „Habeš“,

v ktorej žije väčšina z približne 2 000 sečovských Rómov. Vo Vranove nad Topľou odhaduje Atlas rómskych komunít 2 250 rómskych obyvateľov (Mušinka A. a kol., 2015), podľa našich zistení vo vyššom počte obývajú najmä mestskú časť Čemerné.

Veľká komunita Rómov žije aj v Kráľovskom Chlmci, časť z nich koncentrované v osade Fejséš. V neďalekých Veľkých Kapušanoch sme koncentrované rómske zoskupenie identifikovali na Čičarovskej ulici. V Revúcej býva väčšina Rómov na uliciach Strmá, SNP a Prvého slovenského gymnázia. V Žiari nad Hronom vytvorili neintegrovaní Rómovia koncentrované zoskupenie pri rieke Hron, v lokalite zvanej Pod Kortínou.

Medzi ďalšie koncentrované rómske zoskupenia v mestách Slovenskej republiky patria: osada Vilčurňa v Spišskej Novej Vsi, osada Telek (Severná ulica) v Sabinove, Podsadek v Starej Ľubovni, Pod Laščikom v Stropkove, Šobov v Banskej Štiavnici, Bambusky v Martine, tzv. Brooklyn (Textilná ulica) v Ružomberku, osada Pod Bikošom vo Veľkom Šariši, osada Dankó Pištu v Kolárove, osada Pod Šibeňou v Hanušovciach nad Topľou, ulica Pod Kalváriou v Topolčanoch, Coburgova v Trnave, Nábrežná v Partizánskom, Moyzesova v Čadci, Ciglianska cesta v Prievidzi, Kováčska ulica v Medzeve, atď. Širší prehľad koncentrovaných rómskych zoskupení v mestách Slovenskej republiky, aj s fotodokumentáciou týchto lokalít, sme zaradili do predchádzajúcej publikácie (Šuvada, M., 2015).

Kvôli väčšiemu sprehladneniu sme pre účely tejto monografie vytvorili Tabuľku 2, kde sme sumarizovali identifikované koncentrované rómske zoskupenia v Slovenskej republike. Samozrejme, sme si vedomí toho, že tento prehľad nie je úplný, no poskytuje dobrý základ na ďalší výskum takýchto lokalít miest SR.

Publikácia „Rómovia v slovenských mestách“ (Šuvada, M., 2015) priniesla sumárne informácie o koncentrovaných rómskych zoskupeniach v mestách SR. Podrobné priblíženie koncentrovaných rómskych zoskupení v meste Humenné (lokalita Podskalka) a v Rimavskej Sobote (lokalita Dúžavská cesta) je v podstate akousi nadstavbou tohto výskumu, ktorá podrobne približuje situáciu rómskych komunít v týchto dvoch koncentrovaných rómskych zoskupeniach.

Tabuľka 2 Výskumom identifikované koncentrované rómske zoskupenia v mestách SR

Mesto	Ulica, osada alebo iná lokalita s rómskym osídlením
Bánovce nad Bebravou	K nemocnici 782-786
Banská Bystrica	Na Hrbe, Senická, Cementárenská
Banská Štiavnica	osada Šobov
Bardejov	Poštárka
Bratislava	Stavbárska 40-42 (tzv. Pentagón), Kopčianska ulica 80-90
Brezno	Vrbová, Stromová, Mládežnícka, Záhradná, Lesná, Predné Halny 10, Hlavina,
Čadca	Moyzesova
Čierna nad Tisou	Obrancov mieru (od 180 vyššie)
Dobšiná	Zimná (od 100 vyššie), Cintorínska, Železničná
Dolný Kubín	Jána Ťatliaka
Dubnica nad Váhom	Bratislavská, Okružná
Dunajská Streda	Kračanská cesta
Fíľakovo	Daxnerova
Galanta	Garaždov dvor (kolónia)
Gelnica	Turzovská
Giraltovce	Kukučínova, Bardejovská 218-222
Handlová	Banická kolónia
Hanušovce nad Topľou	Pod Šibeňou, Slovenská 360-365, Železničná 360
Hlohovec	Bernoláková, M.R.Štefánika, Šulekovo
Hnúšťa	Školská, Hačava
Humenné	Ševčenkova 10, Kukučínova, Podskalka-osada
Hurbanovo	Komárňanská
Jelšava	9. mája
Kolárovo	osada Dankó Pištu
Komárno	Sústružnícka 3, Zváračská 19, Harčáš
Košice	Luník IX (ulice Hrebendova, Krčméryho, Podjavorinskej), Popradská 72, Námestie Oceliarov, Ungárová, Na hájiku, Na Demetri
Kráľovský Chlmec	Lajosa Kossutha, osada Fejséš,
Krompachy	Stará Maša, Banická štvrť (Farské lúky), Hornádska, Družstevná,
Levice	Ladislavov dvor,
Levoča	Nad Teheľnou, Poľná
Lipany	Za traťou
Liptovský Mikuláš	časť mesta Hlboké (Športová ul.), Priemyselná
Lučenec	Parný mlyn, Osada verejnej čistoty (v súčasnosti Rapovská križovatka)
Malacky	Družstevná
Martin	Bambusky, Komenského 1
Medzev	Kováčska
Medzilaborce	Zámočnícka, Dukelských hrdinov
Michalovce	Mlynská (Angi mlyn), Staničná, Mikuláša Gerbu, Profesora Hlaváčka

Moldava nad Bodvou	Budulovská (osada Bodulov), Českoslovenkej armády
Myjava	Trokanova
Nitra	Štúrova, Borová 20-22, Osvaldova 3-7, Orechov dvor,
Nové mesto nad Váhom	Trenčianska
Nové Zámky	J.Murgaša (ubytovňa)
Partizánske	Nábrežná
Pezinok	Glejovka
Poltár	Slobody
Poprad	Staničná
Prešov	Tarasa Ševčenka, Tehelná ulica (tzv. Stará tehelňa), Pod Hrádkom 30-58,
Prievidza	Ciglianska cesta
Revúca	SNP, Prvého slovenského gymnázia, Strmá
Rimavská Sobota	Dúžavská cesta, Stavbárov
Rožňava	Zlatá 11-15, Čučmianska dlhá, Klobučnícka, Strmá, Krátka, Podrákošská, Cintorínska, Hornocintorínska,
Ružomberok	Textilná
Sabinov	Moyzesova, Jakubovianska, Severná,
Sečovce	Nová, Dargovských Hrdinov (osada Habeš)
Sereď	Cukrovarnícka 39
Sládkovičovo	Cukrovarská (tzv. Kasáreň)
Snina	Palárikova 1606, Štúrova ulica, Študentská 25, 31
Sobrance	Michalovská, Gorkého
Spišská Nová Ves	Lesná a Potočná (Vilčurňa), Hájik,
Spišské Vlachy	Dobrá Vôľa
Stará Ľubovňa	Podsadek
Stropkov	Pod Laščíkom, Za Jarkom
Svidník	Festivalová
Tisovec	Podhradová
Topoľčany	Pod kalváriou
Trebišov	Jesenná, Ivana Krasku, Pažitná, Záhradná, Garaňka, Bitúnková,
Trnava	Coburgova, niektoré časti sídliska Linčianska,
Veľké Kapušany	Čičarovská 95-99, Pavla Országa Hviezdoslava 55 - 61
Veľký Krtíš	Mierová, Školská, Hviezdoslavova 2 až 16
Veľký Šariš	Pod Bikošom
Vranov nad Topľou	Domašská
Vrútky	M.R.Štefánika, Železničná ulica
Zlaté Moravce	1. mája
Zvolen	Balkán
Žarnovica	Tehelná
Žiar nad Hronom	Hutníkov (osada Pod Kortínov)
Žilina	Bratislavská

Zdroj: Zostavené na základe terénnych výskumov v rokoch 2007, 2010, 2013 a 2015

2 RÓMSKA OSADA PODSKALKA V HUMENNOM

2.1 Vývoj Rómov v meste Humenné a v osade Podskalka

„Prvý záznam o prítomnosti Cigánov v Humennom pochádza z roku 1728 a uvádza istého Cigána Františka Fedáka, bývajúceho v meste“ (Fedič, V. a kol., 2002, s. 100). „Podľa súpisu Cigánov na území Zemplínskej stolice z roku 1771 žili vtedy v Humennom dve cigánske rodiny. Členovia jednej boli poddanými grófa Csákyho, ďalší grófký Van Dernáthovej“ (Fedič, V. a kol., 2002, s. 100). O takmer sto rokov neskôr sa ich počet výrazne znásobil, keď monografia mesta Humenné hovorí, že „V čase celouhorskeho sčítania Cigánov roku 1893 žilo v Humennom 168 týchto obyvateľov. Počtom cigánskeho obyvateľstva sa tak mesto zaradilo na prvé miesto v Zemplínskej stolici“ (Fedič, V. a kol., 2002, s. 142). Humenné malo v tom období zhruba 4 tisíc obyvateľov, čiže Rómovia tvorili približne 4% obyvateľov mesta. V dokumentoch pochádzajúcich z obdobia okolo roku 1900 sa už ako súčasť mesta Humenné uvádza aj Cigánska osada – Czigánytelep. Myslená tým bola osada Podskalka, v ktorej aj keď bola súčasťou mesta, žili Rómovia viac-menej izolovane od majoritného obyvateľstva. Podľa súpisu z roku 1921 sa v lokalite Pod Skalkou nachádzalo 38 domov, pričom za desať rokov sa tento počet zvýšil na 52 domov, v ktorých bývalo 249 osôb, všetko Rómov. Súpis rómskeho obyvateľstva z roku 1924 zaznamenal, že takmer všetci Rómovia v Humennom obývali lokalitu Pod Skalkou a Humenné bolo podľa počtu Rómov na treťom mieste na východnom Slovensku, pričom ho predstihli mestá Trebišov a Košice (Fedič, V. a kol., 2002).

V prvej polovici 30-tych rokov bola v Humennom vybudovaná nová základná škola a traduje sa, že túto školu navštevovalo aj zopár rómskych detí z Podskalky. Napokon „v roku 1933 z fondu chudobných bola v cigánskej osade Podskalka prenajatá miestnosť na vyučovanie školopovinných cigánskych detí“ (Francúz, J. – Guraj, J., 1993, s. 40). V tomto období na území Slovenska pôsobili samostatné cigánske školy iba v Košiciach, Levoči a na Podskalke v Humennom. Toho času chodilo do rómskej školy v Humennom zhruba 80 – 90 detí (Matulay, S., 2003). V osade sa taktiež učilo striedavo v rodinných domoch J. Goroľa a J. Maľara. V roku 1945 bol na Podskalke postavený drevený barak, v ktorom boli zriadené dve triedy, pričom v tom čase tu bol založený aj krúžok pre negramotných obyvateľov osady, takže učitelia vyučovali aj dospelých Rómov, ktorým umožnili získavať elementárne znalosti písania, čítania a počítania (Francúz, J. – Guraj, J., 1993).

V jednej časti knihy *Rómovia a 2. svetová vojna* zaznamenala Á. Horváthová (2006) spomienky bratislavského Róma Jána Rigu z Podunajských Biskupíc na 2. svetovú vojnu, ktorý o svojom pôsobení na východnom Slovensku a návšteve osady Podskalka hovorí: *„Raz som sa dostal medzi Rómov v Humennom. Bývali za mostom cez Latoricu. Tá časť mesta sa volala Podskalka. Čo som videl, bolo pre mňa neuveriteľné. Bol to skutočný cigánsky tábor. Rómovia tu mali svoj cintorín, svoju zvonicu, do mesta chodili málo, iba keď naozaj museli. Staršie ženy mali v ústach dlhé fajky a močkovali. Hovorili mi, že som gádžo a neverili, že som Róm, ani keď som k nim prehovoril po rómsky. Mysleli si, že som sa niekde iba naučil ich jazyk. Ja som im veľmi nerozumel. Bola to zvláštna rómčina“* (Horváthová, Á., 2006, s. 117).

Obrázok 1 Hostinec v lokalite Podskalka na začiatku 20. storočia

Zdroj: Fedič, V. a kol., 2002

Obrázok 2 Lokalita Podskalka ako miesto oddychu Humenčanov na začiatku 20. storočia

Zdroj: Fedič, V. a kol., 2002

Obrázok 3 Pohľad na rómsku osadu Podskalka v prvej polovici 20. storočia

Zdroj: Fedič, V. a kol., 2002

Po skončení 2. svetovej vojny kvôli zlej zdravotnej starostlivosti a vysokému zavšivaveniu rómskej populácie vypukla v okolí Humenného epidémia škvrnitého týfu, ktorou boli postihnutí najmä Rómovia a obyvatelia, ktorí s nimi prišli do styku (Jurová, A., 1996). V roku 1954 bola na Podskalke založená skupina Československého červeného kríža, ktorá mala pomáhať hlavne pri zaúčaní do hygieny osobnej, hygieny bývania, stravovania, bielenia domov, ako aj v boji proti alkoholizmu, pohlavným chorobám, čiernemu kašľu a tbc. V obci tiež rozdávali osvetové letáky v rómskej reči. V osade na Podskalke, podobne ako aj v iných osadách východného Slovenska, sa začalo od roku 1954 dvakrát ročne, na jar a jeseň s odvíšivavením obyvateľov osady. Odpor a nedôvera Rómov proti týmto akciám bola natoľko veľká, že pri nej musela asistovať polícia. Pomocou tejto procedúry sa v Prešovskom kraji podarilo znížiť zavšivavenosť rómskej populácie na 30% z celkového počtu Rómov. Správa z roku 1955 hovorí, že na Podskalke sa dosiahli čiastkové výsledky pri kurzoch pre negramotných. V tomto roku chodilo do piatich ročníkov rómskej školy na Podskalke 71 žiakov (Jurová, A., 1996).

V prejave povereníka školstva a kultúry na celoslovenskom aktíve 30. januára 1956 odznelo aj stanovisko k prípadnému osamostatneniu Podskal-ky od mesta Humenné: „*Súdruhovia v Humennom, v osade Podskalka chcú, aby dostali titul obce. Ako to urobia? Obec musí mať správnu ekonomickú základňu, akú však bude mať Podskalka? Skutočnosť by bola taká, že za pár rokov by sa mohlo stať, že mnohí, čo nebudú chcieť splynúť s obyvateľstvom, budú chcieť zachovať svoj primitívny spôsob života, prisťahovali by sa do Podskalky a obec by narástla aj na päťtisícovú osadu. Ako by sa to potom riešilo? Kde by pracovali?*“ (Jurová, A., 1996, s. 525).

V roku 1961 zasadala Krajská komisia pre riešenie cigánskej problematiky, ktorá sa okrem iného zaoberala aj nutnosťou likvidácie osady Podskalka.

V nadväznosti na to uskutočnil Krajský národný výbor návštevu v osade, o ktorej vydali zápisnicu: *„Prevedená krátka previerka v cigánskej osade na Podskalke, kde sa situácia veľmi zlepšila, predovšetkým čo sa týka postupnej likvidácie cigánskej osady. Zásluhu na tom má poslanec Miestneho národného výboru – zástupca osady, súdruh Gorol a aj ostatní cigánski občania, ktorí prevádzajú dosť dobrú výchovnú prácu medzi cigánskymi spoluobčanmi. Vzrástol počet nových rodinných domkov v osade, aj počet tých rodín, ktorým boli pridelené byty v meste medzi ostatnými. Bolo by potrebné vykonávať výchovnú prácu medzi týmito rodinami – zo strany Miestneho národného výboru a Domu osvetu, ako aj urýchlene riešiť likvidáciu negramotnosti“* (Jurová, A., 1996, s. 711).

V rokoch 1961 sa začal stavať Odborný liečebný ústav pre tuberkulózu a pľúcne choroby na Podskalke, vo vzdialenosti asi 2 km od rómskej osady. Tuberkulóza sa v tom období vyskytovala u rómskej populácie výrazne častejšie ako u majority (Francúz, J – Guraj, J., 1993). V súhrne priorít na rok 1965 si okresný národný výbor vytýčil za cieľ zlikvidovať v Podskalke po 25 až 30 chatrčí a v správe rezortu školstva z tohto obdobia sa okrem iného píše: *„V okrese Humenné z počtu 852 cigánskych detí chodilo do ZDŠ nepravidelne 381 žiakov a 45 žiakov do školy nechodilo vôbec“* (Jurová, A., 1996, s. 996). Nárast školopovinných detí si koncom šesťdesiatych rokov na Podskalke vyžiadala výstavbu dvoch nových školských budov, ktoré boli do prevádzky odovzdané v roku 1972. Okolo roku 1979 dochádza k výraznému sťahovaniu časti Rómov z Podskalky do centra Humenného (Francúz, J. – Guraj, J., 1993).

Za socializmu realizovaná koncepcia rozptýlu a odsunu rómskeho obyvateľstva zasiahla aj vtedajšiu rómsku osadu na Podskalke. V realizovaní tejto koncepcie patrilo Humenné medzi aktívne mestá, kedy niekoľko rómskych rodín z Podskalky bolo presťahovaných do Čiech a aj za pomoci sťahovania Rómov priamo do Humenného sa takmer podarilo zlikvidovať osadu Podskalka, ktorá dovtedy patrila medzi najväčšie osady na Slovensku. Časť Rómov, ktorí v tomto období odchádzali do českých krajín sa však po čase vrátila, alebo ich v Čechách odmietli prijať miestne úrady, ktoré sa snažili príchodu Rómov brániť a častokrát ich posielali späť na Slovensko. Nevýhodou bolo, že do českých krajín alebo priamo do mesta Humenné boli z osady sťahovaní zväčša vyspelejší Rómovia a tí zaostalejší ostávali na Podskalke. Reťazový charakter vysťahovávania (za rodinou do Čiech potom pokračoval prakticky až do konca 80-tych rokov (Savková, D., 2000).

Najvýznamnejším priemyselným závozom v Humennom bol toho času chemický závod Chemlon, ktorý v 80-tych rokoch zamestnával až 6 000 ľudí.

Niektorí Rómovia z Humenného a aj z Podskalky vyštudovali na SOU chemickom, a potom pracovali v Chemlone. Okrem tohto závodu pracovalo niekoľko Rómov z Podskalky aj v Odevných závodoch Zekon, v Hydinárskych závodoch alebo miestnej tehelni (Francúz, J. – Guraj, J., 1993).

Od 70-tych rokov sa vo vzťahu k Rómom začala presadzovať koncepcia spoločensko-kultúrnej integrácie, kedy v rámci tejto koncepcie boli Rómom vyplácané vysoké sociálne dávky a rôzne druhy sociálnej pomoci. Počas priebehu tejto koncepcie bola osada Podskalka braná ako vzorová a vodili sa tu návštevy zo socialistických krajín, aby zahraniční súdruhovia videli, ako sa u nás darí riešiť rómsky problém.

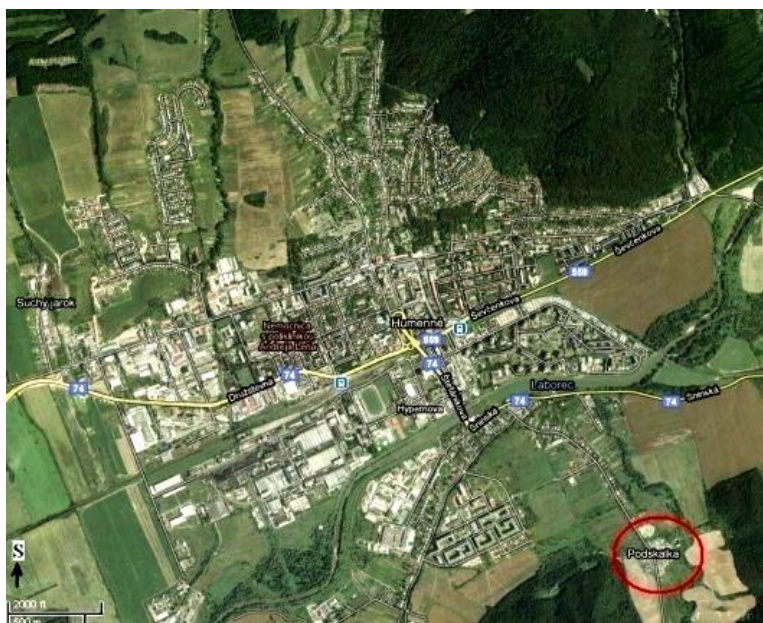
Osada Podskalka vo svetle poznatkov z terénneho výskumu

Rozhodnutie bližšie sa venovať práve koncentrovanému rómskemu zoskupeniu na Podskalke v Humennom, sme uskutočnili na základe faktu, že sa jedná o už veľmi dlho existujúcu rómsku komunitu v tejto lokalite, kedy je zaznamenané, že Rómovia tu kontinuálne žijú minimálne od 19. storočia. Zaujímavé na Podskalke je aj to, že v minulom režime bola dávaná ako vzorový príklad socialistického riešenia rómskej problematiky, častokrát tu vtedy chodievali zahraničné delegácie a televízne štáby, berúc Podskalku ako vhodný príklad štátnej starostlivosti o Rómov. Naše rozhodnutie taktiež ovplyvnil fakt, že sa jedná o najväčšiu rómsku komunitu v regióne Horný Zemplín.

2.2 Geografická poloha osady a jej základné charakteristiky

Rómska osada Podskalka, v ktorej žije najväčšia rómska komunita na Hornom Zemplíne, sa nachádza na juhovýchodnom konci mesta Humenné (pozri Obrázok 4). Pri vychádzaní z centra Humenného a prejdení mostu cez Laborec sa na hlavnej ceste smerujúcej do Sniny a Stakčína nachádza odbočka vpravo, kde je ulica, ktorá sa volá Na Podskalke. Na tejto asi kilometer dlhej ulici sú klasické, moderné domy, ktoré patria majoritnému obyvateľstvu. Na konci tejto ulice pokračuje cesta ďalej do rómskej osady Podskalka.

Obrázok 4 Geografická poloha rómskej osady Podskalka v rámci mesta Humenné

Zdroj: mapa-mapy.sk, upravené autormi

Osada Podskalka leží v údolí medzi Humenskými vrchmi, pričom zo západnej časti ju ohraničuje „Národná prírodná rezervácia Humenský Sokol“ a z východnej časti „Národná prírodná rezervácia Humenská“. Práve Humenské vrchy s charakteristickým trojvrším Sokolov, v miestnom nárečí nazývaným Sokolej, tvoria južnú hranicu mesta Humenné. Samotná osada leží na rovine, v nadmorskej výške 157 metrov n. m., pričom popri osade preteká potok Ptava (Francúz, J. – Guraj, J., 1993).

Aj keď Podskalka leží v intraviláne mesta, budí skôr dojem vidieckej lokality za mestom. Potom, ako tu boli postavené bytovky pre rómskych neplatičov z centra mesta, sa Podskalka výrazne rozrástla. Hlavnú os osady tvorí cesta III. triedy z Humenného, ktorá ďalej z Podskalky pokračuje do výhradne majoritou obývaných obcí Ptičie, Chlmec a Porúbka, do ktorých sa automobilom dá dostať iba po tejto ceste. Rómska osada Podskalka je pozdĺž tejto južne smerujúcej cesty viac ako 300 metrov dlhá, pričom sa rozkladá po oboch stranách cesty. Osada je v smere západ-východ asi 200 metrov široká. Dá sa povedať, že Podskalka sa skladá z troch základných územných segmentov, a to dvoch bytoviek v strede osady, veľkého množstva murovaných domov a chatrčí a priestorovo trochu oddelených nových bytoviek, ktoré sa nachádzajú zhruba 30 metrov pred samotnou osadou v smere od

Humenného. Zjednodušene sa dá teda povedať, že osadu Podskalka tvoria 4 bytovky, a potom množstvo rodinných domov a aj chatrčí.

Obrázok 5 Pohľad na osadu Podskalka z Národnej prírodnej rezervácie „Humenská“, v pozadí mesto Humenné

Zdroj: archív autorov

Ako sme už spomínali, osada Podskalka leží na okraji mesta Humenné, kde začiatok osady bol ešte v nedávnej minulosti vzdialený zhruba 270 metrov od posledných rodinných domov situovaných na ulici nazvanej Na Podskalku. Avšak výstavbou dvoch nových bytoviek pre rómskych neplatičov z mesta Humenné sa začiatok osady priblížil k mestu a v súčasnosti je osada Podskalka vzdialená asi 150 metrov od posledných domov patriacich majorite. Avšak už aj na tomto voľnom priestranstve sú viaceré novostavby rodinných domov, ktoré si tu postavili solventnejší Rómovia z Podskalky. Tieto novostavby delí od domov, kde žijú Nerómovia, už iba asi 30 metrov široký a burinou zarastený pozemok.

Ak nerátame rodinné domy na ulici Na Podskalku, tak najbližšie k osade sa nachádza severozápadne ležiace veľké humenské sídlisko Pod Sokolejom, ktoré tu bolo postavené v polovici 80-tych rokov (Francúz, J. – Guraj, J., 1993). Vzdialenosť tohto sídliska od Podskalky je vzdušnou čiarou 740 metrov, čo je síce viac ako napríklad vzdialenosť Luníka IX od vilovej štvrte Pereš v Košiciach, ale opticky je to bližšie, nakoľko medzi Podskalkou a Sídliskom Pod Sokolejom je iba rovina, žiadny hustejší les ani vyvýšenina a ľudia zo Sídliska Pod Sokolejom majú z okien výhľad priamo na osadu Podskalka. Rómovia majú na toto sídlisko vychodenú cestičku, pričom podľa obyvateľov sídliska je ich tu dosť často vídať.

Obrázok 6 Dve novšie bytovky na začiatku osady Podskalka v pozadí Sídliisko Pod Sokolejom

Zdroj: archív autorov

Pri vstupe do osady Podskalka po ceste v smere od Humenného sa na ľavej strane cesty nachádzajú dve dvojpodlažné bytovky (pozri Obrázok 7) . V každej z týchto dvoch bytoviek je 32 bytov nižšieho štandardu, čiže po kolaudácii v júni 2007 tu bolo nasťahovaných 64 rodín, ktoré predtým bývali v centre Humenného a to buď v garsónkach na Ševčenkovej ulici alebo v mestskej ubytovni na Kukučínovej ulici, pričom všetci boli neplatiči.

Obrázky 7 a 8 Nová bytovka na začiatku a domy v centrálnej časti osady Podskalka

Zdroj: archív autorov

Za týmito bytovkami sú čudne vyzerajúce chatrče, ale našťastie sa nejedná o príbytky Rómov, ale o načierno postavené kôlne na drevo. Pred bytovkami sú odstavené autá, staré škodovky, žiguláky, ale nájde sa tu aj oktávia, či iná

novšia značka. Bielo natreté bytovky vyzerajú zvonku zachovalo, avšak do vnútra sa nám dostať nepodarilo, takže v akom stave je schodisko, spoločné priestory a celkovo vnútrajšok bytovky, sme nezistili. Za týmito bytovkami sa nachádzajú tri novostavby, kde si majetnejší Rómovia stavajú štandardné murované domy.

Ďalej po ceste v smere od Humenného sa za bytovkami rozprestierajú domy Rómov, pričom zväčša ide o jedno- alebo dvojpriestorové murované domy (pozri Obrázok 8). Aj keď to nie sú úplne klasické domy, aké obývajú ľudia z majority, určite nemožno povedať, že sú to chatrče, aj keď niektoré z týchto domov sú v zlom stave. Takého príbytky sa rozprestierajú po pravej i ľavej strane cesty, pričom po pravej strane cesty je domov menej, avšak po ľavej strane cesty sú uličky, v ktorých sa nachádza viacero domov za sebou.

Druhá ulička, odbočujúca vľavo od hlavnej cesty, je po hlavnej ceste druhou najdôležitejšou spojnicou v osade. Táto ulica vedie popri domoch k unimobunke, kde sídli úradovňa miestnej vajej, až k základnej škole, ktorá je poslednou budovou osady v tomto smere. Ďalej potom už zúžená cesta pokračuje k jedinému mostu v osade ponad potok Ptava. Cez tento most sa dá dostať na rómsky cintorín (pozri Foto 9 a 10), ktorý leží asi 100 metrov za potokom, na svahu zvanom Čierňuška, ktorý patrí do Národnej prírodnej rezervácie Humenská.

Obrázok 9 Rómsky cintorín v osade Podskalka lokalizovaný pod svahom Čierňuška (NPR Humenská)

Zdroj: archív autorov

Obrázok 10 Samostatný rómsky cintorín v osade Podskalka – unikát v rámci strednej Európy

Zdroj: archív autorov

Obrázky 11 a 12 Začne zanedbaná najstaršia časť rómskeho cintorína v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

Celkovo je spomínané priestranstvo okolo úradovne vajdovej, kde sa križujú aj dve v osade dôležité ulice, najvýznamnejším priestorom na Podskalka. Za kanceláriou vajdovej sa nachádza aj komunitné centrum, hneď vedľa je nová železná zvonica. O pár metrov ďalej je aj škola, takže sa dá povedať, že sa jedná o centrum celej osady.

V ulici oproti úradovni vajdovej sa nachádzajú ďalšie dve dvojposchodové bytovky, ktoré dominujú tejto časti osady. Do týchto bytoviek boli v roku 2004 presťahovaní neplatiči z Kukorelliho ulice v Humennom, kde vyprázdz-

nili 2- a 2,5-izbové byty. Tieto bytovky už zvonku vyzerajú o poznanie horšie, ako bytovky, ktoré sa nachádzajú na začiatku osady. Dvere od vchodov do bytoviek chýbajú, no takmer každý byt sa pýši satelitom.

Obrázky 13 a 14 Staršie bytovky v centre osady Podskalka a za nimi nelegálne postavené garáže a kôlne na drevo

Zdroj: archív autorov

Za druhou z týchto bytoviek sa nachádzajú kôlne na drevo, ale aj porozhádzované odpadky. Pred týmito kôľňami sú odparkované autá. Medzi spomínanými dvoma bytovkami je totiž tabuľa zákaz stáť, ktorú tam dala osadiť vajecká, nakoľko ako tvrdí, v prípade núdze sa tu kvôli odstaveným autám nevedeli dostať hasiči ani sanitka. Zvláštnosťou je stĺp pred bytovkou, z ktorého lúčovito vybiehajú desiatky elektrických káblov do bytov, pričom

sa tu pravdepodobne jedná o nelegálny odber elektriny. Pri jednej z týchto bytoviek ihneď zaujme tu stojaci murovaný dom, ktorý akoby tu ani nepatrí, lebo sa jedná o úplne nový dom, na aký sme zvyknutí u majority. Má oploteňný pozemok s peknou záhradou a garážou, pred ktorou stojí nové auto a celkový dojem dopĺňa aj gýčovitá figúrka Mikuláša ležúceho na balkón. Ak by sme cez Podskalku pokračovali ďalej po hlavnej ceste v smere na obec Ptičie, tak prídeme na koniec osady, kde sú najhoršie domy. Sú tam aj štátom postavené jednoposchodové bytovky, ktoré sú ale v dezolátnom stave.

Obrázok 15 Vstup do osady Podskalka v smere od obcí Chlmec, Porúbka a Ptičie

Zdroj: archív autorov

V tejto časti osady je situácia neprehľadná, kedy pomedzi príbytky vedie niekoľko úzkych uličiek. Táto časť osady je aj najviac znečistená odpadkami a niektoré tunajšie obydlia už majú charakter chatrče, pričom Rómovia tu žijú aj v unimobunkách, či maringotke.

V tejto časti osady žijú Rómovia na najnižšej materiálnej úrovni a aj na pohľad je vidieť, že celé toto priestranstvo je kvalitatívne odlišné od ostatných častí Podskalky. Práve tu žijú Rómovia patria k pôvodným, ktorí na tomto mieste žijú dlhé desaťročia. Rómovia, ktorí boli na Podskalku presťahovaní z mesta, ich považujú za horších a zaostalejších. Celkovo táto zadná časť osady má aj medzi obyvateľmi Podskalky nižší status a u niektorých obyvateľov osady je v rómskom ponímaní považovaná za nečistú. Niektorí Podskalkčania totižto hovoria, že obyvatelia tejto časti osady v minulosti konzumovali nečisté mäso, myslená je tým hlavne kynofágia,

teda pojedania psov. Rómovia, o ktorých sa tvrdí, že niekedy konzumovali nečisté mäso, čiže mäso psov alebo koní, sú medzi ostatnými Rómami v rómskom jazyku označovaní za degešov, čiže za nečistých. Na tomto konci osady, respektíve už za osadou sa nachádza ešte futbalové ihrisko.

Obrázok 16 Osada Podskalka pri pohľade z východu, z kopca Čierňuška

Zdroj: archív autorov

Po opustení osady Podskalka sa asi 800 metrov po ceste v smere na Ptičie nachádza pár domov, ktoré obýva majoritné obyvateľstvo a nad týmito domami je situovaný hotel, ktorý je súčasťou rekreačnej oblasti Podskalka, pričom turistická informačná tabuľa pred hotelom je aj východiskovým miestom turistických chodníkov vedúcich odtiaľto k najvýznamnejším prírodným pamiatkam tejto lokality. Neďaleko osady, zhruba 650 metrov juhovýchodne od jej konca, sa na kopci rozprestiera aj chatová oblasť s približne stovkou rekreačných chatiek a chalúp. Treba tiež spomenúť, že asi 1,5 km po ceste od osady Podskalka v smere na Ptičie a Chlmec sa nachádza Domov sociálnych služieb Humenné-Podskalka, kde sú umiestnené deti a mládež s mentálnym postihnutím alebo poruchami správania. O pol kilometra ďalej smerom do lesa sa nachádza budova Odborného liečebného ústavu tuberkulózy a pľúcnych chorôb, ktorá už ale v súčasnosti neslúži tomuto účelu a v budove sídli Centrum pre liečbu drogových závislostí.

Čo sa týka dostupnosti osady, tak ako sme už spomínali, cez osadu prechádza priamo cesta III. triedy, pričom vzdialenosť osady od hlavného cestného ťahu medzi Humenným a Sninou je po tejto ceste cca 1,2 kilometra. Z Podskalky do centra Humenného na Námestie Slobody je to niečo cez 2 kilometre, čo nie je až tak ďaleko, preto je Rómov z Podskalky často vídať aj v meste. Na železničnú stanicu v Humennom je to z osady Podskalka zhruba 2,7 km.

Obrázok 17 Novostavby na začiatku osady Podskalka – príklad rozširovania osady

Zdroj: archív autorov

2.3 Vývoj počtu obyvateľov osady

Najskôr by sme načrtli demografický vývoj počtu Rómov v celom okrese Humenné. Podľa sčítania Rómov z roku 1968, ktoré bolo realizované pre potreby vyplácania sociálnych dávok žilo vo vtedajšom okrese Humenné 3358 Rómov, ktorí tvorili 3,48% obyvateľov okresu. Pri sčítaní v roku 1970 ich bolo 3462 a tvorili 3,50% obyvateľov, v roku 1980 v okrese Humenné žilo 3995 Rómov a tvorili 3,78% obyvateľov. Pri sčítaní v roku 1991 sa k rómskej národnosti prihlásilo v okrese Humenné 1290 obyvateľov, ktorí tvorili 1,15% obyvateľov okresu, avšak odhad z roku 1990, ktorý vychádza z posledného reálnejšieho sčítania uskutočneného v roku 1989, odhadoval počet Rómov v okrese Humenné na 5254 osôb. Pri sčítaní v roku 2001 sa k rómskej národnosti v okrese Humenné prihlásilo 1386 obyvateľov, ktorí tvorili 2,14% obyvateľov okresu a 1330 obyvateľov okresu deklarovalo rómsky materinský jazyk. Mapovanie z roku 2004, v okrese Humenné zaznamenalo 3821 Rómov, čo je 5,91% obyvateľov okresu (Pukačová, J., 2006) (Jurová, A., 1996).

Zo starších sčítaní za mesto Humenné je k dispozícii údaj, ktorý hovorí, že v roku 1980 žilo v meste Humenné 1164 Rómov, ktorí vtedy tvorili 4,27% obyvateľov mesta, z nich v osade na Podskalke žila menej ako polovica z nich, lebo veľa Rómom z Podskalky bol pridelený byt priamo v Humennom (Jurová, A., 1996). Za socializmu taktiež veľa Rómov, práve aj z Podskalky odišlo do Čiech, čo potvrdzujú tiež niektoré terénne výskumy v Čechách. Rómov z osady Podskalka a ich potomkov môžeme podľa terénnych

výskumov realizovaných v Česku (Uherek, Z., 2007) nájst' napríklad v Ústí nad Labem, Českých Budějoviciach, Českom Krumlove, či v Prahe. Na Podskalke by sme prakticky nenašli rodinu, ktorá by nemala aspoň jedného príbuzného žijúceho v Čechách. Sťahovanie Rómov do Čiech bol tiež jeden z faktorov, kvôli ktorému obývali osadu Podskalka koncom 80-tych rokov zhruba tri stovky Rómov, čo je v porovnaní s terajším stavom nízke číslo. Avšak novodobý rozmach osady nastal po roku 1989, kedy sa až do súčasnosti počet obyvateľov tejto osady niekoľkokrát znásobil.

K nárastu počtu obyvateľov došlo začiatkom 90-tych rokov, kedy veľa Rómov, ktorí v minulosti odišli z Podskalky do Česka, sa v roku 1989 a 1993 vrátilo späť a to buď z ekonomických dôvodov, alebo nezískali v Česku občianstvo, tým pádom ani nárok na sociálne dávky a podobne. Celkovo sa na Podskalku vrátilo začiatkom 90-tych rokov niekoľko desiatok Rómov, ktorí dovtedy žili v Čechách (Uherek, Z., 2007). Postupne sa tu sťahovali aj niektoré rómske rodiny, ktoré predali svoj byt v meste, čiže okolo roku 2000 tu žilo cez päťsto Rómov.

Pred skolaudovaním nových bytoviek pre neplatičov v roku 2004, žilo na Podskalke oficiálne 720 Rómov, neoficiálne o 150 až 200 viac, čiže reálne okolo 900 Rómov. Vybudovaním nových bytoviek pre neplatičov z Humenného sa v roku 2004 počet obyvateľov v tejto osade zvýšil odhadom až na 1200. Ďalší výraznejší nárast obyvateľov na Podskalke bol zaznamenaný v polovici roku 2007, kedy boli dané do užívania ďalšie dve bytovky na začiatku osady. Do týchto dvoch bytoviek so 64 bytmi sa nasťahovalo okolo 350 Rómov (RPA).

Sťahovaním rómskych neplatičov z centra Humenného na Podskalku v roku 2004 a 2007 dosiahlo mesto Humenné, že priamo v meste sa už nenachádzajú žiadne lokality, kde by žil väčší počet Rómov koncentrovane. Dovtedy boli koncentrované rómske zoskupenia na ulici Kukorelliho, Ševčenkovej a Kukučínovej, ktoré sa nachádzali v širšom centre Humenného. Podľa informácii od vajej z Podskalky, ale aj zamestnancov mestského úradu, žije priamo v Humennom už len minimum rómskych rodín, keďže väčšinu z nich ako neplatičov vysťahovali na Podskalku. Dokonca časť Rómov, ktorí mali v meste vlastný byt, tento byt predali a postavili si dom na Podskalke. V každej časti Humenného by sme síce mohli nájsť niekoľko rómskych rodín, avšak tieto sú už integrované do spoločnosti a žijú rozptýlene medzi majoritou.

Podrobnejšej demografickej analýze rómskej populácie v Prešovskom kraji sa venoval A. Mušínsky (2004), pričom z jeho výskumu vyplynulo, že v okrese Humenné žije podielovo menej Rómov ako je celkový priemer na východe

Slovenska. Mimo Podskalky žije v humenskom okrese najviac Rómov v obciach Zbudské Dlhé (326 Rómov) a Kamenici nad Cirochou (258 Rómov), avšak medzi týmito rómskymi komunitami a komunitou na Podskalke nie sú príliš silné väzby, čiže prípadné väčšie migrácie z týchto obcí do osady Podskalka nie sú zvlášť pravdepodobné. Napríklad aj v susednom Brekove žije zhruba 200 Rómov, ktorí sú ale viac integrovaní do majoritnej spoločnosti, väčšia časť z nich má prácu, neovládajú rómsky jazyk a s komunitou na Podskalke neudržiavajú takmer žiadne kontakty.

Vo väčšine obcí okresu Humenné sa v porovnaní s Východným Slovenskom nenachádza vyšší počet Rómov, čo potvrdzuje spomínaný výskum A. Mušinku (2004), z ktorého vyplýva, že z celkového počtu 62 obcí okresu Humenné, žijú Rómovia v šestnástich obciach. Podielovo sa teda Rómovia nachádzajú v štvrtine (25,81%) obcí okresu Humenné, čo je najnižší percentuálny podiel v rámci Prešovského samosprávneho kraja. Aj z týchto 16 obcí okresu Humenné je iba desať obcí, kde žije viac ako 50 Rómov. Podľa Mušinkovho výskumu žije v meste Humenné 2 330 Rómov, ktorí podielovo tvoria 6,63% z celkového počtu obyvateľov mesta (Mušinka, A., 2004). Podrobný prieskum regionálneho úradu verejného zdravotníctva v Humennom však uvádza v tomto okrese 6 999 Rómov v 13 koncentrovaných lokalitách, z toho v meste Humenné až 5 144 Rómov. Podľa odhadov bývalého primátora Humenného, pána Kostilníka, tvoria obyvatelia rómskeho pôvodu až 10% obyvateľov mesta, čo by predstavovalo približne 3 600 Rómov (RPA).

Na mestskom úrade pri analýzach a projektoch pre Podskalku pracujú zväčša s číslom okolo 1 300 osôb v tejto lokalite, pričom odhadom takmer tretinu tunajších obyvateľov tvoria deti do 15 rokov. Podľa údajov referentky mestského úradu pre Podskalku má na Podskalke trvalý pobyt 1 165 ľudí, no žije ich tam minimálne 1 600, pričom niektorí sem prišli nielen z Humenného a okolitých obcí, ale aj z iných okresov. Odhady Rómskej tlačovej agentúry (RPA) hovoria, že na Podskalke žije až okolo 1 800 Rómov. Presné číslo počtu Rómov na Podskalke sa ani určiť nedá, nakoľko veľa rodín z Podskalky je v zahraničí, takmer výhradne v Anglicku, kde buď pracujú alebo žijú z prídavkov na deti a sociálnych podpôr. Niekoľko ľudí z Podskalky je aj v Česku, a to buď v práci, alebo na dlhodobej návšteve príbuzných. Aktualizovaný Atlas rómskych komunít (Mušinka, A. a kol., 2014) odhaduje počet Rómov v Humennom na 1 625.

V osade Podskalka sa podľa vajdovej, ale aj riaditeľa miestnej školy a škôlky, rodí okolo 30 až 40 detí ročne, čo značí, že sa jedná o demograficky progresívnu populáciu. Prvé dieťa sa tunajším ženám rodí zväčša pred dovŕšením

dvadsiatich rokov, pričom materiálne zabezpečenie mladého páru alebo potenciálnej rodičky, tu na rozdiel od majoritnej spoločnosti, nehrá významnejšiu úlohu. Ak by sme za základnú-nukleárnu rodinu považovali rodičov a ich deti, tak priemerná takáto rodina na Podskálke má 6 až 12 členov, čiže dvaja rodičia a 4 až 10 detí. Tento počet detí ale nie je vždy pravidlom. Zväčša však v jednom príbytku žije viacero príbuzných rodín, napríklad v rodičovskom dome viacerí súrodenci so svojimi rodinami.

Obrázky 18, 19, 20, 21 Deti z osady Podskalka

Zdroj: archív autorov

Na Podskálke neexistuje nejaká jednotná komunita, ale skôr niekoľko príbuzenských rodinných „frakcií“, pričom viditeľné je tu delenie na starousadlíkov a na mestských Rómov, čiže Rómov, ktorí sem boli vysťahovaní z Humenného. Rómovia na Podskálke medzi sebou komunikujú výhradne v rómskom jazyku. Pri dotazníkovom šetrení, ktoré na Podskálke vykonal

Regionálny úrad verejného zdravotníctva v Humennom, uviedlo 92% respondentov z Podskalky, že vie aj čítať v rómskom jazyku a tak by privítali zdravotnícke informácie a brožúry o hygiene aj v rómskom jazyku. Taktiež pri našom terénnom výskume sme si na Podskalke všimli, že deti pri hraní sa, dospelí pred bytovkami, matka a dieťa, jednoducho všetci obyvatelia Podskalky medzi sebou používajú výhradne rómsky jazyk.

Čo sa týka identity, tak väčšina obyvateľov Podskalky sa považuje za Rómov alebo ako sami hovoria za slovenských Rómov, iba menšia časť z nich sa považuje výhradne za Slovákov. Tento postoj nie je príliš typický, pretože pri sčítaní sa v Slovenskej republike k rómskej národnosti prihlásila odhadom iba štvrtina etnických Rómov.

2.4 Vybavenosť a bývanie v osade

Vo vybavenosti patrí táto rómska osada medzi najlepšie v Slovenskej republike. V osade majú obchod aj dve krčmy, pričom všetky sú umiestnené buď v samostatných rodinných domoch alebo zaberajú časť domu. V krčme sa dá aj najesť, aj keď samozrejme sa nejedná o reštauráciu v majoritnom zmysle slova. V zadnej časti osady je futbalové ihrisko. Na väčšie nákupy, hlavne po výpláte sociálnych dávok, Rómovia využívajú hlavne supermarket priamo v Humennom, ktorý je vzdialený necelých 1,5 km od Podskalky a potraviny sú tam lacnejšie ako v obchode, ktorý je v osade.

Technická infraštruktúra ako voda, kanalizácia a elektrina je bezproblémová, hlavne v nových bytovkách, avšak najstaršie prízemné byty a chatrče na konci osady v smere na Ptičie nemajú kanalizáciu, niektoré ani latrínu. Okolie takýchto príbytkov je preto viditeľne znečistené výkalmi i domovým odpadkami. Z času na čas Technické služby vyčistia osadu a vyvezú odpady, pričom sa vždy jedná o niekoľko desiatok ton odpadu.

V tejto zadnej časti osady sú jednoduché chatrče svojpomocne postavené z rôznych materiálov. Tieto príbytky nemajú popisné čísla, pretože popisné číslo môžu dostať len domy, ktoré prešli kolaudačným schválením. Väčšina chatrčí aj domov je tu postavených načierno na cudzích pozemkoch. Priekopá pri ceste v tejto časti osady funguje aj ako žumpa pre domy stojace pri ceste. Táto zadná časť osady oproti zvyšku Podskalky civilizačne zaostáva minimálne pol storočia, nakoľko tu nie je kanalizácia, veľa obydľí stojí na cudzích pozemkoch a je tu aj problém s pitnou vodou. Pri terénnom vý-

skume sme nadobudli subjektívne presvedčenie, že ak by na Podskalkke prepukla nejaká epidémia, tak jej centrum by bolo určite v tejto časti osady.

Obrázok 22 Zadná časť osady Podskalka s chatrčami a haldami odpadkov

Zdroj: archív autorov

Elektrina je dostupná na celej Podskalkke, vo veľa bytoch a domoch je však zapojená načierno. Časté je tu priame napojenie na rozvodné zariadenia alebo spoločné rozvody bytových domov či rôzne manipulácie s elektromermi. Tento problém sa snaží riešiť polícia občasnými raziami, kedy s políciou prídu pracovníci elektrární a odpájajú nelegálne zapojené domy, chatrče a byty. Avšak čierny odber sa takmer vždy obnoví v pôvodnom rozsahu. Podľa slov vajdovej, aj keď veľa rodín neplatí za byt, za elektrinu sa zväčša snažia platiť, aby ich neodpojili a neboli odkázaní na čierny odber, napájanie od susedov a podobne. Ak je totiž nejaký byt načierno pripojený na susedný byt, musí platiť susedovi za odber elektriny zväčša oveľa vyššiu čiastku, ako je skutočná cena spotrebovanej elektriny, kedy napríklad mesačne za pripojenie platí susedovi aj vyššiu čiastku ako za mesiac ukáže elektromer pre obe domácnosti spolu.

Lepším bývaním v osade sú nové bytovky na začiatku osady, ale aj bytovky v strede osady. Veľa Rómov, čo sem boli presťahovaní z mesta, sa na tieto byty tešilo, pretože napríklad v ubytovni na Kukučínovej, odkiaľ ich vystáhovali, bolo len jedno spoločné sociálne zariadenie pre niekoľko bytov. V týchto nových bytoch majú nižšie poplatky za celkové užívanie bytu, ako mali v meste, no bohužiaľ často neplatia ani to. Avšak, ako mesto tvrdí, aj tak sa táto investícia oplátila, keďže Rómovia v bytoch v centre vytvárali

každoročne dlh cez 3 milióny slovenských korún a v bytovkách na Podskalka by mohli vytvoriť mestu maximálny ročný dlh 500 tisíc slovenských korún. Mesto je ochotné tých, ktorí neplatia ani za tieto byty vystáňovať bez nároku na nový byt, avšak vystáňávajú len tých, ktorí nemajú malé deti, no a toto kritérium spĺňa minimum tunajších rodín.

Celkovo sa dá povedať, že Rómovia vystáňovaní z Humenného – tzv. mestskí Rómovia (na čele s vajdovou) tu tvoria akúsi neformálnu elitu osady. Niektorí si tu postavili nové rodinné domy alebo prestavali staršie domy a pre starousadlíkov sa stali v tomto vzorom. Niektoré nové domy v osade svoj kontrast s chatrčami umocňujú rôznymi gýčovými doplnkami ako sošky dvoch levov v zlatej farbe pri bráne do domu a podobne. Pri terénnom výskume nás prekvapilo, koľko starých domov tu nesie náznaky snahy o prerobenie domu a zlepšenie bývania, napríklad veľa starých, ošarpaných a niekedy aj polorozpadnutých domov tu má plastové okná.

Jednou z významných inštitúcií na Podskalka je miestna základná škola s materskou školou. (Obrázok 23).

Obrázok 23 Budova školy v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

Obrázky 24 a 25 Trieda prvákov v ZŠ a deti v MŠ v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

V dôsledku nárastu školopovinných detí na Podskalke boli v roku 1972 odovzdané do užívania dve nové budovy. V súčasnosti už tvoria jednu budovu, v ktorej sídli základná škola aj materská škola.

Ako nám oboznámil riaditeľ ZŠ a MŠ N. Koscelník, tak ZŠ Podskalka mala v roku 2010 z kapacitných dôvodov len prvé dva ročníky. Bola tam trieda pre prvákov, pre druhákov a aj nultý ročník ako prípravka na vstup do prvej triedy. V dvoch miestnostiach sa nachádzala MŠ Pred vstupom dieťaťa do prvého ročníka vykoná psychológ s každým dieťaťom testy, podľa ktorých zistí, či dieťa môže nastúpiť do prvého ročníka, alebo odporučí nastúpenie do nultého ročníka. Nultý ročník na Podskalke funguje od roku 2009, ale riaditeľ sa vyjadril tak, že ľutuje, že ho nezavedli skôr, lebo deťom výrazne pomáha. Celkovo navštevovalo túto školu v spomínanom roku spolu cca 70 detí. Škola má v popoludňajších hodinách otvorený školský klub, ktorý navštevujú aj iné deti z Podskalky. Celkovo školský klub navštevuje cca 120 detí, čo je takmer dvojnásobok detí chodiacich do školy. Je to spôsobené tým, že tento klub navštevujú aj staršie deti, ktoré už chodia do škôl do mesta alebo deti, ktoré chodia do inej školy než na Podskalku.

V miestnej škole nie je jazykový problém až taký výrazný, riaditeľ potvrdil, že tri štvrtiny detí, ktoré príjmu do prvého ročníka, sem ide z miestnej MŠ, kde sa deti už naučili lepšie ovládať slovenský jazyk. Na Podskalke však pracuje aj rómsky asistent učiteľa, ktorý je priamo z tejto komunity a pokiaľ treba, tak prekladá deťom niektoré výrazy zo slovenčiny do rómčiny. Zároveň učí deti hygienickým návykom, zaisťuje aj komunikáciu medzi školou a rodičmi, dokonca pri našom terénnom výskume na Podskalke zastupoval učiteľku, ktorá náhle ochorela. Prácu rómskeho asistenta učiteľa považuje riaditeľ v takýchto komunitách za absolútne nevyhnutnú.

V škole je aj jedáleň a v oplotenom areáli školy sa nachádzajú aj dve staršie preliezačky pre deti. Škola zvonku pôsobí chudobným dojmom, ale vo vnútorných priestoroch je veľmi dobre vybavená, čo súvisí pravdepodobne s podpornými projektmi zo strany EÚ a aj zvýhodneným financovaním pre školy, ktoré navštevujú sociálne odkázané deti. V tejto škole sa napríklad na počítači učia už od prvého ročníka. Bola tam zriadená počítačová miestnosť s novými počítačmi, ale aj interaktívna učebňa s projektorom. Napriek tomu, že v škole je také drahé vybavenie a väčšina okien nie je ani zamrežovaná, je prekvapujúce, že za posledné roky nebola škola ani raz vykradnutá. Podľa riaditeľa je to spôsobené tým, že miestni Rómovia školu rešpektujú a sú radi, že ju tu majú, lebo inak by museli aj malé deti dochádzať do škôl v meste. Takto si rodičia sem deti ráno „odložia“ a majú o ne postarané celý deň, pretože ak deti chodia aj do školského klubu na rôzne krúžky, tak sú v škole

zhruba od ôsmej rána do piatej poobede. Obed majú v škole ako sociálne znevýhodnené deti za pár centov, preto rodičia školu akceptujú a nedajú na ňu dopustiť.

MŠ ani ZŠ kapacitne nestačia, keďže detí na Podskalke je každým rokom viac a podľa riaditeľa je na Podskalke v súčasnosti vyše 100 detí v predškolskom veku. V súčasnosti má MŠ toľko detí, že do prvej triedy ZŠ prakticky zoberú iba deti z MŠ a deti z nultého ročníku ZŠ, na viac tried už škola nemá kapacitu. Cieľom školy je, aby sa rozšírila aspoň pre deti prvého stupňa, čiže od prvého do štvrtého ročníka. Po ukončení druhého ročníka musia totiž deti z Podskalky dochádzať do niektorej ZŠ v meste. Na Odbore školstva Mestského úradu v Humennom nás informovali, že v meste je celkovo dvanásť ZŠ. Na naše prekvapenie nám zamestnanec úradu hovoril o tom, že ZŠ majú o rómske deti z Podskalky záujem, nakoľko školy majú málo detí a financie pre školy sú samozrejme rozdeľované na počet žiakov. Deti z Podskalky navštevujú rôzne ZŠ v meste, avšak najviac detí dochádza do ZŠ na Kudlovskej ulici alebo Pugačevovej ulici. Veľa detí z Podskalky tiež navštevuje Špeciálnu základnú školu na Třebíčskej ulici, ktorá je vzdialená asi 2 km od osady.

S vybavenosťou osady súvisí aj dopravná obslužnosť. Cez osadu Podskalka jazdí autobus SAD, takže Rómovia nie sú odrezaní od civilizácie a do mesta chodia často. Ráno okolo 7.30 hod. idú do Humenného dva autobusy, ktoré by sme mohli označiť ako školské, keďže v nich prevažujú školopovinné deti. Jeden autobus vieže žiakov priamo do ZŠ na Kudlovskej ulici, kde chodí veľa detí z Podskalky. Vajdová sa snažila presvedčiť rodičov detí, aby im kúpili čipovú kartu na autobus, kde by mali finančný kredit, ktorý by sa im každú jazdu odpočítal, pričom cesta by ich tak vyšla lacnejšie, lebo pri čipovej karte je finančné zväýhodnenie. No rodičom sa suma, ktorú by naraz museli zaplatiť, zdala byť vysoká, aj keď v konečnom dôsledku by ich cestovné vyšlo lacnejšie. Takže deti naďalej platia za každú jazdu vodičovi osobne, čo dosť zdržiava dopravu, lebo vodič musí každému cestujúcemu jazdu nablokovať a vydávať mu peniaze. Čo sa týka lekárskej starostlivosti, tak v osade lekár nie je a Rómovia dochádzajú do Humenného, kde pacienti z Podskalky sú rozdelení medzi viacerých obvodných lekárov.

Ďalším významným objektom na Podskalke je komunitné centrum, ktoré tu funguje od roku 2000. Komunitné centrum sídli v budove, ktorá v minulosti plnila funkciu skladu pre tamojšiu ZŠ, teraz slúži pre potreby centra a pre menšie kultúrno-spoločenské akcie. Od januára 2007 je tu otvorené aj Informačné centrum mladých, ktoré sa venuje deťom a mládeži päťkrát v týždni v čase od 14.00 do 18.00 hod. Deti sa môžu venovať voľnočasovým

aktivitám, majú tu napríklad tanečné a spevácke krúžky, stolnotenisový krúžok, hrajú sa rôzne hry a organizujú sa tam aj počítačové kurzy a kurzy varenia. V Humennom funguje aj Občianske združenie O Roma vičinel, ktoré už viacero rokov v meste organizuje rómsky festival, na ktorom vystupuje aj tanečný súbor z Podskalky. V meste sa každoročne koná aj festival kultúry národnostných menšín pod názvom Deň vzájomnosti, pričom festival je jediným spoločným projektom všetkých spolkov a klubov národnostných menšín, ktoré vyvíjajú svoju činnosť v Humennom (RPA).

Podľa vajdovej je najväčšou cennosťou Podskalky miestny rómsky cintorín (Obrázok 26), ktorý je naozaj raritou, pretože je jediným samostatným rómskym cintorínom v Slovenskej republike a vraj aj v Európe.

Obrázok 26 Samostatný rómsky cintorín a v pozadí osada Podskalka

Zdroj: archív autorov

K cintorínu sa dá dostať cez jediný most v osade, ktorý vedie ponad potok Ptava. Najstaršie pomníky na cintoríne v Podskálke sú z konca 19. storočia, ale práve najstaršia časť cintorína je najviac zanedbaná a zarastená vysokou trávou, pričom väčšina krížov v tejto časti je buď zničená, pováľaná na zemi alebo zo zeme vytrča iba ich časť. Niektoré časti cintorína pripomínajú smetisko, je tu veľa odpadkov, porozhadzovaných starých kahancov, ale aj porozbíjaných fliaš a krabíc od vína, ktoré napovedajú, že časť miestnych si tu občas robí posedenia. Celkovo je vidno, že na neoplotenom cintoríne sa výraznejšie podpísala ruka vandalov. Pováľané alebo rozbité

staršie kamenné kríže môžeme vidieť aj na fotkách z terénneho výskumu (Obrázky 29 – 31).

Obrázky 27 a 28 Rómsky cintorín Podskalka – príklady zachovalých starších hrobov a vandalmi výrazne zničená stará časť cintorína

Zdroj: archív autorov

Obrázky 29, 30, 31 Najstaršie pomníky na rómskom cintoríne v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

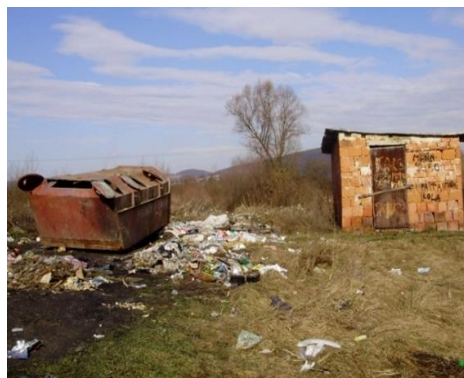
V novšej časti cintorína je veľa hrobov bez pomníkov, iba s jednoduchým dreveným krížom, vidno aj pár krížov zo železa, niektoré staršie kríže sú vybetónované alebo z kameňa. Je tu aj pár hrobov, ktoré majú honosné mramorové pomníky, ale tých je tu výrazná menšina a jedná sa hlavne o nové hroby, na ktorých je vidno, že sa o ne pravidelne starajú. Niektoré hroby sú oplotené, pričom oplatenie je vyrobené hlavne zo starého zábradlia. Zaujímavosťou je, že nápisy na náhrobných kameňoch sú na opačnej strane, ako je zvykom u majority.

Na tomto cintoríne by sa pochovávať nemalo, keďže tento cintorín podľa Zákona NR SR č. 131/2010 Z. z. o pohrebníctve nie je legálnym pohrebiskom, no deje sa tak neustále a ako sme sa dozvedeli, aj deň pred našim prvým mapovaním na Podskalke (v roku 2010) tu bol pohreb. V osade býva jeden Róm, ktorého miestni považujú za neoficiálneho hrobára a na požiadanie vykope hrob za flášu pálenky. Cintorín na Podskalke nie je vo vlastníctve mesta. Samospráva mesta Humenné mala záujem o kúpu tohto zhruba pol hektárového pozemku, zatiaľ sa tak neudialo predovšetkým kvôli množstvu spoluvlastníkov pozemku.

Čo sa týka cirkví, tak s Rómami na Podskalke pracuje hlavne Apoštolská cirkev, ktorá je aktívna aj v iných rómskych komunitách, napríklad na Luníku IX. Veľa Rómov sa k tejto cirkvi pridalo, no neskôr od tejto cirkvi odišli. Pár ľudí, ktorí zostali, sa stretáva v dome jedného veriaceho.

Niekoľko domov v osade je oplotených, aj keď oplotenie majú zväčša iba domy pri hlavnej ceste. Takmer pri každom treťom dome sa vonku suší umytý koberec. Ako sme mali možnosť počuť a vidieť aj v iných rómskych komunitách, čistý koberec je u Rómov veľmi dôležitá vec. Aj keby bol všade v dome neporiadok, koberec musí byť čistý a je aj statusovou záležitosťou, aby susedia videli, že daná rómska rodina pravidelne pred domom čistí a tepuje koberec. Jednou zo statusových záležitostí a vecou prestíže je aj satelit, ktorý nechýba hádam na žiadnom dome, byte, chatrči, či unimobunke. Niektoré chatrče majú aj viac satelitov, pričom sa nám podarilo na jednom príbytku napočítať až štyri satelity (Obrázok 32). Zaujímavo vyznievajú veľkoobjemové kontajnery (Obrázok 33), ktorých je v osade väčší počet, ale sú prázdne, pričom okolo nich bolo veľké množstvo odpadu.

Obrázky 32 a 33 Príbytok so štyrmi satelitmi a jeden z prázdnych kontajnerov v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

Miestna vajtová sa síce na Podskalke snaží dbať o poriadok a vnieť medzi Rómov systém a disciplínu, no veľa Rómov to nerešpektuje, nakoľko Rómovia nepoznajú niečo ako verejný priestor, a to čo nepatrí niekomu, považujú za nikoho, a preto sa k tomu mnohokrát aj tak správajú.

Tak ako vo väčšine takýchto rómskych komunít, aj na Podskalke sú problémom premnožené potkany, ktorým sa tu vďaka odpadu dobre darí. Ale čo nás počas terénneho výskumu zaskočilo, bolo veľké množstvo voľne pobehujúcich psov. V jednej správe, ktorú uverejnila RPA sa písalo, že na Podskalke sa pohybuje odhadom až 50 túlavých psov a na vlastné oči sme mali možnosť vidieť, že toto číslo vôbec nie je prehnané. Chodníky a spevnené cesty sú v osade iba medzi bytovkami, pri väčšine chatrčí alebo domoch je iba nespevnená cesta a keďže v čase nášho prvého terénneho výskumu (rok 2007) dochádzalo k topeniu snehu, všade bolo veľa blata. V Podskalke sú aj stĺpy verejného osvetlenia, a to pri hlavnej ceste, nových bytovkách a vedľajšej ceste vedúcej stredom osady, pričom väčšina lúčp aj funguje. Vybavenosť Podskalky plánuje vajtová vylepšiť vybudovaním miestneho rozhlasu, z ktorého by sa potrebné informácie zverejňovali výhradne v rómčine.

Obrázok 34 Bytovky v centrálnej časti osady Podskalka (satelit takmer na každom okne)

Zdroj: archív autorov

Obrázok 35 Jedna z krčiem v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

Obrázky 36 a 37 Nové domy v osade Podskalka

Zdroj: archív autorov

2.5 Sociálna situácia obyvateľov osady

Počas terénneho výskumu sme navštívili aj Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Humennom, kde sme mali záujem napríklad o údaje týkajúce sa nezamestnanosti a množstva peňazí, ktoré sa na Podskalke mesačne vyplatia na sociálnu podporu. Podľa nášho predpokladu tieto informácie nám nemohli poskytnúť. Jediný údaj, ku ktorému by sme sa dopracovali, bola nezamestnanosť a sociálna odkázanosť za celý okres. Údaje konkrétne za osadu na Podskalke sa nám nepodarilo získať. Riaditeľka príslušnej sekcie úradu v Humennom nám prezradila, že za socializmu mali veľmi presné informácie o sociálne odkázaných Rómoch, nakoľko vždy pri vybavovaní podpory si k ich menu museli zaznačiť „C“ (cigán).

Našťastie väčšinu informácií tohto druhu sme sa dozvedeli priamo na Podskalke od miestnej vajdovej. Podľa jej údajov má z celej osady prácu iba 20 ľudí, čo značí nezamestnanosť okolo 98%. Zo spomínaných 20 ľudí pracuje desať v Technických službách mesta Humenné a desať pracuje vo firme Oldrati, ktorá vyrába plastové komponenty do automobilov. To, či sa niektorí Rómovia vo väčšom zúčastňujú aj neformálnej ekonomiky, sme sa nedozvedeli, avšak podľa informácií vajdovej väčšina tunajších Rómov nepracuje ani načierno. Niekoľko Rómov však chodí občasne pracovať do Česka, na výkopové práce alebo rôzne krátkodobé pomocné stavebné práce. Dôvodom, prečo je tu taká obrovská nezamestnanosť je aj fakt, že priemerné vzdelanie Rómov na Podskalke je zväčša nedokončená ZŠ, osobitná ZŠ, v niektorých málo prípadoch SOU. Svetlou výnimkou je vajdová, ktorá má vysokú školu.

Úlohu v tunajšej miere nezamestnanosti môže hrať tiež skutočnosť, že niektorí Rómovia sú už aj dvadsať rokov nezamestnaní a keďže si na daný stav dosť privykli, sú z dlhodobej perspektívy takmer nezamestnatelní. Mladá generácia z Podskalky, ktorá v súčasnosti už má alebo si zakladá vlastné rodiny, nikdy nepracovala a chýbajú im akékoľvek pracovné návyky a skúsenosti. Mobilita niektorých tunajších Rómov je veľmi nízka a nie je problém stretnúť obyvateľa v produktívnom veku, ktorý nikdy neprekročil hranice okresu Humenné. Na Podskalke je vysoká aj funkčná negramotnosť, čo znamená, že obyvatelia osady častokrát nevedia vybaviť, čo potrebujú na úrade, nevedia niečo potrebné zistiť, vypísať nejakú žiadosť a podobne. Vyššia funkčná gramotnosť je u Rómov, ktorí žili časť života v Čechách, alebo u starších Rómov, ktorí boli kedysi zamestnaní, ale aj u Rómov, ktorí sa sem presťahovali z mesta.

Jedno z možných prílepieň pre obyvateľov osady je zber a odpredaj kovového odpadu, ale aj krádeže kovov. Rómovia z Podskalky si privyrábajú aj v rámci aktivačných prác, no tie sú iba sezónne (občasné). V rámci aktivačných prác tu kedysi fungovali aj rómske poriadkové hliadky a niekoľko terénnych sociálnych pracovníkov, no v súčasnosti už aktivačné práce bývajú len na kratšiu dobu. V rómskych hliadkach bolo zaradených šesť vybraných Rómov z osady, ktorí tu dohliadali na poriadok, riešili prípadné roztržky a snažili sa zamedzovať vandalizmu.

Minimum finančných zdrojov rómskych rodín z Podskalky pochádza z vlastných aktivít, väčšinu tvoria rôzne podpory, príspevky alebo pomoc charity, tunajším obyvateľom pomáha hlavne Gréckokatolícka charita. No nie všetky rómske rodiny na Podskalke sú na rovnakej materiálnej a sociálnej úrovni, aj keď náhodný pozorovateľ si asi málokedy uvedomí, že

aj v tejto osade sa obyvatelia delia na bohatších a chudobnejších. Sú tu aj rodiny, ktoré majú peniaze a ochotne ich požičajú, avšak za (ne)patričný úrok. Úžera sa podľa vajdovej vyskytuje, ale keďže dotknuté rómske rodiny nie sú ochotné svedčiť voči úžerníkovi, lebo by im potom nemal kto požičať, tak sa zatiaľ nič v tejto veci nedeje. Okresné riaditeľstvo PZ je na tento problém pravidelne upozorňované, ale bez svedkov a poškodených nemôže konať. Úrok si úžerníci dávajú 50% na mesiac, čiže pri pôžičke 100 Eur musí dlžná rodina o mesiac pri vyplácaní dávok vrátiť 150 Eur.

Obrázok 38 Zadná časť osady Podskalka – koncentrácia najchudobnejších Rómov osady

Zdroj: archív autorov

Obrázky 39 a 40 Domy v zadnej časti osady Podskalka

Zdroj: archív autorov

Obrázok 41 Stredná časť osady Podskalka – vpravo dole škola, nad ňou bytovka postavená v roku 2004

Zdroj: archív autorov

Obrázok 42 Novšie bytovky v osade Podskalka – prevaha Rómov prest'ahovavších z centra Humenného

Zdroj: archív autorov

2.6 Vzťahy s majoritou a problémy v osade

Vzťahy medzi Rómami a majoritou, hlavne majoritou v blízkom okolí, hodnotíme ako nie príliš dobré. Obyvatelia Humenného vidia osadu na Podskalke ako nebezpečnú, preto sa jej vyhýbajú. Nevýhodou osady na Podskalke je aj fakt, že tu nie je osoba, ktorá by mala všeobecnú autoritu medzi všetkými tunajšími obyvateľmi, kedy trochu vyššiu autoritu majú

napríklad len starší alebo bohatší Rómovia. Aj miestna vajdová tvrdí, že pracovať s tunajšími Rómami je ťažké, častokrát si nedajú povedať, ani poradiť a nejakú vyššiu autoritu akceptujú skôr pôvodní Rómovia žijúci na okraji osady v smere od Ptičieho, ktorí sú na najnižšej materiálnej úrovni. Podľa jej slov však kriminalita nepatrí medzi najväčšie problémy Podskalky a krádeže alebo výtržnosti sa v osade vyskytujú iba ojedinele.

Najbližšími obydliami majority pri osade sú domy na ulici smerujúcej k Podskalku. Tu nám rómski obyvatelia potvrdili, že ich nové moderné domy si všetci z nich vybudovali ešte pred viacerými rokmi, kedy rómska osada mala o polovicu menej obyvateľov a v tom čase tam ešte neboli vysťahovaní neplatiči z mesta. Pri rozhovoroch obyvatelia tejto ulice ako najväčší problém označovali kriminalitu niektorých osadníkov, aj keď potvrdili, že krádeže v záhradách už nie sú také veľmi časté ako v minulosti. Jeden z miestnych tvrdil, že niektorí osadníci síce chodia kradnúť, ale ďalej do mesta, aby nepadla vina hneď na nich. Miestni sa tiež sťažujú na odpadky a neporiadok, ktorý Rómovia cestou do osady robia, čo je popri chodníku aj vidieť. Niektorí obyvatelia osady v meste zbierajú rôzny odpad a cestou na Podskalku ho triedia a čo sa im nehodí zahadzujú rovno na ulici. Ľudia z majority sa sťažujú aj na hluk, ktorý robia skupinky Rómov prechádzajúce cez ich ulicu do osady, a to hlavne v nočných hodinách a v období vyplácania sociálnych dávok.

Prestávaním rómskych neplatičov z centra Humenného na Podskalku sa pozemky na ulici, ktorá smeruje do tejto osady stali takmer nepredajné a aj všetky ostatné nehnuteľnosti v tejto lokalite výrazne klesli na cene. Dnes je možné domy na tejto ulici odpredať viac menej iba Rómom, lebo majoritné obyvateľstvo o túto lokalitu nemá záujem. Obyvatelia tejto ulice sa na rokovaní mestského zastupiteľstva viackrát vyjadrili proti výstavbe nových domov v osade Podskalka smerom k ich ulici, pričom argumentovali, že už teraz si kvôli krádežiam nemôžu nič nechať na vlastnom pozemku a cena ich domov po rozšírení osady sa ešte viac znehodnotí. Podľa niektorých obyvateľov žijúcich na tejto ulici hrozí, že sa odtiaľto kvôli neprispôsobivým jedincom pomaly všetci odsťahujú a domy predajú Rómom. Nespokojní sú taktiež s tým, ako mesto rieši problematiku nových čiernych stavieb v osade. Viacero z týchto čiernych stavieb stojí v ochrannom pásme prírodnej rezervácie alebo na cudzích pozemkoch. Skupinky Rómov z osady častokrát smerujú aj na blízke sídlisko Pod Sokolejom, kde podľa rozhovoru s jednou obyvateľkou sídliska, chodia hlavne po staré železo a vyberajú kontajnery, pričom robia v ich okolí neporiadok a vyskytli sa už aj prípady okrádania detí. Za osadou Podskalka sa na kopci nachádza chatová oblasť, ktorá sa už

niekoľkokrát stala cieľom krádeží, a preto pomaly chradne. Prítomnosti rómskej osady sa prispôsobilo aj miestne poľnohospodárske družstvo. V blízkosti osady sú síce družstevné polia, ale zemiaky, ovocné stromy alebo iné, pre Rómov zaujímavé komodity, tu nepestujú.

Obrázok 43 Vzďialenosť medzi novými bytovkami v osade Podskalka a sídliskom Pod Sokolejom

Zdroj: archív autorov

Určite veľkým problémom je aj fetovanie mladistvých. Aj keď vajdová z Podskalky tvrdila, že sa to týka iba dvoch, troch výrastkov, na mestskom úrade naopak upozornili, že sa jedná o výraznejší problém. Rómskych mladíkov z Podskalky, ktorí chodia fetovať do Parku mieru alebo okolia Ulice na Podskalku, pravidelne z týchto lokalít musia vyháňať mestskí policajti. Odoberajú im toluén, pričom je to vlastne všetko, čo môžu urobiť. Podľa vajdovej je však oveľa výraznejším problémom pitie alkoholu, ktoré je tu medzi mladistvými veľmi rozšírené.

Rómovia z Podskalky sa často zdržujú v centre Humenného alebo v okolí hypermarketov. Pravidelne sa potom stáva, že v meste dôjde k prepadnutiu alebo krádežiam a vinník sa nájde práve na Podskalkke. V osade sú aj relatívne časté policajné razie, kedy sa tu hľadá kradnutý tovar, nezvestné osoby alebo osoby v pátraní a veci pochádzajúce z trestnej činnosti, pričom neraz tu musia zaistiť aj osoby, ktoré nenastúpili na výkon trestu. Pre objektívnosť ale musíme dodať, že počas terénneho výskumu sme sa pohybovali po osade sami a nemali sme pocit, že by nám hrozila bitka alebo okradnutie.

Jeden z ďalších bodov, ktorý zhoršuje vzťahy medzi tunajšími Rómami a majoritou, je aj preprava obyvateľov osady v dopravných prostriedkoch Slovenskej autobusovej dopravy (SAD). Aj keď je Podskalka vzdialená od

centra Humenného len okolo dvoch kilometrov, obyvatelia osady intenzívne využívajú služby humenskej SAD. Mnohokrát sa potom stáva, že autobus je preplnený Rómami z Podskalky a obyvatelia obcí Ptičie, Chlmec a Porúbka, do ktorých sa dá ísť iba po ceste cez Podskalku, sa už do autobusu nedostanú. Horšie je však to, že niektorí obyvatelia osady sú niekedy zapáchajúci, agresívni a v opitom stave poškodzujú interiér autobusu. Starostovia dotknutých obcí tvrdia, že takto ani turisti, ktorých sa snažia do svojich obcí prilákať, sa bez auta nemajú ako slušne dopraviť do ich obcí. Problém so správaním niektorých Rómov má teda aj humenská SAD. Jej vodiči odmietajú nastúpiť na túto linku kvôli podnapitým a agresívnym cestujúcim z osady, ktorí vodičov autobusu už niekoľkokrát fyzicky napadli. Humenská SAD aj kvôli tomu zvažuje, že premiestni alebo zruší zastávku v osade Podskalka (TASR).

Obrázok 44 Hlavná cesta cez osadu Podskalka a „problémová“ zastávka SAD

Zdroj: archív autorov

Jedným z problémov, ktorý vidí majorita v osade Podskalka je aj fakt, že jej špecifická geografická poloha v turisticky veľmi zaujímavej lokalite brzdí možnosti turistického rozvoja v tomto mikroregióne. Napríklad aj projekt zábavného parku „Vtáčie údolie“ a rozvojový program cestovného ruchu v tejto lokalite musel riešiť obmedzujúci vplyv Podskalky na investície do tunajšieho cestovného ruchu. Spomínaný zábavný park, ktorý by zamestnal viac ako tisíc ľudí, mal byť lokalizovaný na území obcí Ptičie a Chlmec, do ktorých však vedie iba cesta cez nevábne vyzerajúcu rómsku osadu Podskalka, ktorá je vzdialená len pár kilometrov od tohto budúceho turistického

kého centra. Riešenie by sa nakoniec našlo v pripravovanom obchvate Humenného a preložení cesty I/74, takže turisti by do tejto lokality nemuseli ísť cez rómsku osadu.

Problémom osady Podskalka je taktiež skutočnosť, že z Národných prírodných rezervácií (NPR) Humenská a Humenský Sokol, ktoré sú obľúbeným výletným miestom Humenčanov, si nezodpovední obyvatelia osady urobili rúbanisko a palivovú základňu pre svoje príbytky. Výrub dreva v NPR okolo osady je vidieť už pri pohľade na preriedený les. Polícia už viackrát robila v týchto lokalitách záťah na nelegálnych drevorubačov, ale výrubom sa zabrániť nepodarilo. Urbárnici vlastníci lesa a ochranári proti skupinám Rómom rúbajúcim v lese bez polície nezmôžu nič. Paradoxom je, že spolupodielnici urbáriátu, ktorí vlastní dotknuté lesy, z nich nemajú žiadne zisky, nakoľko sa jedná o oblasť s III. až V. stupňom ochrany, čo značí prísny zákaz ťažby.

Obrázky 45 a 46 Znamy nelegálneho výrubu stromov nad osadou Podskalka (NPR Humenská)

Zdroj: archív autorov

Aj pri našom terénnom výskume sme videli, ako skupinka osadníkov ťahá kusy dreva z lesa alebo ako si iná partia vykračuje z blízkeho lesa s fúrikmi plnými dreva. K osade najbližšie ležiaca časť NPR Humenská, ktorá sa rozprestiera nad rómskym cintorínom, je už takmer bez stromov a aj pri pohľade od cesty je vidieť, že časť kopca je tu už značne odlesnená. Výrazný je však aj nelegálny výrub na druhej strane osady, nad ktorou sa zase nachádza NPR Humenský Sokol, v ktorej platí najprísnejší stupeň ochrany. Aj keď v tejto prírodnej rezervácii je zakázaný čo i len pohyb mimo turistických značiek, niektorí Rómovia z Podskalky aj túto prírodnú rezerváciu využívajú ako zásobáreň drevnej hmoty. Chodia sem aj niektorí Rómovia z nových bytoviek, ktorí síce v bytoch majú nové elektrické kúrenie a prietokové elektrické ohrievače vody, no aj pre nich je lacnejšie kúriť

nakradnutým drevom. Do bytov preto namontovali piecky na tuhé palivo a komíny vyústili do vetracích šácht, ktoré využili ako dymovody. Tým nielenže porušili nájomnú zmluvu a zmluvu o užívaní bytu, ale aj zvýšili nebezpečenstvo požiaru. Aj na mestskom úrade nám potvrdili, že kúrenie drevom v bytovkách je tu podľa nájomnej zmluvy zakázané, avšak dym vychádzajúci z vetracích šácht bytovky nasvedčoval tomu, že miestni tento zákaz príliš nerešpektujú. Spomínaný fakt podtrhuje aj skutočnosť, že za novými bytovkami v osade stoja načierno postavené kôlne na drevo.

Drevom samozrejme kúria nielen v bytovkách, ale aj v ostatných domoch a chatrčiach v osade. Sú aj prípady, kedy niektorí Rómovia rúbu drevo, ktoré potom predávajú ostatným ľuďom z osady. Dokonca v lete strom podpália či narúbu, aby do zimy vyschol, a potom tvrdia, že z lesa berú iba suché drevo. Miestna vajdová nám povedala, že sa snaží Rómom dohovárať, aby chodili na drevo aspoň mimo prírodnú rezerváciu. Ako to už ale býva, idú tam, kde je to najbližšie, čiže do NPR Humenská alebo NPR Humenský Sokol. Nuž dub plstnatý, pre ktorý je to najsevernejšia hranica výskytu v Slovenskej republike, asi v piecke horí najlepšie.

Medzi Humenčanmi sú obľúbené vychádzky priamo z mesta do NPR Humenský Sokol, kde je zriadený náučný chodník, nachádza sa tu známa vyhládka Červená skala a aj jaskyňa Dúpna (Francúz, J. – Guraj, J., 1993). Mimo rekreačných turistov jazdia do lokality Podskalky aj horolezci, ktorí tu majú jednu dobrú skalú, a to masívny zlepenec nachádzajúci sa približne 700 metrov od rómskej osady. Obyvatelia širokého okolia s obľubou navštevujú aj Jasenovský hrad, ktorý sa nachádza 3,5 km vzdušnou čiarou od osady Podskalka. Čo určite nezlepšuje vzťahy medzi majoritou a Rómami, sú niektoré úkazy v NPR Humenská a NPR Humenský Sokol, ktoré boli za prírodné rezervácie vyhlásené práve kvôli ochrane lesných spoločenstiev. Turisti tu pri prechádzke cez les môžu nájsť vyslovene rozsiahle rúbaniská. Aj pri našom terénnom výskume sme mali možnosť vidieť časti lesa, kde po chránených drevinách v prírodnej rezervácii neostalo nič, iba spúšť a do výšky metra trčiace kmene stromov. To, že výrub majú na svedomí obyvatelia priľahlej osady, dokazuje hlavne nezameniteľný spôsob rúbania stromov. Strom vyrúbu vo výške cca jedného metra nad zemou, aby sa pri tejto činnosti nemuseli zohýbať. Je prirodzené, že takéto správanie sa Rómov v NPR, ktorá patrí aj do európskej sústavy chránených území Natura 2000, nezlepšuje mienku majoritného obyvateľstva o obyvateľoch tunajšej osady.

2.7 Postoj mesta k osade a jej budúcnosť

Otázka koncentrovaných rómskych zoskupení v mestách a problematika týchto zoskupení je pre primátorov miest a poslancov mestských zastupiteľstiev veľmi dôležitá, pretože za neúspešnosť v riešení rómskej problematiky sa často kritizujú práve hlavní predstavitelia samosprávy miest SR.

Pokiaľ ide o postoj predstaviteľov samosprávy mesta Humenné k rómskej problematike a k osade Podskalka, tak toto mesto patrí v tejto problematike k aktívnejším mestám SR. O tom, že túto tému považujú mestskí poslanci za veľmi vážnu a aktuálnu, svedčí aj fakt, že na Mestskom úrade v Humennom je vyčlenená časť Odboru sociálneho a bytového, ktorá sa venuje otázkam komplexného riešenia problémov v osade Podskalka.

Aj keď niektorí mestskí poslanci navrhovali, aby boli Rómom z Podskalky kúpené prázdne domy v prihraničných obciach okresu Medzilaborce, kde by boli presťahovaní, väčšina poslancov sa rozhodla podporiť skôr investovanie do zlepšenia podmienok na Podskalke. Financie smerovali najskôr do miestnej ZŠ, ktorú v roku 2003 zateplili a dozariad'ovali učebne. V roku 2004 vybudovalo mesto na Podskalke asfaltovú cestu, vo väčšine osady kanalizáciu a pre štvrtinu obyvateľov osady zriadilo novú vetvu vodovodu. V roku 2004 bola z prostriedkov mesta postavená aj nová zvonica (Obrázok 47). Pre činnosť neziskových organizácií pôsobiacich na Podskalke vyčleňuje samospráva mesta finančné zdroje z rozpočtu a ročne mesto vynaloží aj okolo 3 300 Eur na deratizáciu v osade a 10 000 Eur na vyvážanie odpadu z osady (RPA).

Obrázky 47 s 48 Nová zvonica v strede osady Podskalka a hlavná cesta cez osadu s opraveným osvetlením

Zdroj: archív autorov

Humenská samospráva v rámci investičných akcií dala na Podskálke vybudovať chodník vedúci z osady až do mesta, čím sa snažila zabrániť pravidelným dopravným kolíziám, pri ktorých boli niekoľkokrát Rómovia idúci po ceste zrazení autom. Mesto taktiež vybudovalo osvetlenie celej ulice a chodníky pri nových bytovkách. Aj za pomoci mesta bola vo Vihorlatskom múzeu v Humennom zriadená expozícia venovaná dejinám Rómov.

Obrázok 49 Stav „chodníkov“ v osade Podskalka v dobe topenia snehu

Zdroj: archív autorov

Obrázok 50 Centrálna časť osady Podskalka

Zdroj: archív autorov

V marci 2008 bola z rezervy Vlády SR schválená finančná podpora pre rómsku komunitu na Podskálke, pričom sa pripravovali aj plány na zamestnanie Rómov z tejto lokality v sociálnom podniku, avšak projekt sociálnych podnikov napokon nebol úspešný. Vláda SR tiež prisľúbila do budúcnosti finančnú pomoc pri budovaní infraštruktúry, bývania a zlepšenia životných podmienok rómskej komunity z osady Podskalka a mesto Humenné sa zasa zaviazalo, že bude podporovať projekty zamerané na všestranný rozvoj osady (SITA). V nadväznosti na to mesto pripravilo už aj technicko-

projektovú dokumentáciu na výstavbu vodovodu a kanalizácie v starej časti osady, kde doteraz kanalizácia ani vodovod nebol.

Budúcnosť Podskalky je v plánoch mesta podrobne rozpracovaná, nakoľko mesto spracovalo urbanistickú štúdiu osady. V časti Podskalka mesto v minulých rokoch postavilo 128 bytov nižšieho štandardu, no ďalšie byty tohto typu už stavať neplánuje. Mesto však eviduje niekoľko desiatok žiadostí od rómskych rodín, ktoré majú záujem o odkúpenie pozemku na Podskalke, kde by chceli stavať dom na vlastné náklady. Humenné už odkúpilo v tejto časti mesta od urbariátu 2,1 hektára pôdy a na týchto pozemkoch už stoja nové bytovky postavené v roku 2007. Mesto chce kúpiť aj ďalšie pozemky od urbariátu a súkromných vlastníkov, a to v starej aj novej časti osady, pričom túto pôdu chce potom odpredať rómskym rodinám, aby si legálnou cestou mohli postaviť domy. Mesto však chce pozemky na výstavbu domov najskôr odkúpiť a vybudovať tam vodovod, kanalizáciu, inžinierske siete, prístupovú cestu a až potom začať s parcelovaním pozemkov. O výstavbu nových domov majú záujem hlavne majetnejší Rómovia, teda najmä tí, ktorí sa vrátili zo zahraničia a priniesli si odtiaľ nejaké peniaze. Práve bohatší obyvatelia Podskalky do dnešných dní už medzitým vykúpili v okolí osady od jednotlivých súkromných vlastníkov takmer všetky pozemky, ktoré boli majitelia ochotní predať a na nich stavajú klasické murované domy. Niektorí Rómovia však stavajú aj na pozemkoch, ktoré im nepatria, takže sa jedná o čierne stavby. Rómovia si však myslia, že väčšinu pozemkov v okolí im nerómski vlastníci aj tak časom odpredajú, veď ako sa vyjadril jeden obyvateľ zatiaľ ešte nerómskej ulice smerujúcej k osade: *„Kto už by len chcel bývať pri Rómoch?“*

Kompletná urbanistická štúdia rozvoja osady, ktorá bola už zakomponovaná aj do územného plánu mesta, hovorí nielen o rozvoji bývania, ale aj o občianskej vybavenosti či verejnej zeleni. V urbanistickej štúdii mesto ráta, že by tu mohlo vyrásť 57 rodinných domov, ktorým chcú ešte v predstihu vybudovať dopravnú a technickú vybavenosť. Mesto tiež uvažuje o výstavbe materskej školy s kapacitou 110 miest, ktorá by mala vzniknúť v zrekonštruovaných priestoroch terajšej základnej školy. Školopovinné deti by sa tiež mali dočkať novej ZŠ s telocvičňou. Urbanistická štúdia hovorí aj o stavbe kostola, či vzniku nového kultúrneho domu s kapacitou 100 miest a s rôznymi klubovňami. Štúdia ďalej počíta s oddychovou zónou s lavičkami a obchodným strediskom, ktoré by malo vyrásť na voľnej ploche smerom k mestu. Verejná dopravná vybavenosť osady sa má zlepšiť napojením cesty vedúcej z osady na plánovaný obchvat Humenného, ktorý povedie v smere

na Ptičie a Chlmec. Všetky spomínané projekty chce mesto realizovať v rámci projektov financovaných Európskou úniou (RPA a TASR).

Pokiaľ ide o budúci rast počtu obyvateľov, dá sa s istotou tvrdiť, že v budúcnosti sa počet obyvateľov Podskalky výrazne zvýši. Svedčia o tom aj údaje, ktoré nám poskytli na Odbore školstva MsÚ, podľa ktorých ZŠ Podskalka má v súčasnosti 25 prvákov a 12 žiakov v nultom ročníku, čo znamená, že je tam 37 detí v prváckom veku. Celkovo je v Humennom 373 prvákov. Značí to, že aj keď rómska komunita žijúca na Podskalke, tvorí okolo 5% z celkového počtu obyvateľov Humenného, počet detí vo veku prvákov (nultý a prvý ročník) v ZŠ Podskalka tvorí 10% z celkového počtu prvákov v meste Humenné. To tiež značí, že v Humennom priemerne pripadá na 1000 obyvateľov 10 prvákov, no na Podscalke je to dvojnásobne viac. Pri porovnaní dlhodobého vývoja počtu obyvateľov treba upozorniť, že kým v roku 1930 žilo v Humennom 249 Rómov, v roku 2010 ich bolo podľa odhadu primátora až okolo 3 600, čo znamená index rastu 1 446%. V súčasnosti v osade Podscalke žije odhadom okolo 1 800 Rómov, pričom odhad mestského úradu hovorí, že až tretinu tunajších obyvateľov tvoria deti do 15 rokov, čo je tiež veľavravný indikátor budúceho rastu osady.

Rómovia už niekoľkokrát zbierali rôzne petície, ktorých cieľom bolo, aby mesto riešilo niektoré ich požiadavky, pričom raz aj žiadali, aby bolo vypísané referendum o osamostatnení sa časti Podskalka od mesta Humenné. Po prípadnom osamostatnení by sa Podskalka stala jednou z najväčších čisto rómskych obcí v Slovenskej republike.

3 RÓMSKE SÍDLISKO NA DÚŽAVSKEJ CESTE V RIMAVSKEJ SOBOTE

3.1 Vývoj Rómov a formovanie rómskej komunity v meste Rimavská Sobota

O histórii, činnosti a pobyte Rómov na Gemerí a v meste Rimavská Sobota máme v porovnaní s ostatnými slovenskými regiónmi a mestami relatívne dostatok informácií. Podľa dostupných údajov žijú Rómovia na Gemerí kontinuálne minimálne od začiatku 16. storočia, kedy sa tu trvalo usadili a žijú tu v narastajúcej početnosti až dodnes. Avšak „v písaných prameňoch sa prvé záznamy o Rómoch na Gemerí objavili až koncom 17. storočia. Rómovia tu žili v rámci jednotlivých panstiev a dedín, velil im však vajda, ktorého si sami volili, no vo funkcii ho potvrdzoval až samotný zemepán“ (Bodorová, O., 2001, s. 4). Čo sa týka samotného mesta Rimavská Sobota, tak tu etnogenéza Rómov taktiež siaha až do 16. storočia.

O výskyte Rómov v regióne Gemer svedčia aj niekoľko storočí používané miestne chotárne názvy. V okrese Rimavská Sobota nájdeme lokality pomenované ako Cigánska dolina, Cigánsky les alebo Nad Cigánmi (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006). „Písomné pramene z roku 1738 uvádzajú, že pred súdom Gemerskej stolice vyšetrovali skupinu potulných Rómov, ktorých obviňovali z razenia falošných mincí“ (Bodorová, O., 2001, s. 7). Súpis obyvatelstva z rokov 1770 – 1774 uvádzajú, že aspoň polovica Rómov na Gemerí sa popri práci zaoberá kúpou a predajom koní, pričom „v súpise sa ďalej uvádza, že Rómovia z Jesenského (okres Rimavská Sobota) sa živia ani nie tak ťažkou prácou, ako skôr žobraním a namiesto práce najradšej leňošia na jesenskej paži“ (Bodorová, O., 2001, s. 5). „Súpis osôb v rokoch 1770 – 1774 na území Gemerskej župy napočítal v 170 dedinách dokopy 424 Rómov, ktorí obľubovali najmä severné mestá ako Dobšiná a Štítnik“ (Bodorová, O., 2001, s. 5). V súpise sa o Rómoch z Gemerskej župy hovorí, že „Ľudia sa ich obyčajne boja kvôli krádežiam a k sobášom s ostatným obyvateľstvom nedochádza“ (Bodorová, O., 2001, s. 6).

E. Horváthová (1964) na základe neskoršieho sčítania z roku 1776 uvádza, že „roku 1776 žilo na území Gemerskej stolice 275 cigánskych rodín, spolu 1116 osôb. Spôsob života Cigánov bol podľa údajov stolice na nízkej úrovni. Rodiny bývali prevažne v kolibách za dedinou, 29 rodín bývalo dokonca v šiatroch. Iba málo rodín malo riadne domy v dedine. Okolitému obyvateľstvu sa prispôbilo odevom len asi 25% Cigánov, kým ostatní sa nosili po cigánsky. Mnohí jedli mäso z uhynutých zvierat a obchodovali s koňmi“ (s. 130). Tieto

sčítania dokazujú, že na Gemeri žilo vždy veľa rómskych rodín, pričom „do roku 1785 stúpol počet rodín na 327, a ak možno veriť stoličným správam, aj celkové pomery sa aspoň o niečo zlepšili. Nasvedčovala by tomu aj skutočnosť, že 20 detí už chodilo do školy a značná časť ich bola aj na výchove alebo v službe“ (Horváthová, E., 1964, s. 130). V roku 1785 žilo v Rimavskej Sobote 9 rómskych rodín, pričom do školy v Rimavskej Sobote vtedy chodilo 7 rómskych detí a medzi menami Rómov prevažovali priezviská Bari, Csonka a Oláh (Bodorová, O., 2001).

K najznámejším Rómom na Gemeri v tomto a aj neskoršom období zaradujeme hudobníkov Czinku Pannu (Obrázok 52) a Michala Barnu, ktorí v prvej polovici 18. storočia patrili medzi najznámejších cigánskych hudobníkov v Uhorsku. V polovici 19. storočia sa na Gemeri, ale aj vo vzdialenejšom okolí tešil oblúbe cigánsky primáš Borzó, ktorý mal v Rimavskej Sobote kapelu. Zomrel v roku 1864 a pochovaný je na cintoríne v Rimavskej Sobote. V župnom dome na Hlavnom námestí v Rimavskej Sobote hral aj rómsky primáš Márton Dombi (Obrázok 51), a to pre samotného cisára Františka Jozefa (Bodorová, O., 2001).

Obrázky 51 a 52 Gemerskí hudobníci – rómsky primáš Márton Dombi a Czinka Panna

Zdroj: Bodorová, O., 2001

Písomné správy z polovice 19. storočia uvádzajú medzi mestom Rimavská Sobota a dedinou Tomášová rómsku osadu, ktorej obyvatelia mali v prenájme mestskú pôdu, vykonávali rôzne služby pre mesto a mali samosprávu na čele s vajdom. Zo sčítania v roku 1893 vyplynulo, že „na území Slovenska vtedy žilo 36 261 Rómov, z toho 15% v Gemersko-

Malohontskej župe“, čo bolo najviac na Slovensku (Garrasy, L., 2000, s. 24). V roku 1924 „v súvislosti so školskou dochádzkou v hlásení okresu Rimavská Sobota čítame, že cigánske deti málo navštevujú školu pre úplnú chudobu“ (Horváthová, E., 1964, s. 156).

„V rokoch 1929 – 1931 sa usadili počas troch zím olašskí Rómovia – Lovári aj nad obcou Dúžava neďaleko Rimavskej Soboty“ (Bodorová, O., 2001, s. 11). V spomienkach Dúžavčanov dodnes rezonuje udalosť zo zimy roku 1931.. Olašskej Rómke sa v cigánskom tábore nad Dúžavou narodilo dieťa, pričom Rómka vysekala dieru do ľadu v blízkej rieke a akt krstu vykonala tak, že novorodenca namočila do ľadovej vody (Bodorová, O., 2001).

Mesto Rimavská Sobota v súvislosti s hláseniami o kočovných Rómoch uvádza, že kočovníci sa v ich meste a okrese živia najmä zberom kostí, starého železa, brusičstvom a kováčstvom. Na Rómov, ktorí obchádzkou po domoch vykonávali rôzne remeslá, sa sťažovali najmä živnostenské spoločenstvá a remeselníci, pretože Rómovia mnohokrát vykonávali rôzne remeselné služby za nízku cenu (Horváthová, E., 1964). Miesta, kde olašskí Rómovia kočovali, boli určené obcou, pričom v Rimavskej Sobote sa mohli na istý čas usadiť alebo tu aj prezimovať. Rimavská Sobota patrila v minulosti k trhovým centráм nákupu koní, čo do značnej miery priťahovalo do mesta olašských Lovárov. Poslední kočujúci olašskí Lovári sa natrvalo usadili v 60-tych rokoch 20. storočia (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006). Gemer bol zároveň aj jedným z posledných regiónov Slovenska, kde ešte v 50-tych rokoch 20. storočia niekoľko Rómov žilo v zemniciach a polozemniciach, teda v obdĺžnikových priestoroch úplne alebo čiastočne vhlbených do zeme, ktoré patrili k najprimitívnejším typom obydľí usadlých Rómov. Zemnice a polozemnice sa od konca 60-tych rokov na Slovensku už nevyskytovali vôbec (Bodorová, O., 2001).

Obrázok 53 Cigánska kapela na Gemeri v roku 1954

Zdroj: Horváthová, E., 1964

Obrázok 54 Cigánska štvrť v Rimavskej Sobote okolo roku 1950

Zdroj: Fotoarchív GMM

Obrázky 55 a 56 Olašskí Lovári z Rimavskej Soboty v 50-tych rokoch 20. storočia, v pozadí ich maringotka

Zdroj: Bodorová, O., 2001

Zdroj: Horváthová, E., 1964

V súbore dokumentov o rómskej problematike z rokov 1945 – 1967, ktoré zozbierala Anna Jurová (1996), sa spomínajú aj Rómovia z okolia Rimavskej Soboty. V dokumente z 29. júla 1954 napríklad Krajský národný výbor v Banskej Bystrici žiadal Povereníctvo vnútra, aby riešilo vysokú trestnú činnosť tunajších Rómov, pričom predkladá aj sťažnosť obyvateľov obce Dúžava, kde je vraj situácia obzvlášť vážna. Spomína sa aj ohrozujúca situácia z roku 1957, kedy sa medzi Rómami v Rimavskej Sobote začal vyskytovať týfus. Dokumenty z tohto obdobia hovoria aj o stagnujúcej výstavbe rómskych obydľí v okrese Rimavská Sobota, kedy sa v dokumente píše: „Na základe doporučení závodných výborov ROH poskytuje Štátna sporiteľňa pôžičku na kúpu a výstavbu alebo úpravu bytového fondu cigánskych rodín, avšak ich splátková morálka je veľmi slabá. Napríklad v okrese Rimavská Sobota až 50% občanov cigánskeho pôvodu, ktorí majú pôžičky

v *Štátnej sporiteľni je súdne stíhaných za neplatenie splátok*“ (Jurová, A., 1996, s. 932).

V neskoršom období sa v súvislosti v rómskou otázkou v meste Rimavská Sobota spomína hlavne problém kriminality Rómov, preto Okresný národný výbor Rimavská Sobota žiadal o navýšenie počtu policajných príslušníkov v dôsledku vysokej trestnej činnosti miestnych Rómov. Následne „Vládny výbor pre otázky cigánskych obyvateľov“ dňa 30. mája 1967 podal námestníkovi ministra vnútra žiadosť, v ktorej prosil: *„Zabezpečiť potrebné zvýšenie početného stavu príslušníkov verejnej bezpečnosti v miestach najväčšieho sústredenia cigánov ako napríklad v Rimavskej Sobote a Košiciach, a to buď medzikrajovými presunmi alebo uplatnením požiadavky na celkové zvýšenie stavu príslušníkov“* (Jurová, A., 1996, s. 956).

Treba pripomenúť, že v roku 1958, kedy vstúpil do platnosti zákon zakazujúci kočovanie, sa v okrese Rimavská Sobota muselo usadiť veľa kočovních Rómov, hlavne olašských Lovárov, ktorí sa dovtedy živili najmä obchodom s koňmi. Mesto pre nich nemalo adekvátne ubytovanie a časť týchto Rómov, ešte dlho po trvalom usadení žila v obytných príviesoch. Olašskí Rómovia – Lovári bývali najprv severne od Rimavskej Soboty na Sobôtke, potom sa presťahovali na okraj bývalého jarmočiska, Tržného námestia na juhu mesta a neskôr spolu s usadlými Rómami – Rumungrami obývali spoločnú osadu Šereg, ktorá sa nachádzala v blízkosti rieky Rimava vedľa cesty do Tomášovej (Bodorová, O., 2001). V obci Tomášová, ktorá je dnes súčasťou Rimavskej Soboty, žila už v dávnej minulosti silná rómska komunita. Boli tam koncentračné disperzie, kde žili pokope desiatky Rómov, pričom v tejto časti mesta žilo aj majoritné obyvateľstvo. V Tomášovej bývalo aj veľa rómskych hudobníckych rodín, ktoré boli na vyššej úrovni ako Rómovia žijúci v tomášovskej osade.

V 70-tych rokoch sa vo vzťahu k Rómom začala presadzovať koncepcia spoločensko-kultúrnej integrácie a v rámci likvidácie rómskej problematiky boli rýchlym tempom a prednostne stavané byty pre Rómov. Pridelovali sa im pracovné miesta, kde však mnoho z nich reálne nepracovalo a dostávali štedré sociálne dávky, čo ich postupne učilo spoliehať sa výhradne na štát. V tomto období bol prvoradý cieľ zlikvidovať čo najviac chatrčí, lebo *„Ešte koncom roku 1973 z celkového počtu 179 000 slovenských Rómov žilo 44 705 osôb bez akejkoľvek pracovnej príležitosti v 6 195 primitívnych chatrčiach“* (Nečas, C., 1993, s. 46). Príslušné miesta tlačili na rýchle stavenie bytov pre Rómov, nakoľko chatrče v rómskych osadách nebolo možné zbúrať práve kvôli absencii náhradného bývania. Rómov teda v rýchлом tempe začali bezmyšlienkovito sťahovať do bytov v novovybudovaných panelákoch. Práve v

tomto období vzniklo aj Sídliško Dúžavská cesta (Jurová, A., 2008). V Rimavskej Sobote najskôr v 60-tych rokoch definitívne zlikvidovali osadu Šereg a neskôr na tomto mieste postavili základnú školu. Bodorová (2001) o tom píše: *„Mnohé rómske rodiny zo Šeregu sa po jeho postupnej likvidácii presťahovali najprv na Hlinsko, odtiaľ na bývalú Kirejevskú ulicu do štátnych bytov a odtiaľ na sídlisko na Dúžavskej ceste“* (s. 13). I keď pôvodný urbanistický zámer mesta bol postaviť na Hlinsku pod lesom smerom na Dúžavu štátne byty pre lekárov, neskôr sa tento zámer zmenil a postupne sa na mieste, ktoré bolo predtým močariskom, usídlili Rómovia. Pred výstavbou sídliska tu v piatich chatrčiach bývali rómske rodiny. *„Na sídlisko na Dúžavskú cestu sa v roku 1975 ako prví nasťahovali najprv do štyroch bytoviek maďarskí Rómovia – Rumungri“* (Bodorová, O., 2001, s. 13). O päť rokov neskôr roku 1980 sa sem do ďalšej bytovky presťahovali olašskí Lovári. Funkcia vajdu bola u olašských Rómov aktuálna aj na Dúžavskej ceste, prirodzene pod vajdu spadali len olašskí Lovári (Bodorová, O., 2001). Začiatkom 90-tych rokov sa Obecné noviny veľmi často venovali problematike tohto sídliska a o jeho vzniku napísali: *„Sídliško na Dúžavskej ceste postavili v sedemdesiatych rokoch. Pôvodne malo slúžiť zdravotníckym pracovníkom, ktorých bolo v okrese vždy málo. Lenže v rovnakom čase prijala vláda uznesenie o adaptácii rómskych obyvateľov a ich asimilácii v spoločnosti. Preto sa zmenil pôvodný zámer určenia novostavaného sídliska Dúžavská cesta“* (Lom, J., 1992, s. 10). V Rimavskej Sobote teda nastala rýchla likvidácia rómskych chatrčí a hromadné sťahovanie ich obyvateľov do bytov na Sídlišku Dúžavská cesta, kde boli presťahovaní hlavne Rómovia z mestskej časti Tomášová a z osady Šereg. Po presťahovaní Rómov z chatrčí do novopostavených bytov I. kategórie na Dúžavskej ceste sa týmito rodinám výrazne zlepšili materiálne podmienky. Avšak ako sa ďalej píše v článku Obecných novín o Dúžavskej ceste: *„Už pár mesiacov po nasťahovaní Rómov konštatovali pracovníci bytovej správy rozsiahlu devastáciu bytového fondu i spoločných priestorov. Čo sa dalo, opravili. Keď sa situácia opakovala, rezignovali. Čierne mesto, ako ho domáci dôverne nazývajú, sa stalo hanbou Rimavskej Soboty, postrachom pre obyvateľov a neúmernou záťažou pre rozpočet mesta“* (Lom, J., 1992, s. 10).

Rómske sídlisko Dúžavská cesta vo svetle poznatkov z terénneho výskumu

Výber rómskeho sídliska Dúžavská cesta na bližšie skúmanie a následný terénny výskum možno zdôvodniť hlavne tým, že je to veľmi špecifické koncentrované rómske zoskupenie. Na tomto rómskom sídlisku boli a sú realizované rôzne nové prístupy k riešeniu rómskej problematiky, ale jeho špecifikum je aj v tom, že rómski politici túto lokalitu častokrát dávajú za ukážkový príklad odnárodňovania Rómov v prospech maďarskej menšiny. Špecifické je aj jeho jasné priestorové vylúčenie z mesta, kedy toto rómske sídlisko administratívne síce prináleží k mestu Rimavská Sobota, ale sociálne a aj priestorovo je od mesta separované. Najbližšie nerómske obydľia sú odtiaľto vzdialené približne kilometer a v tejto vzdialenosti pred rómskym sídliskom sa nachádza aj tabuľa označujúca koniec Rimavskej Soboty. Dúžavská cesta, aj keď patrí do Rimavskej Soboty, je priestorovo samostatnou územnou jednotkou (Obrázok 57), pričom používať pre toto sídlisko názov geto by podľa nášho názoru bolo úplne na mieste. Dôvodom výberu tohto sídliska na bližší výskum je aj jeho veľkosť, kedy je možné tvrdiť, že Dúžavská cesta je najväčším koncentrovaným rómskym zoskupením v Banskobystrickom samosprávnom kraji a vlastne aj na celom Strednom Slovensku. Pri získavaní údajov a podkladov o rómskom sídlisku na Dúžavskej ceste nám pomohli terénni sociálni pracovníci, pracujúci aj v tejto lokalite, ktorým touto cestou za poskytnutú pomoc ďakujeme.

Obrázok 57 Tabuľa označujúca koniec mesta Rimavská Sobota, v pozadí Sídlisko Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

3.2 Geografická poloha rómskeho sídliska a jeho základné charakteristiky

Rómske sídlisko na Dúžavskej ceste sa nachádza juhozápadne od mesta Rimavská Sobota, zhruba v kilometrovej vzdialenosti od kompaktného mesta (Obrázok 58). Medzi Rimavskou Sobotou a obcou Kurinec vedie cesta, ktorá tvorí juhozápadnú hranicu mesta. Z tejto cesty odbočuje cesta lokálneho významu do obcí Dúžava a Mojín, pričom zhruba po kilometri sa na pravej strane cesty v smere od Rimavskej Soboty rozkladá Sídliko Dúžavská cesta. Táto vzdialenosť nasvedčuje tomu, že dané sídlisko nie je integrálnou súčasťou mesta, pretože od obydľí majoritnej časti obyvateľstva ho oddeľujú polia a sídlisko možno jednoznačne označiť za sociálne najnižšiu časť Rimavskej Soboty.

Obrázok 58 Geografická poloha Sídlika na Dúžavskej ceste v rámci mesta Rimavská Sobota

Zdroj: mapa-mapy.sk, upravené autormi.

Za opak Dúžavskej cesty môžeme označiť exkluzívne štvrte s rodinnými domami ako Chrenovisko, Šibeničný vrch či mestskú štvrť Sobôtka, ktoré sa nachádzajú v severnej časti mesta, teda v presne opačnom smere, ako leží rómske sídlisko. O ceste z Rimavskej Soboty do Jesenského, ktorá akoby

rozdeľuje mesto na bohatý sever a chudobný juh sa autori R. Džambazovič a M. Tiržík (2006) vo svojej sociologickej analýze mesta Rimavská Sobota vyjadrujú takto: „V Rimavskej Sobote sa všetky drahšie štvrte a priestory ako miliónárske štvrte, štvrť rodinných viliek z prvej republiky a historické jadro nachádzajú v severnej časti mesta, zatiaľ čo najchudobnejšie vybavené sídlisko Západ a Rimava, a rurálne štvrte Tomášová a oblasť v smere na Dúžavu so segregovaným a zdevastovaným rómskym sídliskom sú sústredené na juh od tejto hraničnej komunikácie. Mesto je touto hlavnou komunikáciou rozdelené aj v inom význame. V severnej časti je rozvinutá verejná doprava, sústredená je autobusová aj železničná doprava, je tu vhodnejšie prostredie pre využívanie bicyklov, väčšia a hustejšia sieť služieb znižuje potrebu za nimi dochádzať“ (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 185). Títo dvaja autori aj polohu a situáciu rómskeho sídliska Dúžavská cesta v celkovom kontexte Rimavskej Soboty vyjadrili veľmi dobre, keď vo svojej práci píše: „Medzi obytnými ostrovmi majú špecifické postavenie ostrovy vylúčenia, ktoré sú síce obývané ľuďmi, pulzuje v nich intenzívny život, no zjavne sú sociálne, kultúrne, ekonomicky aj infraštruktúrne z mestského celku vylúčené. V Rimavskej Sobote ide o dva ostrovy, oba situované v najjužnejšej časti mesta. Časť Tomášovej okolo Okružnej ulice smerom na Dúžavu a obzvlášť zjavné je vylúčenie v prípade tzv. Čierneho mesta, rómskeho geta na Dúžavskej ceste, ktoré je skutočným bielym miestom na mape mesta, nie je totiž ani značené na väčšine máp mesta a tabuľa označujúca hranice a teda koniec mesta sa nachádza asi kilometer pred samotným sídliskom“ (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 186).

Obrázok 59 Rómske sídlisko Dúžavská cesta a v pozadí mesto Rimavská Sobota

Zdroj: archív autorov

„V Tomášovej je vylúčenie viditeľné predovšetkým charakteristickou zástavbou, keď dominujú okolo Okružnej ulice v jej východnej časti rozpadnuté a polorozpadnuté domy a aj ulica je skôr stredoveká, prašná a deravá komunikácia. V tejto časti je podľa výpovedí Rimavskosobotňanov aj vyššia koncentrácia rómskeho obyvateľstva“ (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 186). Paradoxom je, že v tejto časti mesta sa nachádza kaštieľ a hvezdáreň, čo sú významné stavby v rámci mesta. „Extrémnejším príkladom vylúčenia celej štvrť z mestského prostredia je sídlisko na Dúžavskej ceste, ktoré sa nielen pre obyvateľov Rimavskej Soboty stalo synonymom nebezpečenstva, násilia, špiny a demoralizácie“ (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 186).

Dúžavská cesta, tak ako aj celá Rimavská Sobota, leží na rovine, pričom za rómskym sídliskom sa rozprestiera nelegálnym výrubom preriedený listnatý les s veľmi mierne zvlneným reliéfom. Táto rómska štvrť leží západne od mesta, pričom je necelý kilometer vzdialená od posledných domov v najbližšie ležiacej rimavskosobotskej mestskej časti Včelinec. Z diaľky vyzerá toto sídlisko ako veľmi príjemné bývanie pod lesom, avšak pri priblížení sa k sídlisku je už jasné, že bytovky vyzerajú celkom odlišne ako mnohokrát aj staršie bytovky v meste. Z južnej strany sídlisko ohraničuje les a zo severnej strany zase pole, ktoré leží o pár metrov vyššie ako bytovky pod ním, čiže samotné sídlisko sa akoby rozprestieralo v malej kotline.

Priamo pred vstupom na Dúžavsku cestu je už vidieť, že sa jedná o veľmi neesteticky pôsobiace miesto, kde bytovky sú značne poškodené a z bývalého kultúrneho domu, ktorý stál hneď pri vstupe na sídlisko, v smere od Rimavskej Soboty, zostali trčať už iba nosné stĺpy. Hneď pri spomínanom zdevastovanom kultúrnom dome je postavená úradovňa terénneho sociálneho pracovníka a hygienické centrum. Celkovo sa na Dúžavskej ceste nachádza šesť bytoviek, z toho päť bytoviek je 4-podlažných a jedna bytovka na konci sídliska je 5-podlažná. Hneď na začiatku sídliska je budova potravín, ktorú tu postavili zároveň s bytovkami a v súčasnosti sú v časti tejto budovy potraviny a krčma. Južnou stranou sídliska preteká Včelinský potok, ktorý miestni obyvatelia dosť znečisťujú a to jednak odpadmi, občasným praním kobercov a podobne. Na južnom okraji sídliska sa rozprestiera miestna škola a jej oplotený areál. Jedno z neformálnych centier sídliska je výtokový stojan na vodu pred základnou školou, ktorý je pre obyvateľov piatich bytoviek jediný zdroj vody, preto v okolí tohto výtokového stojanu vládne čulý ruch (Obrázok 60).

Obrázok 60 Ženy na Sídlistku Dúžavská cesta čakajúce pri stojane na vodu

Zdroj: archív autorov

Obrázok 61 Olašskí Rómovia diskutujúci medzi panelákmi na Sídlistku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Pri základnej charakteristike rómskeho sídliska na Dúžavskej ceste treba určite spomenúť jedno z jeho najväčších špecifík, a to fakt, že tu žijú pohromade rôzne subetnické skupiny Rómov. Ako píše O. Bodorová (2001) vo svojej publikácii: „Rómovia, ktorí obývajú územie historickej župy Gemera-Malohontu, sa v zásade delia na dve odlišné skupiny, a to na kočovných olašských Rómov tzv. Lovárov a usadlých Rómov tzv. Rumungrov, ktorí sa

d'alej delia na maďarských Rómov, maďarských Rómov nazývaných Kočaň a slovenských Rómov“ (s. 1). Na Sídliisko Dúžavská cesta boli nasťahovaní najskôr maďarsky hovoriaci Rumungri a o pár rokov neskôr olašskí Rómovia Lovári, ktorí ešte do polovice 20. storočia kočovali a obchodovali s koňmi. Tieto dve subetnické skupiny tvoria základ tohto sídliska, avšak málokto si uvedomuje, že obe skupiny Rómov sú dosť odlišné a navzájom medzi nimi vládne antipatia, čo malo a aj má za následok časté roztržky. „Inapriek tomu mali Lovári ako novousadlíci tzv. Čierneho mesta voči Rumungrom dominantné postavenie“ (Bodorová, O., 2001, s. 13).

Podľa údajov terénnych sociálnych pracovníkov sú etnické pomery na sídlisku takéto: 75% obyvateľov sú maďarskí Rómovia, 15% sú olašskí Rómovia, 10% sú slovenskí Rómovia. Olašský jazyk, ktorý má niektoré prvky spoločné s balkánskymi jazykmi, ovládajú iba olašskí Rómovia. Maďarskí Rómovia rozprávajú takmer výhradne po maďarsky, pričom tu treba pripomenúť, že väčšina usadlých Rómov žijúcich v lokalite, kde dominantnú časť obyvateľstva tvoria Maďari, stratila svoj rómsky jazyk zväčša už v prvej polovici 20. storočia (Bodorová, O., 2001).

Podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka, ktorý žije priamo na sídlisku a vedie si vlastnú štatistiku, sú počty Rómov podľa materinského jazyka a príslušnosti k subetnickej skupine trochu rozdielne. Podľa tejto štatistiky je na Dúžavskej ceste pre 60% tunajších Rómov materinský jazyk maďarčina, pričom rómsky vôbec nevedia, 35% obyvateľov sídliska tvoria olašskí Rómovia, pre ktorých je materinský jazyk olašská rómčina a zhruba 5% obyvateľov sú slovenskí Rumungri, ktorí rozprávajú po slovensky. Celkovo sa dá povedať, že slovenskí Rómovia žijú zväčša až severne od Rimavskej Soboty, napríklad v lokalite Klenovec, Rimavská Píla a Rimavské Brezovo. Naopak zase Rimavská Sobota je právom považovaná za sídlo kočovných olašských Rómov tzv. Lovárov v regióne, ktorí okrem Rimavskej Soboty žijú najmä v južnej časti okresu, a to hlavne v Jesenskom, Hrnčiarскеj Vsi a Rimavských Zalužanoch (Bodorová, O., 2001).

Olašské rodiny žijúce na Dúžavskej ceste sa odjakživa považovali za statusovo i ekonomicky vyššie postavené, čo miestnym Rumungrom dávali aj patrične najavo. Olašskí Rómovia kedysi taktiež striktne dodržiavali svoje zvyky a pri nasťahovaní na Dúžavskú cestu, do tej časti sídliska, ktorú obývajú Rumungri, skoro vôbec nevstupovali. Príbuzenské vzťahy medzi olašskými Rómami a Rumungrami neboli absolútne žiadne a aj sociálne kontakty boli iba minimálne. Medzi mladou generáciou to však už neplatí a mladí Rómovia na sídlisku už príliš striktne nerozlišujú medzi olašskými Rómami a Rumungrami. Kedysi nevídaná vec, ako zmiešané manželstvo, je

tu už veľmi časté a prekvapujúco až 50% manželstiev tvoria zmiešané manželstvá medzi Rumungrami a Olachmi, čo sa v takomto meradle vyskytuje výhradne iba v tejto lokalite. Väčšina olašských Rómov aj kvôli tomuto pokladá komunitu olašských Lovárov, ktorí bývajú na Dúžavskej ceste, za menejcennejšiu skupinu ako sú napríklad skupiny Lovárov z Jesenského a Fil'akova, ktorí sami seba pokladajú za bohatších a fajnovejších Rómov (Bodorová, O., 2001). V Jesenskom, Lučenci, Fil'akove a v Košiciach majú bohatí Lovári veľký vplyv a aj autoritu vo svojej komunite. Avšak u Lovárov z Dúžavskej cesty, ktorí tu žijú v chátrajúcich bytovkách je to inak. Odlúčenosť od ostatných bohatých a vplyvných Lovárov z Lučenca, Fil'akova a Jesenského, ale aj nižšia solventnosť členov tejto skupiny, ako aj spomínané priame susedstvo s neolašskými Rumungrami, ich diskredituje v očiach ostatných Lovárov. Olašskí Rómovia majú aj bledšiu pleť než Rumungri, ktorých pleť je tmavšia. Toto sme mali možnosť vidieť aj pri terénnom výskume, kedy niektorí olašskí Rómovia na tomto sídlisku mali viditeľne svetlejšiu pleť ako ostatní Rómovia.

Čo sa týka dostupnosti tohto sídliska, tak na Dúžavskú cestu sa dá autom dostať iba po jednej ceste, ktorá prechádza hneď okolo sídliska, a to v smere z Rimavskej Soboty do obcí Mojín a Dúžava. Asi 250 metrov južne od Dúžavskej cesty sa nachádza železnica lokálneho významu, ktorá spájala Poltár s Rimavskou Sobotou, no v roku 2000 bola táto železničná linka pre neefektívnosť a zlý technický stav zrušená. Kol'ajové spojky, podvaly a aj niekoľko stovák metrov kol'ajnic na tejto železničnej trati už Rómovia zo širokého okolia stihli rozobrať a odnieť do zberu. Najdôležitejšie priestranstvo v Rimavskej Sobote, a to Hlavné námestie a jeho bezprostredné okolie s dvoma trhoviskami, je vzdialené od rómskeho sídliska 2,7 kilometra. Na opačný smer do obce Dúžava je to po ceste zhruba 2 km, ale miestni Rómovia na tento smer príliš nechodia. Železničná stanica v Rimavskej Sobote je od Sídliska Dúžavská cesta vzdialená cca 3 kilometre.

3.3 Vývoj počtu obyvateľov sídliska

Najskôr si dovoľme načrtnúť vývoj rómskej populácie v celom okrese Rimavská Sobota. Presné sčítanie Rómov z roku 1968, ktoré bolo realizované pre potreby vyplácania sociálnych dávok, zaznamenalo vo vtedajšom okrese Rimavská Sobota 11 332 Rómov, ktorí tu tvorili 11,7% obyvateľov. Podľa tohto sčítania mal okres Rimavská Sobota jednoznačné prvenstvo v počte obcí s rómskym obyvateľstvom, kedy podľa sčítania Rómovia žili

v 106 obciach vtedajšieho okresu Rimavská Sobota. Pri sčítaní ľudu, domov a bytov o dva roky neskôr, teda v roku 1970, žilo v okrese Rimavská Sobota 11 627 Rómov a tvorili 11,9% obyvateľov. O desať rokov neskôr, čiže roku 1980, stúpol počet Rómov na 13 966, pričom tvorili už 14% obyvateľov okresu. Podielom Rómov žijúcich v danom okrese bola Rimavská Sobota na prvom mieste a v početnosti Rómov v okrese ju predbehli len vtedajšie veľké okresy Poprad a Spišská Nová Ves (Jurová, A., 1996, Pukačová, J., 2006).

Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 sa k rómskej národnosti v okrese Rimavská Sobota prihlásilo 2 860 obyvateľov, takže oproti sčítaniu v roku 1980 nastal v okrese Rimavská Sobota štatistický úbytok Rómov o 11 106 osôb, čo bolo spôsobené novou metodikou sčítania, a to dobrovoľným deklarováním národnosti. Reálnejší odhad z roku 1990, ktorý vychádzal z posledného sčítania v roku 1989 odhadoval počet Rómov v okrese Rimavská Sobota na 18 062 osôb. Podľa tohto odhadu: *„Najvyššie zastúpenie mali Rómovia v okrese Rimavská Sobota 18,2% a Rožňava 15,9%“* (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 44). Priemerný podiel Rómov na Slovensku bol podľa tohto odhadu 4,8%, avšak v okrese Rimavská Sobota to bolo už spomínaných 18,2%. Spôsobil to hlavne fakt, že v tomto regióne žilo vždy veľa Rómov, pričom dopomohla k tomu aj ich vysoká natalita, ale aj vyludňujúce sa obce na Gemeri, ktoré pôsobili ako magnet pre Rómov. Regionálny pohľad na počet Rómov v tomto období opisuje O. Bodorová (2001), keď píše: *„V lokalite Gemer-Malohont sa pri sčítaní v roku 1991 prihlásilo k rómskej národnosti 8 658 osôb (3,86%), pričom odhadom tu žilo 42 100 osôb rómskej národnosti (18,8%)“* (s. 22).

V roku 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo v okrese Rimavská Sobota 3 867 obyvateľov, čo je 4,7% z celkového počtu obyvateľov a rómsky materinský jazyk deklarovalo 1 348 ľudí, čo je 1,6% obyvateľov okresu. Z údajov o rómskom jazyku vyplýva, že Rómovia v južných okresoch Slovenska už nepoužívajú rómčinu tak často, kedy hlavne v južnej časti okresu Rimavská Sobota používajú Rómovia takmer výhradne maďarčinu. Podľa sociologického mapovania uskutočneného v roku 2004 žilo v okrese Rimavská Sobota 16 609 Rómov, čo je zhruba 20% z celkového počtu obyvateľov okresu a podľa tohto mapovania má viac Rómov už iba okres Košice-okolie a to 17 659 Rómov (Radičová, I. a kol., 2004).

Rimavská Sobota je mesto s veľkým počtom, ale aj podielom Rómov, čo potvrdzujú aj rôzne odhady, ktoré sa nám podarilo získať počas terénneho výskumu. Podľa riaditeľky regionálnej kancelárie Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, tvoria Rómovia v meste Rimavská Sobota asi 13% obyvateľov, čo je niečo cez 3 tisíc obyvateľov. Avšak podľa správy

o rómskej komunite v meste Rimavská Sobota, ktorú vypracovávajú terénni sociálni pracovníci, dobre poznajúci túto komunitu, tvoria Rómovia v meste Rimavská Sobota 19% obyvateľov mesta, čo by predstavovalo takmer 5 tisíc Rómov. Ešte vyššie číslo o počte Rómov v Rimavskej Sobote uvádza Rómska tlačová agentúra (RPA), ktorá odhaduje, že v 25-tisícovom okresnom meste žije až 6 000 Rómov. Atlas rómskych komunít z roku 2013 (Mušinka, A. a kol., 2014) odhaduje, že v meste Rimavská Sobota žije 3 800 Rómov, ktorý tu tak tvoria približne 16% obyvateľov mesta.

Vďaka údajom terénnych sociálnych pracovníkov sa nám podarilo získať aj dosť presné informácie o počte obyvateľov žijúcich priamo na rómskom sídlisku Dúžavská cesta. Na toto sídlisko sa podľa ich údajov, hneď po dostavbe v polovici 70-tych rokov, nasťahovalo zhruba 700 obyvateľov, čo bola asi tretina z vtedajších rimavskosobotských Rómov. Podľa terénnych sociálnych pracovníkov je v súčasnosti na Sídlisku Dúžavská cesta 1 020 ľudí prihlásených na trvalý pobyt. Z tohto počtu je 240 mužov, 208 žien a zvyšok sú neplnoleté osoby do 18 rokov, ktorých je na sídlisku 572, čiže tvoria 56% obyvateľov sídliska. Podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka, ktorý priamo žije na Dúžavskej ceste, sú aktuálne údaje iba o trochu iné. Podľa štatistiky, ktorú si vedie, je na sídlisku prihlásených na pobyt 1 010 obyvateľov, z toho 480 dospelých a 530 detí. Vysloviť však nejaké presné číslo o počte obyvateľov žijúcich na sídlisku sa nedá, pretože niektorí sú v zahraničí, u príbuzných, niekoľko detí sociálna kuratela dočasne odobrala rodinám a niekoľko ľudí je taktiež vo výkone trestu.

Rovnako ako v iných lokalitách obývaných Rómami, tak aj na tomto sídlisku žije veľa ľudí, ktorí tu nemajú trvalý pobyt a dokonca tu žije aj pár občanov Maďarskej republiky. Neoficiálne odhady preto hovoria, že na sídlisku žije až 1 200 ľudí, z toho iba približne tisícika tu je prihlásená na trvalý pobyt. Podľa štatistiky, ktorú si vedie asistent terénneho sociálneho pracovníka, v 150 bytoch na sídlisku žije 206 rodín, pričom v asi 50% bytoch žije trojgeneračná rodina. Jeden byt často obývajú aj viaceré rodiny s mnohými deťmi, kedy tu evidujú napríklad aj jeden byt, v ktorom žije sedemnást ľudí, z toho jedenást detí. Na sídlisku sa nachádzajú iba tri rodiny, ktoré majú len jedno dieťa. Ostatné rodiny ich majú zväčša výrazne viac, kedy priemer je podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka okolo päť detí na jednu rodinu, avšak žijú tu aj matky, ktoré majú aj desať detí. Ročne sa tu podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka narodí 30 – 35 detí, čo je teda 30 – 35 detí na 1 000 obyvateľov, ktorí žijú na tomto sídlisku. Pre porovnanie slovenský priemer je približne 9 detí na 1 000 obyvateľov. Na sídlisku je aj niekoľko mladistvých matiek, terénni sociálni pracovníci evidujú aj 16-ročné matky.

Svadby a partnerské zväzky sú zväčša s ľuďmi vo vnútri komunity, čiže prevažujú endolokálne svadby.

Podľa informácií od terénnych sociálnych pracovníkov sú v Rimavskej Sobote výraznejšie zoskupenia Rómov mimo Dúžavskej cesty, hlavne v mestskej časti Tomášová, ktorá leží zhruba kilometer od rómskeho sídliska a ďalšia väčšia rómska komunita žije na Rožňavskej ulici v mestskej ubytovni, čo je asi 3 kilometre od rómskeho sídliska. Avšak vzťahy medzi Rómami z mesta a Rómami z Dúžavskej cesty skôr vlažné. Dalo by sa povedať, že väzby dúžavských Rómov na iných Rómov v meste sú neutrálne, vzájomne sa príliš nenavštevujú a nejavia záujem o nejaký bližší kontakt, nakoľko Rómov z Dúžavskej cesty považujú mestskí Rómovia za horších, špinavších, lenivejších a celkovo zaostalejších. Dost' Rómov žije aj v neďalekej obci Mojín, avšak s dúžavskými Rómami sa takmer vôbec nestýkajú, a dá sa povedať, že na nich pozerajú s povýšením. Sebaidentifikácia dúžavských Rómov je taká, že maďarsky hovoriaci Rómovia sa považujú za Maďarov, olašskí Rómovia za Rómov-Olachov a slovensky hovoriaci Rómovia, ktorých je na Dúžavskej ceste mizivé percento, sa považujú buď za Slovákov alebo slovenských Rómov.

3.4 Vybavenosť a bývanie na sídlisku

Dúžavská cesta je jedna z typických rómskych enkláv z obdobia socializmu, kedy sa realizovali rôzne nové metódy riešenia rómskeho bytového problému. Treba povedať, že toto sídlisko bolo v dobe svojho vzniku až nadštandardné, nakoľko 4-izbový byt I. kategórie, v peknej prírode pri lese, to bolo za socializmu skutočne výborné bývanie. Na sídlisku bola vybudovaná komplexná infraštruktúra: asfaltová cesta, chodníky, osvetlenie, elektrina, vodovod, centrálné vykurovanie, kanalizácia, dom kultúry, potraviny, detské ihrisko, nová základná a materská škola. Byty ako aj celé sídlisko však noví nájomníci rýchlo zdevastovali a sídlisko prešlo veľmi rýchlo z I. bytovej kategórie do IV. kategórie. Riešenie problému bývania v chatrčiach vystavným bytoviam malo na tomto sídlisku za následok nie zlepšenie, či dokonca vyriešenie tohto problému, ale v niektorých ukazovateľoch skôr zhoršenie situácie (Bodorová, O., 2001).

Na sídlisku je päť 4-poschodových bytoviek a jedna 5-poschodová bytovka, pričom v každom vchode sa nachádzajú 1-, 2-, 3- 4-izbové byty. Nejaké jednopriestorové chatrče medzi bytovkami, aké by sme mohli nájsť v niektorých koncentrovaných rómskych zoskupeniach, sa tu nenachádzajú,

iba pred poslednou, 5-poschodovou bytovkou, sa nachádza načierno postavená kôlna na drevo (Obrázok 62).

Obrázok 62 Posledná bytovka na Sídlsku Dúžavská cesta a pred ňou stojaca kôlna na drevo

Zdroj: archív autorov

Dôležitú funkciu vo vybavenosti tohto rómskeho sídliska hrá prítomnosť Základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. Na tejto škole sa nachádza len I. stupeň, teda triedy od 1. do 4. ročníka. Samotná školská budova bola skolaudovaná v septembri 1977, pričom odvtedy sa väčšie opravy a rekonštrukcie neuskutočnili, čo bolo aj pri prvom pohľade na túto budovu vidieť. Škola bola pôvodne postavená pre tri ročníky, v súčasnosti sú žiaci umiestnení v siedmych triedach, avšak predpísaným normám zodpovedajú len tri učebne. Škola v roku 2004 nadobudla právnu subjektivitu a bola spojená s tunajšou materskou školou pod jedno riaditeľstvo. V miestnej materskej škôlke s vyučovacím jazykom maďarským sa deťom venujú štyri učiteľky. K ZŠ patrí aj školská jedáleň. V poobedňajších hodinách sa celkovo pracuje v štyroch oddieloch školskej družiny, kde sa deťom venujú tri učiteľky. Riaditeľ deťom zo sídliska v poobedných hodinách sprístupnil aj ihrisko nachádzajúce sa v areáli školy (Obrázok 66).

Obrázok 63 ZŠ na Sídlistku Dúžavská cesta pri pohľade od cesty vedúcej do obce Dúžava

Zdroj: archív autorov

Obrázky 64 a 65 Budova ZŠ na Sídlistku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Obrázok 66 Ihrisko ZŠ na Sídlistku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Rómski asistenti učiteľ'a, ktorí v škole pracujú, však nepochádzajú priamo z tohto rómskeho sídliska, lebo na Dúžavskej ceste nikto nespĺňa vzdelanostné požiadavky na túto prácu. V jednej triede je zriadený aj nultý ročník, ktorý bol spustený v školskom roku 2006/2007, aby deti z tohto málo podnetného, jazykovo a sociálne znevýhodneného prostredia zvládli učivo 1. ročníka ZŠ. Do tunajšieho nultého ročníka chodia napríklad deti, ktoré nemajú rozvinutú jemnú motoriku – napríklad nevedia uchopiť a používať

pero. Chodia sem aj deti olašských Rómov, ktorí rozprávajú doma iba po olašsky a v tomto prípravnom ročníku sa učia základy maďarčiny.

Čo sa týka materiálno-technického zabezpečenia školy, problémy sú hlavne so všeobecným stavom budovy školy, ktorá evidentne potrebuje celkovú rekonštrukciu. Škola z vlastného rozpočtu dokáže financovať iba minimálne opravy, ako napríklad častokrát rozbité okná a podobne. Areál školského zariadenia je síce zabezpečený mrežami, kamerovým monitorovacím systémom so štyrmi kamerami, no škola bola viackrát vykradnutá, preto má riaditeľ snahu kamerový systém ešte rozšíriť.

Podľa zástupkyne riaditeľa, rómske deti zo Sídlička Dúžavská cesta majú výrazné problémy s adaptáciou do prostredia školy, mnohokrát nemajú ani základné hygienické návyky a majú problém s disciplínou. Rómski rodičia, keď ich aj navštívi asistent učiteľa, tak sľubujú, že sa o deti budú lepšie starať a dbať o ich prípravu do školy, ale málokedy sa tak aj reálne stane. Veľkým problémom je záškoláctvo, častá je hlavne nepravidelná dochádzka a neskoré príchody do školy. V posledných rokoch sa však dochádzka do školy trochu zlepšila, nakoľko je výplata sociálnych dávok podmienená chodením detí do školy, aj keď sa často stáva, že deti majú presne toľko neospravedlnených hodín, aby rodičia neprišli o prídavky. Aj v miestnej škole nám potvrdili, že povolený počet neospravedlnených hodín neberú tak striktné, lebo keby to tak brali, tak by tu nič iné nerobili len riešili záškoláctvo, nahlasovali to úradom, doprosovali sa políciou aby to riešili a podobne.

Zošity a knihy si deti musia nechávať v škole, pretože sa stávalo, že rodičia využívali ich zošity a školské knihy na podkurovanie. Šťastným riešením nie je fakt, že deti majú zadarmo všetky školské potreby (perá, ceruzky, farbičky, zošity, atď.), lebo potom sú už malé deti v škole naučené smerom k učiteľom používať vety typu: „Daj mi pero!“. V prípade, že učiteľka odmietne, cítia sa ukrivdení a niekedy sa prídu aj s rodičmi sťažovať. Deti z tohto sídlička sú mnohokrát veľmi neposlušné a narúšajú vyučovanie, no učelia sa neodvážia ich ani okríknúť, lebo sa už niekoľkokrát stalo, že sa ich rodičia prišli do školy vyhrážať. Škola má síce iba 1. stupeň, ale nájdu sa tu aj 14-roční žiaci. Niektoré deti dokonca skončia povinnú školskú dochádzku ešte na tejto škole, ostatné deti po skončení 4. ročníka chodia do Rimavskej Soboty na ZŠ Mihála Tompu s vyučovacím jazykom maďarským, ktorá sa nachádza na Šrobárovej ulici, čo je cca 2,6 km od Dúžavskej cesty. Avšak veľa detí z tohto sídlička navštevuje aj Špeciálnu ZŠ na Hatvániho ulici, čo je zhruba 3 kilometre od Dúžavskej cesty. Školu navštevuje viac ako 100 žiakov a prognózy uskutočnené na 6 rokov dopredu ukazujú, že počet žiakov na tejto škole bude mať výrazne rastúcu tendenciu, preto sa do budúcnosti ráta

s kompletnou prestavbou školy, ktorá má ambíciu stať sa na tomto sídlisku kultúrnym, športovým a celospoločenským centrom komunity.

Určité zmeny na tomto sídlisku sú spojené s menom rómskeho podnikateľa Jána Farkaša, ktorý býva v neďalekej obci Hodejov. Niektorí Rómovia z Dúžavskej cesty o ňom hovoria ako o úžerníkovi, iní zase ako o človeku, ktorí sa snaží zlepšiť život Rómov na sídlisku. Tento podnikateľ pred pár rokmi odkúpil za 50 tisíc Sk 5-poschodový panelák s 35 bytmi nachádzajúci sa v zadnej časti sídliska, ktorý už bol jediný vo vlastníctve mesta. Byty v ďalších piatich bytovkách odpredala samospráva ešte v roku 2003 obyvateľom, ktorí v bytoch bývali, a to v cene 1 Sk za meter štvorcový. Meno Jána Farkaša je spojené aj s minulosťou sídliska, nakoľko v októbri roku 1991 bolo Sídlisko Dúžavská cesta odovzdané do jeho správy. O tomto experimente informovali viaceré vtedajšie médiá (napríklad Lom, J., 1992). Farkaš chcel vtedy obyvateľom sídliska zabezpečovať kompletne služby, ale aj pracovné miesta v jednoduchej výrobe, kedy by zrážkami zo mzdy vyrovnával ich dlhy na nájomnom. Na sídlisku mal vtedy predajňu potravín, vlastnil tu aj mäsiarstvo a plánoval vybudovať paneláreň, kde by pracovali miestni Rómovia. Žiadne z týchto plánov však neuskutočnil, pretože bol vzatý do väzby za daňové podvody (Lom, J., 1992).

Obrázok 67 Bytovka na Sídlisku Dúžavská cesta vo vlastníctve rómskeho podnikateľa

Zdroj: archív autorov

Je treba však povedať, že najviac zničená bytovka, ktorú pred pár rokmi odkúpil, prešla niekoľkými zmenami Vyčistili sa chodby a pivničné priestory, odkiaľ boli vyvezené tony odpadu, bola čiastočne opravená strecha a niektoré byty boli zrekonštruované. Nájomné zrazu platia všetci, lebo kto

by neplatil, môže o byt veľmi rýchlo prísť. Ján Farkaš sa svojím nájomníkom nebojí ukázať tvrdú ruku. Keby to napríklad urobilo vedenie mesta, tak by sa mohlo dočkať tradičných protestov, od reality značne odtrhnutých mimovládnych organizácií. Práve princíp tvrdej ruky a nič zadarmo by mohol byť modelovým príkladom riešenia niektorých problémov v koncentrovaných rómskych zoskupeniach. Vchody 12 a 13, ktoré sú v tejto bytovke, sú zrazu najčistejšími na celom sídlisku a v bytovke zriadili aj bytového dôverníka, ktorý zodpovedá za poriadok. Podľa slov asistenta terénneho sociálneho pracovníka, ktorý býva priamo v tejto bytovke, tu funguje upratovanie spoločných priestorov, kedy každý týždeň má službu iná rodina, ktorá uprace a pozametá vchod a všetky chodby, pričom splnenie upratovacej povinnosti sa kontroluje. Aj vnútorná segmentácia tohto sídliska sa po odkúpení poslednej bytovky trochu zmenila. Z nášho pohľadu trochu vyššie postavení Rómovia, teda tí, ktorí aspoň platia za nájom a ako tak udržujú spoločné priestory bytovky, žijú v tejto poslednej bytovke, ktorá je v súčasnosti považovaná v tejto lokalite za pomerne prestížnu. Spokojné je aj mesto Rimavská Sobota, ktoré sa predajom bytovky za symbolických 50 tisíc Sk zbavilo starostí, ktoré malo s touto bytovkou.

Obyvatelia tejto bytovky majú aj vodu, ostatní obyvatelia sídliska majú vodu z jedného výtokového stojana, ktorý je umiestnený pri ZŠ. Celé sídlisko bolo taktiež dlhé roky odpojené od elektriny, pričom do nedávnej doby bola táto bytovka jedinou na sídlisku, kde bola elektrina. Rómovia tak niekoľko rokov žili bez elektriny a svietili si sviečkami. Ako zdroj elektrickej energie niekedy používali autobatérie, ktoré si chodili nabíjať k známym alebo rodine do mesta. Obyvatelia tejto bytovky si dnes elektrinu predplácajú vopred podľa svojich možností. Asistent terénneho sociálneho pracovníka, ktorý v tejto bytovke žije, nám vysvetlil, na akom princípe to funguje. Každý byt má samostatný prívod elektriny, ktorý sa dá na prízemí po vyčerpaní predplatenej sumy kedykoľvek vypnúť, čiže ak si daný byt predplatí na mesiac 100 kilowatthodín, tak po prečerpaní tohto množstva majiteľ bytovky nájomníkovi zavolá, že už minul predplatený limit a spýta sa, či si chce doplatiť ďalšie kilowatty, a keď nie, tak ho do konca mesiaca odpojí. Takto má nájomník aspoň istotu, že mesačne neminie viac elektrickej energie, ako si môže dovoliť. Aký je však rozdiel medzi cenou elektriny, ktorú nájomca predáva svojim nájomníkom a cenou za akú túto elektrinu dostáva od elektrární sme sa nedozvedeli.

Spomínaná bytovka vo vlastníctve rómskeho podnikateľa je postavená na vyvýšenom prízemí, čiže pivničné priestory sú tu nad zemou. Na prízemí bytovky si majiteľ zriadil krčmu a potraviny. V tejto krčme a potravinách sa

platí raz za mesiac, keď prídu sociálne dávky. Avšak krčma na sídlisku, kde takmer všetci obyvatelia žijú zo sociálnych dávok, zákonite vyvoláva v očiach majoritnej spoločnosti pohoršenie. V potravinách, ktoré si majiteľ bytovky zriadil priamo vo vchode, môžu Rómovia nakupovať bez peňazí, pričom zaplatia (údajne bezúročne) až potom, keď dostanú sociálne dávky. Môžeme sa zamyslieť aj nad tým, či sa nejedná o tak trochu neférové poistenie si zákazníka, nakoľko potraviny v tomto obchode sú drahšie, než potraviny v meste. Pri výplate sociálnych dávok musia dlžní obyvatelia sídliska väčšinu peňazí zo sociálnych dávok odovzdať majiteľovi obchodu, takže sú opäť nútení nakupovať iba v jeho obchode a zase na dlh, čo je začarovaný kruh.

Okrem krčmy a potravín v tejto bytovke je na opačnej strane sídliska ešte jedna krčma, ktorú vlastní olašský Róm, pričom vedľa krčmy má aj potraviny. Rómovia z Dúžavskej však nakupujú aj priamo v meste, a to hlavne v supermarkete Billa alebo v Kauflande, ktorý je neďaleko centra mesta.

Obrázky 68 a 69 Potraviny na konci a na začiatku Sídliska Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Z hľadiska vybavenosti sídliska treba bližšie upozorniť na už spomínaný fakt, že okrem hygienického centra, školy a jednej bytovky je celé sídlisko odpojené od vody. V auguste 2001 na sídlisku odstavili dodávku teplej vody a v máji 2005 odstavili aj studenú vodu. Plánovali ju odstaviť ešte skôr, no na sídlisku prepukla epidémia žltáčky, a tak odstávku posunuli na máj 2005. Dôvodom odpojenia sídliska od vody boli niekoľkomiliónové dlhy. Mesto Rimavská Sobota ešte v roku 2004, po prvých hrozbách vodárenskej spoločnosti, vybudovalo na sídlisku samostatnú prípojku vody do MŠ a ZŠ a jeden hydrant, ktorý sa stal jediným zdrojom vody pre celé sídlisko (Obrázok 70). Tento jediný stojan na vodu si Rómovia už aj párkrát stihli zničiť, no mesto ho opravilo. Muselo sa pritom zabezpečiť, aby to bol stojan na čerpanie vody, ak by bol iba na otočný kohútik, tak by sa mohlo stať, že by

bol stále pustený. Vzniknutá situácia núti obyvateľov sídliska nosiť vodu vo vedrách a bandaskách domov, znížila sa tu hygiena a častejšie sa vyskytujú problémy tráviaceho traktu, kožné choroby a svrab. Tento výtokový stojan je jediný zdroj vody pre obyvateľov piatich bytoviek, ale podľa informácií z mestského úradu možno aj tento časom odstavia. Obyvatelia týchto bytoviek by mali platiť za výtokový stojan 50 centov mesačne za každého člena domácnosti, keďže ale nikto neplatí, tak je možné, že aj tento zdroj vody im odstavia.

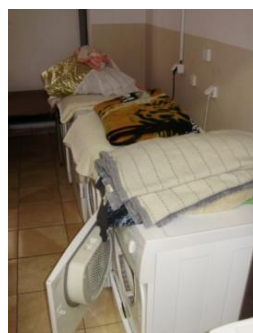
Obrázok 70 Stojan na vodu ako jediný zdroj vody pre obyvateľov Sídliska Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

V súvislosti s odstávkou vody na sídlisku a epidémiami žltáčky, ktoré sa tu periodicky objavovali, bolo na sídlisku 1. 12. 2006 odovzdané do užívania Hygienické centrum (Obrázky 71 – 74). Zriadené je v časti bývalého kultúrneho domu a obyvatelia v ňom majú k dispozícii dve práčky, dve sušičky, sprchy a záchody. Hygienické centrum spravuje komunitná pracovníčka s asistentmi, pričom toto centrum je otvorené denne od 9:00 do 18:00 hod., okrem nedele a sviatkov. Za 15-minútové sprchovanie sa platí 50 centov a za pranie 30 alebo 35 centov, v čom je zahrnutý prášok, pranie aj sušenie.

Obrázky 71, 72, 73, 74 Hygienické centrum na Sídlsku Dúžavskej ceste a jeho vybavenie

Zdroj: archív autorov

Všetky byty na Dúžavskej ceste kúria drevom, ktoré však mnohokrát pochádza z nelegálneho výrubu v okolitých lesoch. Kúri sa pieckou, ktorá je umiestnená v jednej izbe, pričom diera na komín je vybúraná priamo do steny, no a v ostatných izbách sa nekúri resp. sa v nich prikuruje elektrickými ohrievačmi.

Sídlsko s mestom spája jedna autobusová linka MHD, ktorá ide z Dúžavskej cesty do centra mesta a jazdí každých 30 až 45 minút. Autobusová zastávka sa nachádza hneď na okraji sídlska (Obrázok 75). Cez Dúžavskú cestu prechádza a aj stojí autobus SAD z Fil'akova, ktorý ide tiež do Rimavskej Soboty, avšak jazda s týmto autobusom do mesta je o niečo drahšia, preto ho Rómovia príliš nevyužívajú. Cesta medzi Rimavskou Sobotou a Dúžavskou cestou nie je príliš vyťažovaná, zväčša je na nej vidieť iba hlúčky Rómov kráčajúcich do mesta alebo z mesta.

Obrázok 75 Pravidelná linka MHD na Sídlišku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Keďže Dúžavská cesta bola postavená ako sídlisko I. kategórie, tak samozrejmosťou boli aj chodníky, ktoré sú v súčasnosti už značne zničené. Verejné osvetlenie na sídlisku v súčasnosti už nie je, zeleň sa tu prakticky nenachádza a mimo chodníkov je len blato, ktoré sa v prípade sucha mení na vyprahnutú hlinu (Obrázky 76 a 77).

Obrázky 76 a 77 Chodníky a „zeleň“ mimo chodníkov na Sídlišku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Pri terénnom výskume bolo na celom sídlisku vidieť iba minimum áut. Aj keď v okrese Rimavská Sobota je na kanalizáciu napojených len 41,2% obyvateľov, na tomto sídlisku kanalizáciu majú (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006). Kanalizácia je však v značne zanedbanom stave a vodárne nie sú ochotné neplatičom zabezpečiť opravu, takže sa v minulosti v bytovkách už stalo, že obsah kanalizácie bol natečený v pivničných priestoroch. Vchody

v jednotlivých bytovkách sú veľmi zničené, na schodisku sú uskladnené kusy dreva a nachádzajú sa tu aj odpadky. Ako povedal asistent terénneho sociálneho pracovníka, ktorý býva priamo na sídlisku, pri olašských Rómoch nemôže ani okríknúť dieťa, aby neodhadzovalo na zem smeti, lebo by prišla celá rodina tohto dieťaťa a bola by z toho riadna šarvátka. Najväčší problém majú sociálni pracovníci údajne práve s olašskými Rómami, ktorí sú vraj dosť konfliktní.

Vybavenosť interiéru bytov je rôzna, ale podľa terénnej sociálnej pracovníčky je väčšina bytov vo veľmi zlom stave. Jeden byt obýva zväčša okolo osem až desať ľudí, no keďže sú tu aj 4-izbové byty, tak v niektorých bytoch žije aj viac ľudí. Väčšina z týchto bytov je nemaľovaných, nevetraných, vlhkých a preplnených. Vyskytujú sa aj prípady, že v preplnenom, napríklad 2-izbovom, byte žije 8 až 10 ľudí. Niekedy sa všetci tlačia v jednej izbe, pričom druhá izba nie je zariadená a obývaná vôbec. Chladničku nemajú v takmer žiadnom byte, avšak televízor má väčšina domácností, čo dokazuje aj satelit v každom druhom okne.

Obrázok 78 Bytovky na Sídlisku Dúžavská cesta vybavené satelitmi

Zdroj: archív autorov

3.5 Sociálna situácia obyvateľov sídliska

Podľa osobnej štatistiky asistenta terénneho sociálneho pracovníka sú druhy príjmov na sídlisku nasledovné: 80 žien poberá rodičovský prídavok, 20 obyvateľov je invalidných dôchodcov, 15 obyvateľov je starobných dôchodcov, 25 detí je zdravotne postihnutých a rodičia na nich berú opatro-

vateľské príspevky. V tejto štatistike je obsiahnutý aj údaj, že 10 detí z tohto sídliska je momentálne v detskom domove a 20 detí je zverených do opatery, zväčša starým rodičom. Stálu prácu má 6 osôb z Dúžavskej cesty, traja sú smetiari, jedna žena pracuje v hygienickom centre ako upratovačka, jeden obyvateľ sídliska je asistent terénneho sociálneho pracovníka a jedna miestna obyvateľka na čiastočný úväzok upratuje tunajšiu školu. Nezamestnanosť sa teda blíži k číslu 100%. Okrem spomínaných šiestich ľudí, ktorí majú stále zamestnanie, sú všetci ostatní obyvatelia sídliska odkázaní na sociálny systém, kedy poberajú buď rodičovský príspevok, sociálne dávky alebo dávky v hmotnej núdzi. Byty v piatich bytovkách odpredala samospráva užívateľom bytu. Keďže už majú list vlastníctva, tak mohli zažiadať o príspevok na bývanie, čo väčšina Rómov zo sídliska aj urobila, takže k sociálnym dávkam dostávajú aj príspevok na bývanie. Okrem šiestich zamestnaných ľudí sú prakticky všetci obyvatelia sídliska ekonomicky nesebestační. Teda aj keď na sídlisku žijú od majority značne sociálne a priestorovo izolovaní, sú od majoritnej spoločnosti ekonomicky výrazne závislí.

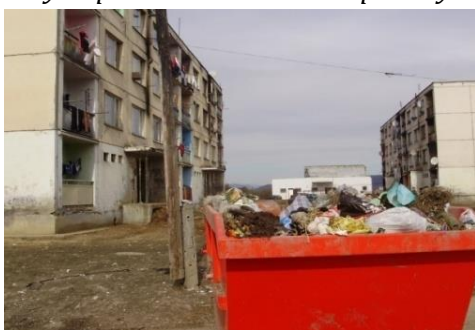
Pracovné príležitosti a možnosti v okolí Rimavskej Soboty sú pre Rómov nulové, nakoľko v rimavskosobotskom okrese má aj človek so stredným vzdelaním a pracovnými skúsenosťami problém nájsť si prácu. Mnohým Rómom z Dúžavskej cesty chýbajú aj sociálne kompetencie, ako napríklad schopnosť hľadať si prácu. Absolútna väčšina obyvateľov rómskeho sídliska môže vykonávať iba nekvalifikovanú manuálnu prácu, o ktorú však v súčasnej ekonomickej situácii okresu javia záujem aj príslušníci majority. V prípade rómskych enkláv, ako je Dúžavská cesta, preto častokrát dochádza k takzvanej dvojitej marginalizácii. Rómovia sú marginalizovaná menšina v marginalizovanom regióne, pričom typickým príkladom je práve rómske sídlisko Dúžavská cesta. Podľa informácií asistenta terénneho sociálneho pracovníka chodí niekoľko Rómov zo sídliska za prácou do Nemecka, kde sa živia pouličným hraním na hudobné nástroje alebo žobraním. Do Nemecka kedysi chodili hufnejšie, no v súčasnosti vraj už ani tam nie je možnosť dobrého zárobku, preto sú tam v priemere iba dve-tri rodiny zo sídliska.

Nemožnosť zamestnať sa je podmienená veľmi nízkou vzdelanosťou, kedy podľa údajov terénnych sociálnych pracovníkov len zopár obyvateľov sídliska má skončenú SOU, čo je najvyššie vzdelanie na sídlisku. Ostatní Rómovia tu majú nižšie vzdelanie, zväčša dokončenú alebo nedokončenú ZŠ. Podľa terénnych sociálnych pracovníkov sa u niektorých obyvateľov prejavuje čiastočná alebo úplná druhotná negramotnosť, kedy časť dospelých obyvateľov sídliska má problémy s písaním a čítaním, lebo základné

školské vedomosti dlhodobo nepoužívajú. Podľa odhadov je tak na sídlisku predpokladaná zhruba 10%-ná negramotnosť. Nájdú sa tu aj mladí ľudia, ktorí majú problémy s písaním a čítaním a aj niektorí rodičia detí, ktoré tu chodia do školy, nevedia čítať, ani písať, preto je nemožné myslieť si, že by deťom mohli pomáhať s učením.

Prilepšením k sociálnym dávkam sú pre miestnych Rómov aktivačné práce (Obrázky 79 a 80). O tento druh činnosti je medzi Rómami veľký záujem, avšak veľakrát sú Rómovia zapísaní na aktivačné práce, aj poberajú za to financie, ale reálne tam nepracujú. Hlavne nástup na aktivačné práce v dňoch po vyplácaní sociálnych dávok je vždy otáznny.

Obrázky 79 a 80 Aktivačné práce na Sídlistku Dúžavská cesta, pri upratovaní sa vždy naplní niekoľko veľkokapacitných kontajnerov

Zdroj: archív autorov

Úžera, teda stav požičiavania peňazí za obrovský úrok, je tu podľa terénnych sociálnych pracovníkov dosť rozšírená a úžerníci tu majú stále veľký vplyv. Na Dúžavskej ceste funguje 100%-ná úžera, kedy úžerník požičiava peniaze s úrokom až 100% na mesiac, teda pri pôžičke 100 Eur, treba o mesiac úžerníkovi vrátiť 200 Eur. Z miestnych obyvateľov úžerníka nikto neudá, ani proti nemu nepôjde svedčiť, nakoľko banky alebo iné finančné inštitúcie im nepožičajú, čiže by prišli o možnosť pôžičky, ale aj celá komunita by ich prinajmenšom odvrhla.

3.6 Vzťahy s majoritou a problémy sídliska

Rómovia z Dúžavskej cesty sú majoritou, do značnej miery oprávnené, považovaní za najproblémovnejších Rómov z celého okresu, kedy napríklad obce na juhu okresu majú tiež výrazné zastúpenie Rómov, no nie je s nimi až taký problém (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006). Sídlisko na Dúžavskej

ceste majorita pozná skôr pod prezývkou Čierne mesto, pričom pre Rimavskosobotňanov je to jednoznačne najviac stigmatizovaná časť mesta, do ktorej by sa málokto z nich odhodlal ísť pozrieť, a preto väčšina ľudí z Rimavskej Soboty nikdy túto štvrť nenavštívila. Dúžavskú cestu totiž miestni Rómovia vnímajú ako svoj celok, ktorý prináleží výhradne im. Ak tam vidia cudziu osobu, a to hlavne človeka z majority, hneď žiadajú zdôvodnenie jeho prítomnosti. Voči cudzím návštevníkom sú dosť negatívne naladení, čo bolo možné vidieť aj pri terénnom výskume. Podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka, hlavne úžerníci vyslovene neznášajú, keď vidia „cudzích ľudí“ potulovať sa po tomto sídlisku.

Nejaké významnejšie interakcie medzi Rómami z Dúžavskej cesty a majoritou tu neprebiehajú, výnimkou sú iba nákupy tunajších Rómov v meste, alebo výkon aktivačných prác v meste. K interakcii medzi Rómami a majoritou dochádza výhradne v lokalite, ktorú obýva majorita, nakoľko majoritná časť obyvateľstva sa do rómskej časti mesta bojí ísť a ani nemá dôvod tam zavítať. Deti z rómskeho sídliska sa s rovesníkmi z mesta nestýkajú takmer vôbec, pretože na sídlisku funguje čisto rómska škola a deti z Dúžavskej chodia sem.

Veľký počet Rómov v Rimavskej Sobote a celkovo v okrese Rimavská Sobota spôsobil, že Rómovia sú tu významnou spoločenskou témou a popri nezamestnanosti je to v očiach majority jeden z najpálčivejších problémov v okrese. V samotnej Rimavskej Sobote žije tiež relatívne dosť Rómov, pričom mimo Dúžavskej cesty žijú koncentrovane na Rožňavskej ulici a v mestskej časti Tomášová. Počas rozhovorov s Rimavskosobotňanmi o rómskom sídlisku na Dúžavskej ceste sme usúdili, že absolútna väčšina oslovených je rada, že títo Rómovia žijú mimo mesta. Rómske sídlisko totiž leží takmer kilometer za mestom, pričom jeho fyzická vzdialenosť od mesta je majoritou vnímaná pozitívne.

Názory na spolužitie Rómov a majority sme získali aj z rozhovorov s pracovníkmi mestského úradu, ale aj s bežnými občanmi mesta, ktorí potvrdili určité problémy v spolunažívaní. Výhrady boli adresované hlavne na neplnenie si povinností zo strany Rómov, ako napríklad povinnosť platiť za byt, vodu, povinnosť posilať deti do školy a povinnosť ani nie platiť za odvoz odpadu, ale aspoň vyhadzovať smeti do kontajnerov. V tejto súvislosti je nutné uviesť, že náklady na likvidáciu komunálneho odpadu zo sídliska Dúžavská cesta sa podľa mestského úradu pohybujú ročne v tisícoch Eur, pričom tamojší obyvatelia si vôbec neplnia poplatkovú povinnosť a stav znečistenia sídliska sa opakuje pravidelne.

Na zlepšenie platobnej disciplíny mesto chcelo, aby Rómovia zo sídliska začali platiť aspoň symbolické platby za niektoré služby, čo sa zo strany Rómov nestretlo s pochopením. Samospráva už skúšala rôzne metódy, kedy napríklad aj zverejnila zoznam najväčších dlžníkov mesta, kde ako neplatiči figurovali najmä Rómovia z Dúžavskej cesty. Samospráva mesta očakávala, že takýmto spôsobom vyvinie morálny tlak na neplatičov, avšak efekt to neprinieslo žiadny. Zo sídliska aj naďalej dlhodobo neprichádzajú takmer žiadne poplatky, pričom sa jedná o takmer absolútne nevymožiteľné pohľadávky. Kvôli zadlženosti hrozí väčšine obyvateľov sídliska exekúcia bytu, ktorá však nateraz nie je aktuálna, lebo byty na Dúžavskej ceste prakticky nemajú žiadnu reálnu trhovú hodnotu. Netreba sa potom čudovať, že Rimavskosobotania sú do značnej miery presvedčení, že za svoju situáciu si tamojší Rómovia môžu sami, a preto sa k nim stavajú skôr negatívne. Svoje o tom hovoria aj niektoré prieskumy. Terénny sociálny pracovník pán Zoltán Danyi, ktorý nás v roku 2010 na Dúžavskej ceste sprevádzal, spracoval vlastný dotazníkový prieskum v Rimavskej Sobote. Vyplynulo z neho, že zo 100 respondentov z majority by 45% prijalo Róma do zamestnania, 40% by ho prijalo aj za priateľa, 39% respondentov z majority už malo s Rómami aj dobrú skúsenosť, avšak iba 3% respondentov by dovolili svojmu potomkovi vziať si za manžela resp. manželku príslušníka rómskej komunity. Obdobný dotazníkový výskum realizoval aj medzi Rómami v Rimavskej Sobote, pričom v tomto prípade vyplynulo, že zo 100 respondentov Rómov by 51% prijalo do zamestnania príslušníka majority, 79% by ho prijalo za priateľa, 97% rómskych respondentov má dobrú skúsenosť s majoritou, ale už iba 35% Rómov by dovolilo svojmu potomkovi zosobášiť sa s nerómskym občanom. *„Pri inom výskume, ktorý v roku 2004 vykonal v Rimavskej Sobote Badinský, sa zistilo, že iba 2,8% opýtaných Rimavskosobotanov by súhlasilo s tým, aby žili Rómovia na ich ulici“* (Džambazovič, R. – Tiržík, M., 2006, s. 104).

Problémom tohto rómskeho sídliska je aj jeho celkový stav, ktorý citlivo vnímajú nielen jeho obyvatelia, ale aj ostatní občania Rimavskej Soboty. V minulosti totiž táto lokalita patrila medzi veľmi pekné časti mesta a aj bývanie na novovybudovanom sídlisku v peknom prostredí blízko lesa patrilo v tej dobe k lukratívnym. Avšak kým príslušníci majority počas minulého režimu čakali na pridelenie bytu dlhé roky, Rómom boli byty pridelené prednostne, pričom mnohopočetné rómske rodiny, kvôli počtu členov dostávali zväčša veľké a komfortné byty. Podobne to bolo aj na Dúžavskej ceste, kedy niekoľko Rimavskosobotanov pri téme Dúžavská cesta spomínalo, aké to pri dostavbe bolo krásne sídlisko. Neprijemné bolo

sklamanie zo stavu, do akého Rómovia sídlisko za pár mesiacov dostali. Ukázalo sa, že snaha o živelné riešenie problematiky bývania niektorých rómskych komunít môže mať za následok ešte zhoršenie stavu. Byty na Dúžavskej ceste boli takmer ihneď zničené a o kultúrnom dome, z ktorého dnes ostali už iba nosné stĺpy, škoda hovoriť.

Obrázky 81, 82, 83, 84 Stav bytoviek na Sídlsku Dúžavská cesta

Zdroj: archív autorov

Rómovia presťahovaní na toto sídlisko do panelových domov zažili to, čomu hovoríme kultúrny šok, upadli aj ich tradičné normy spolužitia, sociálna kontrola a rodinné vzťahy. To platilo najmä tam, kde boli na sídlisko nasťahovaní Rómovia z rôznej sociálnej úrovne a rôznej subetnickej skupiny. Na Sídlsko Dúžavská cesta nasťahovali Rómov slovenských, maďarských a olašských. Aj vďaka katastrofálnym výsledkom na tomto sídlisku bol v tej dobe vydaný celorepublikový zákaz ďalšej sídliskovej výstavby pre Rómov (Jurová, A., 2008).

Problém rómskej komunity z Dúžavskej cesty, ktorý vážne poškodzuje medzietnické vzťahy s majoritou, je aj narastajúca kriminalita časti rómskej mládeže z tohto sídliska. Podľa terénnych sociálnych pracovníkov sú

veľmi časté krádeže v hypermarketoch. Krádeže mladistvých v obchodoch, ale aj rodinných domoch, či pivniciach, majú vraj stále stúpajúcu tendenciu, pričom faktická beztrestnosť niektorých priestupkov u mladistvých z tohto sídliska rozvíja návyk na trestnú činnosť. Geografická poloha rómskeho sídliska ovplyvňuje aj pre Rimavskosobotanov veľmi významnú prímestskú rekreačnú oblasť Kurinec-Zelená voda, ktorá leží asi 5 kilometrov južne od Rimavskej Soboty, ale od Dúžavskej cesty je vzdušnou čiarou vzdialená len necelé 2 kilometre. Táto rekreačná oblasť je vybudovaná okolo vodnej nádrže, pričom sa tu plánujú rozsiahlejšie investície a predaj pozemkov na výstavbu rekreačných chatiek, avšak aj obavy z nočných návštev dúžavských Rómov komplikujú rozvoj tejto oblasti.

Ďalšou z nevýhod rómskeho sídliska na Dúžavskej ceste je aj fakt, že tam nie je nikto, o kom by sme mohli povedať, že je vajda v tom pravom slova zmysle. Vyšší status tu má iba už spomínaný Ján Farkaš, ktorý síce nepochádza z tejto komunity a ani nežije na sídlisku, ale má tu krčmu, obchod a vlastní jednu bytovku, čo z neho robí na sídlisku vyššiu autoritu, avšak nie u všetkých obyvateľov. Olašskí Rómovia zase majú medzi sebou starších mužov, ktorí majú vyššiu autoritu medzi Olachmi, avšak nie bezvýhradnú. O niečo málo vyšší status medzi maďarskými Rómami tu má asistent terénneho sociálneho pracovníka, ktorý dokáže ovplyvniť napríklad získanie pracovného miesta pri aktivačných prácach. Práve absencia vyššej autority v tejto rómskej komunite sa odráža na častých konfliktoch až bitkách, do ktorých sa zapájajú niekedy až celé rodinné klany. Častokrát dochádza k potýčkam medzi olašskými Rómami a Rumungrami. Na Dúžavskú cestu relatívne často jazdí polícia, a to hlavne kvôli spomínaným bitkám, ktoré sú frekventované hlavne po vyplácaní sociálnych dávok a následnom popíjaní v miestnych krčmách. Pri problémoch s políciou však celá rodina, celé širšie príbuzenstvo, niekedy aj celé sídlisko, vystupujú jednotne, pričom sa snažia uchrániť svojho člena. Aj práca terénnych sociálnych pracovníkov na Dúžavskej ceste je dosť riziková, kedy vyhrážky bitkou, či násilím voči rodine nie sú ničím výnimočné. Terénni sociálni pracovníci za veľmi problematických a konfliktných označujú hlavne olašských Rómov.

Jeden z častých sociálno-patologických javov v tejto komunite je gamblerstvo, kedy ako tvrdia terénni sociálni pracovníci, až 80% obyvateľov sídliska starších ako 15 rokov, ženy nevynímajúc, chodí pravidelne hrať automaty. Rómovia po vyplatení sociálnych dávok často navštevujú stávkové kancelárie, krčmy s hracími automatmi či rôzne herne. Ešte väčším problémom je fakt, že podľa odhadu terénnych sociálnych pracovníkov je medzi obyvateľmi rómskeho sídliska do 28 rokov cca na 50% rozšírené pravidelné alebo

občasné fetovanie toluénu alebo rôznych lepidiel. Podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka, ktorý žije priamo na Dúžavskej ceste, sa však jedná skôr o generačný problém a mládež zvykne po dosiahnutí určitého veku s fetovaním prestať.

Terénni sociálni pracovníci na Dúžavskej ceste vykonávajú aj pravidelné návštevy v rodinách, kde rodičom detí vysvetľujú dôležitosť vzdelania pre ich deti a hlavne apelujú na zdravotnú prevenciu. Rodičom treba sústavne pomáhať napríklad pri vybavovaní preukazu poistenca pre deti a taktiež ich chodiť upozorňovať na očkovania, na ktoré rodičia s deťmi častokrát aj tak potom nejdú. Rodičia maloletých detí tu veľakrát vôbec nespolupracujú pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti, preto časť detí na Dúžavskej ceste nie je zaočkovaná. Taktiež veľa aj niekoľkonásobných matiek nikdy počas tehotenstva nenavštívilo gynekológa. Na sídlisku sa opakovane vyskytli epidémie žltacky, dokonca pred pár rokmi museli obyvatel'ov sídliska proti žltacke celoplošne očkovať. Kvôli opakovanému výskytu žltacky typu A, ale aj iných infekčných chorôb, tu bolo postavené hygienické centrum.

Jeden z problémov tohto rómskeho sídliska je aj častejšia nefunkčnosť rodín. Ako už bolo spomenuté, niekoľko detí zo sídliska je v detskom domove, alebo ich opatera bola zverená iným príbuzným. V minulosti bolo zaznamenané aj týranie detí v niektorých rodinách, ktoré bolo riešené políciou. Veľkým problémom je tiež nadmerná konzumácia alkoholu, z ktorej potom vyplýva domáce násilie. Sociálni pracovníci nám potvrdili, že veľa žien na Dúžavskej ceste sa bojí fyzického násillia zo strany svojho muža, no nikdy nepristúpia k tomu, aby svojho muža udali na políciu, alebo proti nemu svedčili.

Klasický problém s výrubom lesov v okolí koncentrovaných rómskych zoskupení sa vyskytuje aj v okolí tohto sídliska, ktoré bolo od centrálneho vykurovania odpojené už dávno a vo všetkých bytoch sa kúri iba tuhým palivom. Nový nájomca lesov pri Dúžavskej ceste sa všemožne snažil zamedziť predtým absolútne nekontrolovanému výrubu lesa v tejto lokalite. Po viacerých rôznych pokusoch však správca lesa dospel k záveru, že sa nepodarí Rómom zamedziť vo výrube stromov z mestských lesov, tak sa snaží aspoň určiť pravidlá pre výrub. V súčasnosti majú teda obyvatelia sídliska možnosť odnieť si z lesa drevo, avšak malo by sa jednať iba o drevný odpad, ktorý v lese ostane po dennej ťažbe. Obyvatelia sídliska, ktorí odpracujú pár hodín pri čistení lesa, si môžu v mestských lesoch dvakrát do týždňa napíliť drevo. Ostatní Rómovia môžu z lesa odnášať len haluzinu a zvyšky po ťažbe s priemerom do 7 cm. Odvoz tohto dreva by sa navyše mal kontrolovať a zapisovať. Rómovia sa v lese môžu pohybovať

s drevom iba po tretej hodine popoludní, keď sa skončí ťažba. Pri terénnom výskume sme si však všimli, že aj keď ešte nebolo ani poludnie, prúdili od lesa Rómovia s plnými kárikami dreva a aj pred vchodmi do bytoviek boli uskladnené kusy dreva, pričom zväžaniu a píleniu dreva sa venovali aj malé deti (pozri obrázky nižšie).

Obrázky 85, 86, 87 Deti na Sídlišku Dúžavská cesta asistujúce pri pílení a uskladňovaní dreva

Zdroj: archív autorov

Jedným zo špecifických problémov Dúžavskej cesty, na ktorý poukazujú hlavne rómski politickí reprezentanti, je pomad'arčovanie tunajších Rómov a ich následné využívanie na realizáciu záujmov maďarskej menšiny. Míľníkom rómskej identity je ich jazyk, avšak v regiónoch obývaných maďarskou menšinou Rómovia buď stratili svoj rómsky jazyk, alebo je tu rómsky jazyk, tak ako na Dúžavskej ceste, v procese zániku. Maďarskí Rómovia, ktorých je na Dúžavskej ceste asi 60%, nevedia po slovensky vôbec a z olašských Rómov, ktorých tu je zhruba 35%, ovládajú slovenčinu už iba tí starší. Podľa asistenta terénneho sociálneho pracovníka je v súčasnosti

situácia už taká, že aj olašskí Rómovia mladší ako 25 rokov neovládajú slovenčinu vôbec. Podľa jeho slov je na sídlisku iba minimum ľudí, ktorí ovládajú štátny jazyk, avšak aj to iba veľmi čiastočne. Aj pri terénnom výskume sme sa presvedčili, že väčšina obyvateľov sídliska nerozumie ani základným slovenským slovám. Na sídlisku je ZŠ a MŠ, kde sa vyučuje iba v maďarskom jazyku, ktorý je síce materinským jazykom pre zhruba 60% tunajších Rómov, avšak pre olašských Rómov je materinský jazyk olašská rómčina. Rómski predstavitelia už viackrát žiadali, aby sa na maďarských školách, napríklad aj na ZŠ na Dúžavskej ceste zvýšil počet a kvalita vyučovacích hodín štátneho jazyka, lebo tieto školy opúšťajú deti, ktoré neovládajú ani základy slovenčiny. Ako konštatovali niektorí zamestnanci mestského úradu, väčšina Rómov z Dúžavskej cesty si na mestskom úrade nevie v slovenčine prečítať ani formulár. Ešte horšie je to u mladej generácie, v ktorej nikto nie je zamestnaný, a tak väčšina ich sociálneho života sa odohráva výhradne na rómskom sídlisku, kde je komunikačným jazykom maďarčina, a preto slovenský jazyk neovládajú vôbec. Rómovia žijúci na južnom Slovensku už zväčša úplne stratili svoj rómsky jazyk, rozprávajú iba po maďarsky a lokálni maďarskí politici z nich chcú mať Maďarov, avšak mnoho krát iba pred sčítaním obyvateľov alebo pred voľbami. Napríklad aj financie na kultúru menšín sa delia aj podľa počtu príslušníkov hlásiacich sa k danej menšine. Je to určite jeden z dôvodov, prečo aj tunajší maďarskí mestskí poslanci majú eminentný záujem, aby sa aj pri sčítaní miestni Rómovia prihlásili za Maďarov.

3.7 Postoj mesta k sídlisku a jeho budúcnosť

Pri pohľade na postoj mesta Rimavská Sobota k riešeniu problematiky na Dúžavskej ceste je viditeľné, že v období posledných pár rokov mesto nevyvíjalo významnejšie aktivity smerujúce k riešeniu rómskej problematiky na území mesta. Je to prekvapivé, pretože aj podľa rozhovorov počas terénneho výskumu s príslušníkmi majority, sú neprispôsobiví Rómovia všeobecne považovaní za jeden z najväčších problémov Rimavskej Soboty. Zdá sa však, že tlak občanov na mesto v tejto veci nie je účinný, pretože kroky mesta pri riešení rómskej problematiky sú veľmi málo badateľné. Samospráva mesta plánuje výstavbu 16-, neskôr 24-nízkoštandardných bytov pre Rómov. Nechce však tvoriť ďalšie geto v meste, preto je ochotná stavať tieto byty iba na Dúžavskej ceste, no rómski aktivisti sú zasa proti tomu, aby boli Rómovia ďalej vytláčaní za mesto. Či však výstavba nových

nezdevastovaných obydľí niečo vyrieši, je ťažko povedať. Nie je vôbec zaručené, že sa k novým bytom budú Rómovia správať v rámci noriem. Problém na Dúžavskej ceste je vo veľkom množstve nových mladých rodín, ktoré majú ihneď veľa detí, takže aj novopostavené byty by boli čochvíľa preplnené. Ďalej je tiež otázne, či budú Rómovia platiť za byt a s ním spojené výdavky, nakoľko v súčasnosti obyvatelia Dúžavskej cesty nie sú ochotní platiť takmer za nič. O zmenu sa totiž musia v prvom rade snažiť samotní Rómovia, avšak na Dúžavskej ceste sa spoliehajú výhradne iba na majoritné obyvateľstvo, na štát a na mesto. Pri terénnom výskume na Dúžavskej ceste sme si tiež všimli, že tu vládne úplná apatia a absolútny nezáujem niečo zmeniť k lepšiemu vlastnými silami.

Súčasná politika mesta je zatiaľ asi taká, že sa snaží neprispôsobivých Rómov udržať na Dúžavskej ceste a o nejakých sociálnych bytoch pre túto komunitu, ktoré by boli priamo v meste neuvažuje. Pre viaceré mestá, v ktorých sa nachádzajú koncentrované rómske zoskupenia bolo východiskom práve vytvorenie rómskej enklávy s vlastnou infraštruktúrou, MŠ, ZŠ, obchodom, kultúrnym zariadením alebo komunitným centrom, čo v konečnom dôsledku znamenalo, že Rómovia z týchto enkláv už nemajú dôvod zdržiavať sa v meste a chodiť často do mesta, čo do istej miery znížilo problémy s neprispôsobivými občanmi. No Rimavská Sobota na rozdiel napríklad od Humenného zatiaľ neplánuje investovať do infraštruktúry na rómskom sídlisku, aj keď pozemky na sídlisku a aj v najbližšom okolí sú mestské a je tam preto bez väčších problémov možné realizovať investičné zámery. Mestské zastupiteľstvo sa však pravidelne zaoberá témou Dúžavskej cesty, ale zlé skúsenosti nútia mestských poslancov všetky možné riešenia na tomto sídlisku dobre prehodnocovať. Mesto dokonca niekoľkokrát odpustilo Rómom z Dúžavskej cesty dlh na nájomnom, čo však bolo ešte v dobe, keď byty na sídlisku patrili mestu. V súčasnosti je absolútna väčšina bytov v rukách Rómov a jednu bytovku má spomínaný súkromný vlastník. Mesto sa takýmto spôsobom rozhodlo zbaviť problémového sídliska a teraz všetku starosť necháva na majiteľov bytov – Rómov. Spoločenstvo vlastníkov, ktoré si tam Rómovia vytvorili, však vôbec neplní svoju funkciu. Nemajú vytvorený fond opráv a ani fakt, že už sú vlastníci týchto bytov, ich neprinútil starať sa o byty zodpovednejšie.

Pri návšteve kancelárie rómskeho aktivistu Vojtecha Kokényho sme sa okrem iného oboznámili aj s jeho pohľadom na riešenie situácie rómskej komunity z Dúžavskej cesty. Všetky jeho návrhy počítali s riadenou desegregáciou tejto komunity, pretože žiadal presťahovanie tunajších Rómov bližšie do mesta, kde by mali žiť rozptýlene medzi majoritou. Treba dodať, že pred

pár rokmi už mesto malo rozpracované návrhy na presťahovanie časti Rómov z Dúžavskej cesty bližšie k mestu, konkrétne k Hypernove. Tá sa nachádza prakticky na začiatku cesty vedúcej z Rimavskej Soboty na Dúžavskú cestu, čiže asi 1 km od rómskeho sídliska. Tento zámer neprešiel aj kvôli tomu, že v okolí Hypernovy sa už v tej dobe počítalo s možnou výstavbou väčšieho nákupného strediska, ktoré tam už v súčasnosti stojí. Celkovo sa ale dá povedať, že riešenie postupným kultivovaním terajšieho sídliska sa zdá byť oveľa pravdepodobnejšie ako hlasy od rómskych aktivistov a regionálnej kancelárie splnomocnenca vlády, ktorí navrhujú Rómov desegregovať, čiže presťahovať do mesta alebo bližšie k mestu. Rast rómskeho sídliska je v budúcnosti veľmi pravdepodobný, ale konkrétny rozvojový plán, ktorý by počítal s presným smerom rozširovania sídliska zatiaľ neexistuje, no najpravdepodobnejšie je jeho rozširovanie smerom k lesu.

Obrázky 88 a 89 Aktuálny stav Sídliska na Dúžavskej ceste a vízia do budúcnosti

Zdroj: archív autorov

Zdroj: Projektový plán na obnovu Sídliska Dúžavská cesta

Budúcnosť rómskeho sídliska na Dúžavskej ceste môže ovplyvniť aj rýchly nárast rómskej populácie v celom okrese, kedy napríklad podľa údajov terénnych sociálnych pracovníkov veľké množstvo rómskych bezdomovcov momentálne pobývajúcich v Rimavskej Sobote, tvoria prišelci z okolitých obcí. Podľa veľmi presného sčítania Rómov z roku 1968, ktoré bolo realizované pre potreby vyplácania sociálnych dávok, žilo vo vtedajšom okrese Rimavská Sobota 11 332 Rómov, ktorí tu tvorili 11,7% obyvateľov (Jurová, A., 1996). V súčasnosti je ich v okrese Rimavská Sobota odhadom 24 tisíc a majú tak približne 28%-ný podiel na obyvateľstve (Mušínska, A. a kol., 2014). Publikácia E. Horváthovej (1964) opisuje tento demografický rast nasledovne: „*Pôrodnosť Cigánov je niekoľkonásobne vyššia ako u ostatného obyvateľstva, takže v percentuálnom zložení v týchto rokoch dochádza k značným posunom v prospech Cigánov. Tento proces je najmarkantnejší na*

Gemeri...“ (s. 370). Aj v súčasnosti dochádza v mnohých obciach okresu Rimavská Sobota k nahrádzaniu pôvodného nerómskeho obyvateľstva Rómami, pričom niektoré obce, kde v minulosti mali Rómovia iba malé zastúpenie, sú dnes čisto rómske.

V okrese Rimavská Sobota tvoria síce Rómovia odhadom 28% obyvateľov, ale rôzne odhady hovoria, že viac ako polovica detí narodených v tomto okrese je rómskeho pôvodu. Stretli sme sa aj s názormi, ktoré tvrdia, že v rimavskosobotskej pôrodnici, ktorá slúži pre celý okres, sa narodia štyri rómske deti, potom jedno slovenské dieťa, potom opäť štyri rómske deti a jedno maďarské dieťa. Ak by sa deti v okrese Rimavská Sobota rodili skutočne podľa takéhoto kľúča, tak by to znamenalo, že sa v súčasnosti v tomto okrese rodí generácia, v ktorej Rómovia majú 80%-ný podiel. Tieto údaje však nie sú nijako podložené, preto sú to iba špekulatívne odhady. Jedno je však isté, Rómovia demograficky nad majoritou v tomto okrese už dávno vyhrali.

Zväčšenie počtu obyvateľov na Dúžavskej ceste, a s tým spojené rozširovanie tohto koncentrovaného rómskeho zoskupenia, je teda veľmi pravdepodobné, čo dokladujú všetky demografické ukazovatele z tejto lokality. V dobe postavenia sídliska tu bolo nasťahovaných približne 700 Rómov, v súčasnosti ich je tu odhadom 1 200, pričom sa ale počet bytov nezmenil. Bohužiaľ v tejto lokalite, ako aj v ostatných koncentrovaných rómskych zoskupeniach platí pravidlo, že čím je rodina chudobnejšia a kultúrne zaostalejšia, tým je početnejšia, teda najviac detí sa rodí práve v najchudobnejších rómskych rodinách. Počet Rómov v meste Rimavská Sobota dlhodobo rastie, čo dokumentujú staršie údaje, kedy pri sčítaní v roku 1980 žilo v Rimavskej Sobote 1 916 Rómov, ktorí tu vtedy tvorili 9,73% obyvateľov mesta, no v súčasnosti by to podľa odhadov malo byť dvojnásobne (Vaňo, B., 2001).

Keď sa majoritného obyvateľstva spýtate na budúcnosť mesta Rimavská Sobota, hneď vám odpovedia, že bude v tomto meste oveľa viac Rómov a pri otázke na budúcnosť Dúžavskej cesty vyjadrujú hlavne obavy z rýchleho a nekontrolovaného rastu tohto sídliska. Rómska populácia je v porovnaní s majoritou oveľa mladšia, napríklad podľa údajov terénnych sociálnych pracovníkov žije v rómskom gete 572 neplnoletých osôb do 18 rokov. Tí tvoria 56% trvalo prihlásených obyvateľov sídliska, čo je vyšší podiel obyvateľov do 18 rokov, než má napríklad Haiti. Preplnenosť bytov a mnohohodtné rodiny sú indikátorom, ktorý jednoznačne predpovedá priestorové rozrastanie sa tohto sídliska.

ZÁVER

Z koncentrovaných rómskych zoskupení, ktoré sa nachádzajú v mestách Slovenskej republiky, sme si na bližšiu prípadovú štúdiu vybrali lokality Podskalka v Humennom a Dúžavskú cestu v Rimavskej Sobote. Väčšina informácií o týchto lokalitách pochádza z opakovaných terénnych výskumov, ktoré nám poslúžili na získanie bližších informácií o týchto koncentrovaných rómskych zoskupeniach. Zaujímal nás najmä vznik daného rómskeho zoskupenia, jeho geografická poloha v rámci mesta, vývoj počtu obyvateľov, vybavenosť tejto lokality, sociálne podmienky obyvateľov a možný budúci vývoj.

Koncentrované rómske zoskupenie v Humennom na Podskalke má miestami charakter vidieckej rómskej osady a je podstatne staršou lokalitou rómskeho osídlenia ako Dúžavská cesta v Rimavskej Sobote. Už v minulosti sa jednalo o jednu z najväčších rómskych osád u nás a počas minulého režimu bola cielená snaha zlikvidovať túto osadu vystáňovaním miestnych Rómov priamo do mesta. Do roku 1989 sa naozaj čiastočne darilo korigovať počet obyvateľov tejto osady, no od roku 1990 zaznamenala táto osada niekoľkonásobný rast. Podskalka je tak ukázkovým príkladom „ruralizácie“ rómskeho obyvateľstva, kedy sa veľa Rómov z mestských bytov vrátilo späť do osád. Do domovskej osady sa taktiež vrátilo viacero rodín, ktoré predtým odišli žiť do priemyselných miest v Česku. Pri Podskalke môžeme konštatovať, že toto veľké koncentrované zoskupenie Rómov sa od roku 1990 rozrástlo do značnej miere na dobrovoľnej báze. Niektorí Rómovia predali svoje byty, ktoré mali priamo na humenských sídliskách a vrátili sa na Podskalku. Ďalším prípadom návratu na Podskalku bolo dlhodobé neplnenie si platobných povinností spojených s užívaním bytu v meste, čo vyvrcholilo ich vystáňovaním do bytov nižšieho štandardu na Podskalke.

Sídlisko Dúžavská cesta v Rimavskej Sobote je zase typickým príkladom riešenia rómskej problematiky v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia, kedy bolo časté sťahovanie Rómov do panelákových bytoviek. Na Dúžavskú cestu boli v 70-tych rokoch presťahovaní Rómovia z osady Šereg, ktorá sa nachádzala priamo v Rimavskej Sobote. Taktiež tu boli presťahovaní aj Rómovia z niektorých okolitých vidieckych obcí. Pri sťahovaní Rómov na toto sídlisko sa absolútne nebrali do úvahy interetnické rozdiely medzi bežnými Rómami (Rumungrami) a olašskými Rómami. Dislokácia Rómov z vidieckych osád do bydliska sídliskového typu nebola vôbec šťastným riešením. Dúžavská cesta dokladuje, že urbanizmus nedokázal podľa očakávania zotrieť etnokultúrne rozdielnosti medzi rómskou minoritou a nerómskou majoritou. Adaptabilita

Rómov z osád na panelákové bývanie bola veľmi nízka, čo viedlo k devastácii bytov i spoločných priestorov a akumulácii dlhov za služby spojené s bývaním. Uprednostnenie Rómov pri prideľovaní bytov, ale najmä rýchla devastácia týchto bytoviek, zhoršovali pohľad majoritného obyvateľstva na túto komunitu. Očakávané prispôsobenie správania sa presťahovaných Rómov celospoločenským štandardom nenastalo. Dúžavská cesta sa tak rýchlo stala odstrašujúcim príkladom neúspechu takýchto značne naivných riešení rómskej problematiky.

Podrobné priblíženie koncentrovaných rómskych zoskupení na Podskálke v Humennom a Dúžavskej ceste v Rimavskej Sobote ukázalo niekoľko spoločných atribútov, ale aj niekoľko rozdielností medzi týmito lokalitami. Obe tieto lokality sú z priestorového hľadiska značne izolované v rámci samotného kompaktného mesta, aj keď za priestorovo vzdialenejšiu môžeme považovať Dúžavskú cestu, keďže v okolí 1 km sa nenachádza žiadne obydlie nerómov. Podskalka sa naopak stále rozširuje smerom k nerómskym obydliam a začiatok osady už takmer susedí s poslednými domami na ulici, ktorá vedie k osade. V priestorovom raste teda jednoznačne vedie Podskalka, kde je badať sústavné pribúdanie nových domov. Na Sídlsku Dúžavská cesta nebola zaznamenaná žiadna nová výstavba (ak nerátame kôlne na drevo pri poslednom paneláku).

Porovnávať infraštruktúru oboch lokalít je zložité, no treba povedať, že Dúžavská cesta má kapacitne lepšiu školu, ktorej súčasťou je aj jedáleň a veľký školský dvor. Podskalka, keďže je tvorená zväčša jednoposchodovými domami, je priestorovo oveľa rozľahlejšia. Podľa rozlohy je asi trikrát väčšia ako stavebne homogénna Dúžavská cesta, ktorá je tvorená iba piatimi panelovými domami. V prípade Dúžavskej cesty je vidieť, že preplnenosť obydli na tomto sídlisku už dávno prekročila únosnú mieru. V dobe nastahovania tu žilo 700 obyvateľov, teraz ich je minimálne 1 000, pričom počet bytov zostal rovnaký. Podskalka je aj stavebne heterogénnejšia, tvorí ju totižto niekoľko územných segmentov. Prvým územným segmentom je stará časť osady tvorená zväčša 1-, prípadne 2-priestorovými obydliami. Samostatný segment osady tvoria aj novšie 2-poschodové bytovky a ďalším územným segmentom osady sú novopostavené murované domy solventnejších obyvateľov osady. Potom je samozrejmé, že aj sociálne rozvrstvenie na Podskálke je pestrejšie, než na Dúžavskej ceste. To, že na Podskálke žijú aj pomerne bohatí Rómovia, dokumentujú niektoré novostavby rodinných domov alebo vozidlá pred týmito domami. Naopak na Dúžavskej ceste nebadat' výraznejšie rozdiely vo všeobecne nízkom sociálnom statuse väčšiny miestnych rodín.

Oficiálna miera nezamestnanosti je v oboch lokalitách podobná, avšak okres Rimavská Sobota dlhodobo vykazuje najvyššie miery nezamestnanosti, a keďže dopyt po zamestnaní je v tomto okrese veľký, tak aj šance na zamestnanie miestnych Rómov sú nižšie než v okrese Humenné. Medzi týmito dvoma skúmanými komunitami je rozdielne aj pomyselné delenie ľudí v rámci komunity. Na Podskalke sa delia obyvatelia najmä podľa sociálneho statusu a časté je aj delenie na pôvodných Rómov z osady a prisťahovaných (tzv. mestských) Rómov. Na Dúžavskej ceste sa Rómovia delia aj podľa subetnických skupín na Rómov olašských a Rumungrov (bežných Rómov). Rozdiel medzi Podskalkou a Dúžavskou cestou je aj v jazyku, ktorý sa v danej komunite používa. Na Podskalke sa používa takmer výhradne rómčina. Na Dúžavskej ceste bežní Rómovia, takzvaní Rumungri, už neovládajú rómsky jazyk a hovoria už iba po maďarsky. Rómovia olašskí hovoria aj olašskou rómčinou, ale aj tento ich jazyk vytláča maďarčina.

Miera kontaktov s majoritou je u obidvoch komunít veľmi nízka. Majoritné obyvateľstvo v meste zase zhodne v oboch prípadoch označuje tieto lokality za najviac stigmatizované priestory v rámci celej priestorovej štruktúry mesta. Málokto z majoritného obyvateľstva bol niekedy v tomto priestore mesta. Väčšina obyvateľov oboch lokalít je odkázaná na sociálny systém a vláda či samospráva bude skôr či neskôr musieť prísť s plánom na riešenie problematiky takýchto sociálne a etnicky špecifických priestorov.

V zásade existujú dve možnosti budúceho smerovania pri riešení otázky týchto lokalít. Prvá možnosť je štátom riadená, finančne veľmi náročná, a tak trochu obom stranám vnucovaná, priestorová integrácia týchto rómskych komunít. Toto sa za socializmu snažil štát zabezpečiť napríklad sťahovaním Rómov z osád do bytov v mestách a štedrými sociálnymi dávkami. Nielen v prípade Podskalky a Dúžavskej cesty sa táto metóda ukázala ako neúspešná.

Druhou možnosťou je snažiť sa problematiku takýchto rómskych komunít riešiť v priestore, kde táto komunita v súčasnosti žije. Musíme však otvorene povedať, že zmena spôsobu ich života nemôže prísť iba z vonku, ale musia sa na nej podieľať aj samotní Rómovia. Pri každej otázke, čo môžeme urobiť pre integráciu Rómov, sa musíme pýtať aj na to, čo môžu a čo sú ochotní pre to urobiť samotní obyvatelia rómskych lokalít.

Nech už sa na možné riešenie problémov takýchto priestorov pozrieme akokoľvek, vedecká obec sa musí s plnou zodpovednosťou venovať výskumu koncentrovaných rómskych zoskupení, nakoľko takéto lokality sú reálnou súčasťou väčšiny miest Slovenskej republiky. Komplexná charakte-

ristika koncentrovaných rómskych zoskupení nemusí byť prínosom iba na poli nových vedeckých poznatkov, ale výsledky týchto výskumov môžu byť dôležitým podkladom aj pre samosprávu miest. Tieto poznatky sú zapracovateľné napríklad do Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta (PHSR), prípadne môžu byť nápomocné pri tvorbe územného plánu, či stratégie komunitného rozvoja. Navyše, treba pripustiť, že aj pod vplyvom demografického vývoja v koncentrovaných rómskych zoskupeniach, bude narastať dôležitosť objektívneho skúmania a hodnotenie týchto koncentrovaných rómskych lokalít.

SUMMARY

Urban areas with concentrated Roma populations: The case study of the towns Humenné and Rimavská Sobota

In the process of examining spatial structures of some cities and towns in the Slovak Republic as well as of many other cities and towns in Europe, it is necessary to pay a special attention to spatial concentrations of the Roma there. A profound knowledge of these urban areas is important not only for settlement geography or ethnography, but it is also directly exploitable in dealing with practical problems in city self-government. It may also serve as a basis for the following research in other social sciences.

The objective of this publication is to depict more in detail places with concentrated Roma populations in the Slovak towns of Humenné and Rimavská Sobota. In both cases, the local Roma communities have not been integrated into the urban wholes socially or territorially. We repeatedly carried out the field research in these towns and its results became the basis when creating the publication.

We chose the Roma settlement of *Podskalka* for detailed research because it officially administratively belongs to the town of Humenné, but spatially is not an integral part of the town. We may state that – unlike concentrations of the Roma in urban neighbourhoods – Podskalka in Humenné is rather an example of a Roma rural settlement within an urban environment. An interesting fact is that Podskalka has existed in the given territory at least since the 19th century. It is quite a rarity as areas with Roma concentrations in Slovak cities and towns were usually formed later. This difference – especially from prefab housing estates inhabited by the Roma – makes Podskalka definitely interesting.

It is noteworthy too that the Podskalka settlement was presented as a good example of tackling the Roma issue during the stage of communist construction. The Roma from this settlement were gradually relocated directly to the town and, thus, the settlement was naturally still reducing. However, after the socio-political transformations in 1989, an inverse trend occurred; a multiple rise in the number of inhabitants has been recorded here. At present, the Podskalka settlement forms the most populous Roma area in the region of Upper Zemplín.

The Roma prefab neighbourhood of *Na Dúžavskej ceste* in the Rimavská Sobota town is a totally different area from that of Podskalka in Humenné. This neighbourhood built in 1970s is an unique example of social experi-

ments performed by the previous regime. A very naive view as regards the Roma question, which should have been resolved by moving the Roma to new urban housing estates, did not bring the desired results. The creation of purely Roma neighbourhoods proved to be just another dead end. The adaptability of the Roma from settlements to life in prefabricated blocks of flats was very low, which led to the devastation of the housing stock and to the accumulation of debts for housing services. The preferential allotment of new flats to the Roma, but particularly their quick devastation, deteriorated the perception of Roma communities by the majority population. The Roma simply did not want or did not know to adapt to social standards of behaviour. In this way, the neighbourhood of Na Dúžavskej ceste fast became a deterrent example for considerably naive solutions of the Roma issue.

A detailed study of the above-mentioned urban areas with Roma concentrations – Podskalka in Humenné and Na Dúžavskej ceste in Rimavská Sobota – demonstrated certain common attributes, but also several dissimilarities. From a spatial viewpoint, both areas are substantially isolated from the compact towns themselves. Nevertheless, the neighbourhood of Na Dúžavskej ceste may be considered spatially more separated, as dwellings of non-Roma persons have not been situated in the vicinity of 1 km from it. On the contrary, Podskalka constantly develops towards non-Roma dwellings of the town; the fringe of the settlement now almost neighbours with the very last houses in a street of the town proper. The spatial growth is thus unambiguously characteristic of Podskalka merely, where the permanent expansion of new Roma dwellings is evident, while the neighbourhood of Na Dúžavskej ceste has not seen any new house construction.

Podskalka, as is constituted mostly by one-storeyed houses, is much larger. As regards its area, it is approximately three times that of the Na Dúžavskej ceste neighbourhood. The latter urban area, structurally homogeneous, is created only by five prefabricated buildings. But its density of population exceeded an acceptable level already long ago. Initially 700 inhabitants resided here. At present their number reaches over 1,000 individuals, while the number of flats is still the same. Podskalka is structurally much more heterogeneous – it consists of several territorial segments. The first segment is represented by the old part of the settlement, with mostly one- or two-room dwellings. Another territorial segment is formed by more recent two-storeyed multi-family houses and the third territorial segment of the settlement is constituted by newly built brick houses of wealthier inhabitants. It is therefore natural that social stratification too in Podskalka is more pronounced than that in Na Dúžavskej ceste. The fact that Podskalka is also inhabited by the

relatively rich Roma may be illustrated by some new single-family houses or by cars in front of them. On the contrary, the low social status of most local families (with almost no exceptions) in the Na Dúžavskej ceste neighbourhood is more than apparent.

The official rates of unemployment are similar in both examined urban areas. However, the district of Rimavská Sobota has manifested the highest rates of unemployment in Slovakia for a long time, hence chances of the local Roma to find a job are lower here than in the district of Humenné. The imaginary division of persons within the community itself is also different between the two analysed areas. At Podskalka, the inhabitants are divided mainly by their social status, but frequent is also division into the native Roma from the settlement and the immigrated (the so-called urban) Roma. At Na Dúžavskej ceste, the Roma are divided according to ethnic subgroups into the common Roma and the Vlachika Roma. The next difference between Podskalka and Na Dúžavskej ceste can be seen in the languages used by the given communities. The Roma from Podskalka use almost exclusively Romani. The common Roma residing at Na Dúžavskej ceste do not know Romani any more and speak merely Hungarian, since a number of Hungarians live in this region of Slovakia.

The intensity of contacts with the majority population is very low in both communities. At the same time, the majorities living in the respective towns (Rimavská Sobota, Humenné) accordantly label the two studied places as the most stigmatised entities within the whole town spatial structures. Only a few persons from the majorities were ever in these urban areas. Then, most members of both Roma communities are dependent on the social security system to survive. Sooner or later, the government or self-government will have to come up with a plan to deal with the issues of such socially and ethnically specific areas.

In principle, there exist two possibilities of future development when resolving this problem. The spatial integration of concentrated Roma populations, managed by the State, is the first alternative. During the communist regime, the State attempted to accomplish that by, for example, moving the Roma out of settlements into new flats in towns and providing them with generous social benefits. But this method proved to be unsuccessful not only in cases of Podskalka and Na Dúžavskej ceste. The second alternative is to try to tackle the issues of Roma communities mostly in those places where they live. However, we have to say frankly that positive changes in the Roma way of life cannot be made just from outside, but the Roma proper have to participate in the process as well. Always when asking

what we can do for the integration of the Roma into society, we have to ask also what they themselves can and are willing to do for this aim.

Whatever perspective on the possible solution to problems in urban areas with Roma concentrations we may have, the research community has to devote all its effort to their study. One of the reasons is that such places are only seldom actual parts of cities and towns in the Slovak Republic. A comprehensive characterisation of spatial concentrations of the Roma does not have to be contribution merely in the field of new scientific knowledge, but research outcomes may serve as a significant basis also for the self-governments of the cities and towns concerned. The relevant knowledge may be incorporated, for instance, into a Programme of economic and social development of the city or town, or may be instrumental in the creation of a land-use plan or a strategy of community development.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BODOROVÁ, O. 2001. Ľudová architektúra a spôsoby bývania Rómov v Gemeri-Malohonte. Rimavská Sobota : Ex-print, 2001. 62 s. ISBN 80-85134-08-X

BUGÁR, J., 2007. Rómska problematika v okrese Rimavská Sobota z pohľadu lekára. [online] [cit. 2016-10-05]. Dostupné na: <http://www.rimava.sk/view.php?cislocikanku=2007031901>.

DANYI, Z. Dotazníkový výskum o spolunažívaní v Rimavskej Sobote.

DŽAMBAZOVIČ, R. – TIRŽÍK, M., eds. 2006. Rimavská Sobota – Pohľad zblízka aj zďaleka. Súhrnná štúdia sociologickej analýzy okresu Rimavská Sobota. Bratislava : FFUK, 2006. s. 191. ISBN 80-223-2185-0

FEDIČ, V. a kol. 2002. Humenné. Humenné : Redos, 2002. 765. s. ISBN 80-968790-4-9

FRANCÚZ, J. – GURAJ, J. 1993. Humenné. Prešov : Cuper, 1993. 72 s. ISBN 80-901139-2-8

GARRASY, L. 2000. Demografická charakteristika rómskeho obyvateľstva na Slovensku. – [Diplomová práca]. Bratislava : Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, 2000. 91 s.

HORVÁTHOVÁ, E. 1964. Cigáni na Slovensku. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 396.

HORVÁTHOVÁ, Á. 2006. Spomienky Jána Rigu z Podunajských Biskupíc na druhú svetovú vojnu. In: VAGAČOVÁ, I. – FOTTA, M., eds. Rómovia a druhá svetová vojna. Bratislava : Magnáš Press NMŠ, 2006, s. 103-105. ISBN 80-89008-20-8

JUROVÁ, A. 1996. Rómska problematika 1945 – 1967. Dokumenty I. – IV. časť. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 1034 s.

JUROVÁ, A. 2008. Historický vývoj rómskych osád na Slovensku a problematika vlastníckych vzťahov k pôde. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M., eds. Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Bratislava : Dolis s.r.o., 2008, s. 131-175. ISBN 978-80-969271-5-9

KAČÁNI, D. 1995. Odsúdení na spolužitie. In: Obecné noviny, roč. 5, 1995, č. 21, s. 14-15.

LOM, J. 1992. O nevšednom experimente na jednom rómskom sídlisku. In: Obecné noviny, roč. 2, 1992, č. 2, s. 10-11.

MUŠINKA, A. 2004. Rómovia v Prešovskom kraji. In: SCHEFFEL, D. – MUŠINKA, A., eds. Rómska marginalita. Prešov : CAV, 2004. s. 139-153. ISBN 80-968905-3-0

PUKAČOVÁ, J. 2006. Obyvateľstvo rómskej národnosti na Slovensku – [Bakalárska práca]. Univerzita Komenského. Prírodovedecká fakulta, 2007. 53 s. + 25 s. príloh.

RADIČOVÁ, I. a kol. 2004. Atlas rómskych komunít na Slovensku. [online] [cit. 2016-10-05]. Dostupné na: <<http://romovia.vlada.gov.sk/index.php?ID=3553>>.

RPA – Roma press agency, rpa.sk. [online] [cit. 2016-10-05]. Dostupné na: <<http://www.rpa.sk>>.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1991. Bratislava : ŠÚ SR, 1991.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bratislava : ŠÚ SR, 2001.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Bratislava : ŠÚ SR, 2011.

SITA – Slovenská tlačová agentúra: [online] [cit. 2016-10-05]. Dostupné na: <<http://www.sita.sk>>.

ŠEBESTA, M. 2003. Rómovia pod patronátom socialistického štátu (1948 – 1989). In: KOTVANOVÁ, A. – SZÉP, A. – ŠEBESTA, M. Vládna politika a Rómovia 1948 –2002. Bratislava : Academic Electronic Press, 2003, s. 11-31. ISBN 80-89106-07-2

UHEREK, Z. 2007. Rómska migrace ze Slovenska v kontexte európskych migračných trendov. In: Sociologický časopis, roč. 43, 2007, č. 4. s. 747-774.

VAŇO, B. 2001. Demografická charakteristika rómskej populácie v SR. [online] [cit. 2016-10-05]. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rom.pdf>>.

Zákon NR SR č. 131/2010 Z. z. o pohrebníctve. Zbierka zákonov SR, 2010, č. 56, §15.

Poznámka: Väčšina informácií obsiahnutých v tejto monografii pochádza z opakovaného terénneho výskumu v tejto lokalite a poznatkov osobne zistených pri terénnom výskume v rokoch 2007, 2010, 2012 a 2015.

**Koncentrované rómske zoskupenie v meste:
Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota**

Autori

RNDr. Martin Šuvada, PhD.
doc. RNDr. Vladimír Slavík, CSc.

Grafická úprava: Martin Šuvada
Preklad: Boris Divinský
Návrh obálky: Vladimír Bačík
Fotografia na obálke: Martin Šuvada

Rok vydania: 2016
Poradie vydania: Prvé vydanie
Počet strán: 103
Rozsah: text 5,43 AH, grafické prílohy 1,02 AH
Formát: B5
Náklad: 120 ks
Tlač: KO & KA spol. s.r.o.
ISBN 978-80-223-4241-4

Citačný vzor: ŠUVADA, M. – SLAVÍK, V. 2016. Koncentrované rómske zoskupenie v meste: Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota. Bratislava : Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, 2016. 103 s. ISBN 978-80-223-4241-4

ISBN 978-80-223-4241-4

Univerzita Komenského v Bratislave